

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADEÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF

OSZTÁLYTITKÁR.

XX. KÖTET. 2. SZÁM.

AZ ITALIAI NYELVCSALÁD HELYZETE

AZ INDOGERMÁN NYELVEK KÖRÉBEN

IRTA

SCHMIDT JÓZSEF

(Fölolvasta a M. Tud. Akadémia 1907. június 3-iki ülésén)

Ára 1 kor. 50 fillér.

BUDAPEST.

1907.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

I. k. I. Telfy: Solon adótörvényéről. 20 f. — **II. Telfy:** Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. 20 f. — **III. Tarkányi:** A legújabb magyar Szentírásról. 40 f. — **IV. Szász K.:** A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. 20 f. — **V. Toldy F.:** Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. 20 f. — **VI. Vámbéry:** A keleti török nyelvről. 20 f. — **VII. Imre S.:** Geleji Katona István főleg mint nyelvész. 60 f. — **VIII. Bartalus:** A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — **IX. Toldy:** Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — **X. Brassai:** A magyar bővített mondat. 40 f. — **XI. Bartalus I.:** A felsőaustriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1869.)

II. k. I. Mátray G.: A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. 20 f. — **II. Szász K.:** A tragikái felfogásról. 40 f. — **III. Joannovics:** Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — **IV. Finály:** Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. 40 f. — **V. Telfy:** Solomos Dénes költeményei és a létszigeti görög népnyelv. 40 f. — **VI. Zichy A.:** Q. Horatius satirái. 40 f. — **VII. Toldy:** Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 80 f. — **VIII. Gr. Kuun G.:** A sémi magánhangzókrol és megjelölések módjairól. 40 f. — **IX. Szilády:** Magyar szófejtégetések. 20 f. — **X. Szénássy S.:** A latin nyelv és dialektusai. 60 f. — **XI. Szilády Áron:** A defferekről. 40 f. — **XII. Szvorényi J.:** Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.) — **III. k. I. Brassai:** Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. 80 f. — **II. Szabó K.:** Apáczai Cséri János Barcsai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — **III. Szabó I.:** Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. 20 f. — **IV. Vadnai:** Az első magyar társadalmi regény. 40 f. — **V. Finály:** Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — **VI. Barna F.:** A finn költészetről, tekintettel a magyar ősköltészetre. 80 f. — **VII. Riedl Sz.:** Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. 20 f. — **VIII. Dr. Goldziher I.:** A nemzetiségi kérdés az araboknál. 60 f. — **IX. Riedl Sz.:** Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. 20 f. — **X. Gr. Kuun G.:** Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — **XI. Riedl Sz.:** Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)

IV. k. I. Brassai: Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére különös tekintettel a magyarra. 80 f. — **II. Bálint G.:** Jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — **III. Bartal A.:** A classica philologiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban. 80 f. — **IV. Barna F.:** A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — **V. Dr. Goldziher I.:** Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — **VI. Hunfalvy P.:** Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. — **II. Budenz J.:** A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. 30 f. — **VII. Fogarasi J.:** Az új szókról. 30 f. — **VIII. Toldy F.:** Az új magyar orthologia. 30 f. — **IX. Barna F.:** Az ik-es igékről. 30 f. — **X. Szarvas G.:** A nyelvújításról. 30 f. (1873—1875.) — **V. k. I. Barna F.:** Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. 50 f. — **II. Brassai S.:** A neo- és palaeologia ügyében. 60 f. — **III. Barna F.:** A hangsulyról a magyar nyelvben. 60 f. — **IV. Ballagi M.:** Brassai és a nyelvújítás. 30 f. — **V. Szász K.:** Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. 50 f. — **VI. Bartalus I.:** Művészet és nemzetiség. 40 f. — **VII. Telfy I.:** Aeschylus. 1 K 60 f. — **VIII. Barna F.:** A mutató névmás hibás használat. 20 f. — **IX. Imre S.:** Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — **X. Arany L.:** Bérezy Károly emlékezete. (1875—1876.) — **VI. k. I. Mayr A.:** A lágy aspiráták kiejtéséről a zendben. 20 f. — **II. Bálint G.:** A manduk szertartásos könyve. 20 f. — **III. Dr. Barna I.:** A rómaiak satirájáról és satirairóikról. 40 f. — **IV. Dr. Goldziher I.:** A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. 1 K. — **V. Szász K.:** Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. 20 f. — **VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi I. II. Vaszary K. III. Révész I. I. K 20 f. — VII. Bartalus:** Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. 20 f. — **VIII. Barna:** A mordvaiak történelmi viszontagságai. 40 f. — **IX. Telfy:** Eranos. 40 f. — **X. Joannovics:** Az ik-es igékről. 80 f. (1876.) — **VII. k. I. Barna F.:** Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — **II. Budenz J.:** Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasonlítása. 20 f. — **III. Zichy A.:** Lessing. 40 f. — **IV. Barna F.:** Kapcsolat a magyar és szuomi

AZ ITALIAI NYELVCSALÁD HELYZETE

AZ INDOGERMÁN NYELVEK KÖRÉBEN

IRTA

SCHMIDT JÓZSEF

(Fölolvasta a M. Tud. Akadémia 1907. június 3-iki ülésén)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1907.

Az itáliai nyelvcsalád helyzete az indogermán nyelvek körében.

BEVEZETÉS.

Az itáliai nyelvcsalád.

Az apennini félszigeten a legrégebbi időkben a legkülönbözőbb nyelvű népek tanyáztak: Etruriában a minden tekintetben izolált s bizonyosan nem idg. *etruscusok*, a Genuai-öböl táján a szintén allophyl, újabb felfogás szerint idg. *ligurok*, egyébült idg. nyelvű népek: Alsó-Itáliában *görögök* (iónok, dórok, achivok), Apuliában és Calabriában a kétes helyzetű, talán illyr *messapiusok* és *iapygiusok*, Felső-Itáliában a Padus mentén *kelták* (insuberek, cenomanusok, bojusok, lingonok, senonok), az Adriai-tenger északi mellékén az illyr *venetusok*, a félsziget többi részében az *itáliai* nyelvű törzsek.

Az itáliai nyelvű törzsek két főcsoportja: A) a *latin* és B) az *umbro-samnit* — számtalan apróbb dialektussal.

A) A *latin nyelv* (lingua Latina) neve daczára nem Latium, hanem csak Róma nyelve, a mely persze idővel az összes említett nyelveket elnyomván egész Itáliának alapnyelvévé, sőt a határokon túlterjeszkedve világnyelvvé, a mai «román» nyelvek anyjává lesz s írott idiómájában mesterségesen konzerválva ma is változatlanul él tovább. Egyes latiumi városokban (Prænestes, Lanuvium) dialektikus variánsai voltak. Közel áll hozzá a *faliscus*, a Tiberis jobb partján etruriai területen fekvő Falerii tájnyelve, s valószínűleg a *siculusok* nyelve is.

B) Az *umbro-samnit* csoport fő képviselői: a) az *umber* és b) az *osculus* dialektusok. — a) A Tiberis felső folyása és az Adriai-tenger között beszélt *umber*; a melyhez valószínűleg a *volscus* is tartozik. főképpen a hét iguviumi ércztáblából ismeretes. *Sajátos vonásai* közül a mi szempontunkból figyelmet érdemelnek a következők: 1. az eredeti diphthongusok monophthongizálódása, pl. u. *uesclir* «vasculis»: o. *zicolois* «diebus», u. *tote* «in civitate»: o. *viai* «in via», u. *onse* «in umero»: o. *comenei* «in comitio», u. *ote* «aut»: o. *auti* «aut», u. *trifor* «tribūs»: o. *castrous* «capitis» (?); 2. a rhotacismus, pl. u. *sestentasiaru* «sextantariarum»: o. *egmazum* «rerum»; 3. a *ht* < *ft* hangcsoport, pl. u. *screhto* «scriptum»: o. *scritas* «scriptae»; 4. az *-sm-* pronominális elem, pl. u. *pusme* «cui», *esmei* «huic»: ói. *kāsmāi*, *āsmāi*. — b) Az *osculus* nyelv voltaképpen a *samnitok* nyelve, a melyet Közép- és Dél-Itáliában (Samnium, Campania, Apulia északi része, Lucania és Bruttium) beszéltek s a melynek legfontosabb és legterjedelmesebb emlékei a tabula Bantina, a cippus Abellanus és az agnonei bronz-táblácska. Igen közel állanak hozzá a *Sabelli* gyűjtőnév alá foglalt kisebb középitáliai törzsek (Marsi, Paeligni, Marrucini, Vestini, továbbá Hernici, Aequi, Aequiculi, Sabini, Prætutii és Picentes) dialektusai. Az *osculus* *speciális sajátosságai* között figyelemre méltók: 1. a vokalizmus eredetisége, a mely részben e nyelvjárás az itáliai dialektusok közt egyedül áll, sőt a görög kivételével egyetlen idg. nyelv sem fogható hozzá, v. ö. pl. o. *zicolois* «diebus»: gör. *λόχοις* < **-ōis*, o. *viai* «in via»: gör. *Θηβαι-γενής* < **-āi*, o. *comenei* «in comitio»: gör. dór *τεῖ-δε*, *διπλεῖ* < **-eī*, o. *auti* «aut»: gör. *αὐτῖ* < **auti*, o. *castrous* «fundī v. capitis» (?): gót *sunaus*, litv. *sūnaūs* < **-ōūs*; 2. az intervokális *s* megőrzése *z* alakjában, pl. o. *egmazum* «rerum»: gör. hom. *τᾶων* < **-āsōm*.

Az *umbro-samnit* és a latin között jelentékeny az eltérés, sokkal jelentékenyebb, mint pl. a különböző görög dialektusok között. Ezen a latintól eltérő *umbro-samnit* közös *vonások* között különös figyelemre méltók a következők:

I. **Phonetika.** 1. idg. *k^w* és *g^w* labiovelarisok mint *p* és *b* folytatódnak, pl. o. *pis*, u. *pisi*: lat. *quis* < idg. **k^wis*; o. *birus* «vivi»: lat. *vīvos* < idg. **g^wiwo*s, u. *benust* «venerit»: lat. *venit* < idg. **g^wem^o*.

2. ital. *ht* és *pt* folytatói *ht* és *ft* (az umberben folytatólag újra *ht*), pl. o. *Úhtarís*, u. *rehte*: lat. *Octāuius, rectē*; o. *scriptas* «scriptæ», u. *screhto* «scriptum»: lat. *scriptus*.

3. ital. *ks* képviselője *s* [s], pl. o. *destrst* «dextra est», u. *destram-e* «in dextram»: lat. *dexter*.

II. Morphologia. *Declinatio*: 1. nom. pl. o. *aasas* «aræ», *scriptas* «scriptæ», u. *urtas* «ortæ», *iuengar* «iuvençæ»: cf. idg. **ekwās*, de lat. *equae*.

2. nom. pl. o. *Núvlanús* «Nolani», u. *Ikuvinus Iouinur* «Iguvini»: cf. idg. **ekwōs*, de lat. *poploe, lupi*.

Conjugatio: 1. inf. præs. act. o. *ezum*, u. *erom*, de lat. *esse*.

2. s-futurum o. *deiuast* «iurabit», u. *ferest* «feret».

Ezen eltérésekkel szemben az umbro-samnit és a latin között nagyszámú és fontos egyezések vannak, a melyek tehát az összes itáliai dialektusok közös karakteristikonai:

I. Phonetika. 1. Az idg. sonans nasalisok mint *e*+nasalis jelentkeznek, pl. lat. *decem*, o. *deketasiúú* «*decentario» (redukált nasalissal, cf. *mistreis* és *minstreis* «minoris»), u. *desen-duf* «duo-decim» < ital. **dekem*: ói. *dáša*, gör. *δέξα*, óir *deich n-* < idg. **dekṃ*; lat. *testāmentum*, o. *tristaamentud* «testamento» < ital. *mento-*: ói. *šrómatam* «Berühmtheit», ófn. *hlumunt* «Ruf, Leumund», gör. *κας-σόματα* < idg. *ṃnto*; lat. *iuencus*, u. *iuengar* «iuvençæ» < ital. **iuenko/ā-*: ói. *yuvašás* «jung», óir *ōac ōe*, kymr. *ieuanc*, gót *juggs* < idg. **juwṃkōs*.

2. Az idg. sonans liquidák mint *o*+liquida lépnek föl, pl. lat. *vorsus*, o. u. *uorsus* «πλέθρον», u. *trah-uorfi* «transverse» < ital. **uort-*: ói. *vřttás* «versus», óir *frith* «gegen, gegenüber», ófn. *wurtum* «wir wurden», litv. *vřsti* «umfallen», ószl. *vřtēti* «vertere» < idg. **urt-*; lat. *molta multa muletā*, o. *moltam* «multam», u. *motar* «multæ» < ital. **molk-*: ói. *mřc-* «Beschädigung», gör. *βλάβη* «Schaden», ószl. *umlřēiti* «bezähmen» < idg. *mřk^w*.

3. Az idg. mediális aspiráták zöngétlen spiransok alakjában folytatódnak; így idg. *bh* > ital. *f*, pl. lat. *fuam futūrus*, o. u. *fust* «erit» < ital. **fu-*: ói. *bhāvati* «er wird», gör. *φύσις*, óir. *buith* «Sein», ófn. *būan* «wohnen, bebauen», litv. *būti*, ószl. *byti* «sein» < idg. **bheu*; idg. *dh* > ital. *p* (*f*), pl. lat. *facit vhevhaked*, o. *fakiiad* «faciat», u. *facurent* «fecerint» < ital. **pak-*

(*fak-*); ói. *dhāman-* «Satzung», gör. *θήκη*, gall *dede* «posuit», gót *ga-dēps* «That», litv. *dėti*, ószl. *dēti* «legen» < idg. **dhē*; idg. *gh* > ital. *χ* (*h*), pl. lat. *humus*, o. *huntru*, u. *hondra* «infra» < ital. **hom-*: gör. *χαμαί*, litv. *žėmė*, ószl. *zemlja* «Erde» < idg. **ghem*.

4. Az idg. intervokális *s* folytatója ősitáliei *z*, pl. lat. *ero*, o. *ezum*, u. *erom* «esse» < ital. **ezo/e*: gör. hom. *ἐ(σ)ω*, ói. *ásat(i)* «sit» < idg. **eso/e*.

5. Idg. *-tl-* mint ősitál. *-kl-* jelentkezik, pl. lat. *piāclum*, o. *sakaraklūm* «sacellum», u. *pihaklu* «piaculorum» < ital. suff. *-klo-*: ói. *vahítram* «Vehikel, Schiff», gör. *ῥητελον*, ófn. *stadal* «das Stehen; Stadel, Scheune» < idg. suff. *-tlo-*.

III. Morphologia. *Declinatio*. 1. Az *o*-tövekből képzett abl. sg. (pl. ólat. *Gnaivōd*, o. *dolud* «dolo»: ói. *vfkād* «lupo» etc. < idg. **wlk^wōd*) a többi vokális töveket befolyásolta, v. ö. ólat. *praidād*, o. *toutad* «civitate»; lat. *loucārīd*, o. *úp slaagid* «ad finem», pælign. *fertlid* «fertili» etc.

2. Az *o*-tövekből képzett instr. pl. *-ōis* > ital. dat.-abl.-instr.-loc. pl. *-ois* (ólat. *oloēs* «illis», o. *nesimois* «proximis»: ói. *vfkāiš*, gör. *λόχοις*, litv. *vilkuīs* < idg. **wlk^wōis*) az ősitálieiban *ā*-tövekből *-ais* végű casust hozott létre, v. ö. lat. *terrīs*, o. *kerssnaīs* «cenis», u. *tekuries* «decuriis».

3. A konsonantikus és *i*-tövek nagy kiterjedésben keveredtek: lat. *lēgibus*, o. *ligis* «legibus» oly képzés, mint az *i*-tövből való o. *luisarijs* «lusoriis» (?), lat. *ovibus* (cf. ói. *dhibhyas*); az oscusban a kons. tövek sg. genitivusa az *i*-tövek analogiájára van képezve (*medīkeīs* «meddicis»: *aeteis* «partis»), a latinban megfordítva az *i*-tövek e casust a kons. tövek mintájára képezik (*ovis*: *hominis*) etc.

Conjugatio. 1. Az athematikusan idg. **ēsmi* (ói. *ásmi*, gör. *εἰμι*, óir *am*, gót *im*, litv. *esmī*, ószl. *jesmь*) helyett az itáliekban thematikus alak jelentkezik: **som* (lat. *sum*, o. *súm*).

2. Thematikus aor. és reduplicatio nélküli perf. formák összeolvadtak, illetőleg meg nem különböztethetők: perf. lat. *fuit*, o. *fuid* «fuerit»: aor. ói. *ábhuvat*; perf. o. *kúm-bened* «convenit», u. *benust* «venerit»: aor. ói. *ágamat*.

3. A régi idg. imperf. helyébe a latinban egy összetett alak lépett, a melynek első tagja valószínűleg egy nomen actionis valamilyen casusa, második tagja pedig a **bhevā* basisből

képzett augmentum nélküli athematikus aoristus: **bhuwām* (ólat. conj. *fuam*, litv. *būvo* «er war»), illetőleg **bhuwām* (óír perf. és conj. præs. *ba*), a mely utóbbi alaknak folytatója a lat. *°bam* (*legē-bam* etc.) < **fām*. Mivel az egyetlen és izolált o. *fu-fans* «erant» teljesen azonos képzésű alak, ez az imperfectum-kategória ősitáliai közös újításnak tekintendő.

4. Szintén ősitáliai közös újítás a lat. conj. imperf. (eredetileg *sē-præteritum* vagy *s-aor. ē-conjunctivusa*): lat. *foret*, o. *fusid* < ital. **fusēt*; ide valók meg o. *h̄errins* «caperent», *patensins* «aperirent» és pælign. *upsaseter* «operaretur, fieret».

III. Syntaxis. Az itáliai dialektusok szófűzése csaknem egészen azonos. Az ide vágó egyezések között különös figyelmet érdemelnek bizonyos synkretistikus jelenségek és a pronomen relativum eredete.

1. Synkretismus. Az idg. instr. sg. az itáliaiiban elveszett s funkcióját az abl. sg. vette át, úgyhogy az ital. abl. sg. **ekuōd* (ólat. *Gnaivod*, *equō*, o. *sakaraklúd* «sacello», *dolud* «dolo», u. *poplu* «populo») syntaktikai érték tekintetében = ói. instr. *ášvā* és abl. *ášvād*; az o-tövekből képzett idg. instr. pl. ősitáliai folytatója **ekuois* (ólat. *oloes*, *lupīs*, o. *Núvlanúis* «Nolanis», *zicolois* «diebus», u. *veskles uesclir* «vasculis») egyidejűleg mint az elveszett loc. és dat.-abl. plur. is szerepel s functio tekintetében = ói. instr. *ášvāis*, loc. *ášvēšu*, dat.-abl. *ášvēbhyas*.

2. Az idg. interrogativum-indefinitum pronominalis tövek (**kʷo-*, *kʷā* és *kʷi-*) folytatói (lat. *quo-*, *quā* és *qui-*, o. u. *po-*, *pā* és *pi-*) az összes itáliai dialektusokban relativ functióhoz jutottak, v. ö. pl. o. *úgatúis Nuvlanúis*, *pús* «legatis Nolanis, qui», *trí-barakkiuf*, *pam* «ædificium, quod» (cippus Abellanus); u. *mestru karu fratri Atiēriu*, *pure* «maior pars fratrum Atiediorum, qui», *homonus duir*, *puri* «hominibus duobus, qui» (Tab. Ig. V. A, B).

IV. Lexikon. A szókinés távolról sem egyezik annyira, mint ezek után gondolná az ember; de azért jóformán csak az összehasonlító grammatika segítségével egész kifejezéseket és mondatokat latin ruhába lehet öltöztetni; v. ö. pl. o. *nep fatium nep deikum pútians* «nec fari, nec dicere possint»; u. *ager emps et termnas* «ager emptus et terminatus»; pæl. *ecuf incubat casnar oisa ætate* «hic incubat canus [= senex] usa ætate»; falisc. *foied uino pipafō, kra karefo* «hodie vinum bibam, cras carebo».

Ezek az egyezéseken alapul az *italiai nyelvcsalád* szélesebb egysége és szorosabb összetartozása a többi idg. nyelvekkel szemben. Ezek az egyezések közös újítások, a melyeket csak azzal a föltevessel lehet magyarázni, hogy az itáliai törzsek valamikor kevésbé tagoltan s szélesebb területen tanyáztak együtt, mint a történeti időkben.

Az itáliai nyelvcsalád helyzete az indogermánban.

Az itáliai «nyelvcsalád» fogalma azon alapul, hogy az itáliai «dialektusok» nagy számú speciális phonetikai, morfológiai, syntaktikai és lexikális egyezést tüntetnek föl, a melyek alapján a többi idg. nyelvektől s ezek dialektusaitól elszigetelhetők. Elszigeteltségük természetesen nem teljes: eltekintve azon sajátosságoktól, a melyek nekik az «idg.» jelleget megadják, vannak olyan vonásaik, a melyek alapján egyes idg. nyelvekhez közelebbi vonatkozásban állanak, mint másokhoz. Hogy milyen vonások alapján, mely idg. nyelvekhez, miféle vonatkozásban — erre akar feleletet adni a jelen értekezés, már a mennyire ez ez idő szerint és a rendelkezésre álló szűk keretek közt lehetséges. Az összegyűjtött anyag következőleg van csoportosítva:

I. *Az itáliai és az európai idg. nyelvek.*

II. *Az itáliai és a centum-nyelvek.*

III. *Az itáliai és a satem-nyelvek.*

I. Az itáliai és az európai idg. nyelvek.

Bizonyos itáliai nyelvjelenségek az összes európai idg. nyelvekben — ide számítva az örményt is — előfordulnak, de nem az indoiráni nyelvekben. Így idg. *e* amott mint *e*, emitt mint *a* jelentkezik:

idg. *bhéro	{	lat. <i>fero</i> , gör. φέρω, óír <i>berim</i> , gót <i>baíra</i> , ószl. <i>bera</i> ,
		örm. <i>berem</i>
		ói. <i>bhārāmi</i> , av. 3. sg. <i>baraiti</i> , óp. 3. pl. <i>barantiy</i>

A schwā indogermanicum képviselője az eur. idg. nyelvekben *a*, az árjaságban *i*:

idg. *pətér* { lat. *pater*, gör. *πατήρ*, óir *athir*, gót *fadar*, örm. *hair*
 ói. *pitā*, av. *pita*, óp. *pitā*

Az eur. nyelvek *r* és *l* liquidáival az indoiráni nyelvekben az egyetlen *r* áll szemben:

idg. **trejes* { lat. *trēs*, gör. *τρεις*, óir *trí*, gót *preis*, litv. *trỹs*, örm. *erekh*
 ói. *tráyas*, av. *θrāyō*, *θrayas-ča*

idg. **leikw-* { lat. *linquo*, gör. *λείπω*, óir *léiccim*, gót *leihwa*, litv.
lėkù, örm. *lkhanem*
 ói. *riṇákti*, av. *irinaxti*, újp. *rēzað*

A szókincs, nevezetesen a kultúrhistóriai és mezőgazdasági terminologia, szintén nagyszámú egyezéseket tüntet föl, a melyek az árja nyelvekben hiányoznak. Behatóan foglalkozott velük FICK (Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas. Göttingen 1873), a kinek adatai ma már természetesen kiegészítésre és helyesbítésre szorulnak. Olyan persze nem sok van ez egyezések között, a mely valamennyi európai nyelvben előfordulna, de mindig lehet és kell számolni azzal az eshetőséggel, hogy egyes megfelelések imitt-amott elkallódtak. Azzal a föltevessel viszont, hogy az összes megfelelések az árjaságban is megvoltak s csak utóbb veszték el, az európai közös szókincs jellege és nagy tömege határozottan ellenkezik.

Mi e jelenség magyarázata?

Az indoiráni nyelvek felsorolt és más egyéb sajátosságai (BARTHOLOMÆ, Vorgeschichte der iranischen Sprachen, 2. BRUGMANN, Grr. I², 6) közösen végrehajtott újítások, a melyek a közelebbi összetartozásnak legbiztosabb kritériumai. Az egységes indogermánság kebelében tehát az európai és ázsiai indogermánok elődei között ősrégi időkben nyelvhatárnak kellett keletkeznie — nyilván vándorlás révén. mert az indoiráni törzsek ma az indogermánság szélső keleti szárnyát képezik. Miután az árják így izolálódtak, kifejlődött az árja *alapnyelv* — relative későn, a mint ezt az árja-lituszláv egyezések nagy száma bizonyítja (l. ezeket HIRT, Die Indogermanen, 588). Hogy az európai idg. nyelvek az árávjal szemben közelebbi rokonságban állanak, illetőleg hogy *európai alapnyelv* is volt, azt többen is (M. MÜLLER, LOTTNER, FICK) föltették; de e föltevést, a mely ellen már JOH.

SCHMIDT (Die Verwandtschaftsverhältnisse der idg. Sprachen, Weimar 1872) szót emelt, bizonyítani bajos és bebizonyítani eddig nem sikerült. A phonetikai egyezések ugyanis mit sem bizonyíthatnak, mert nem közös újítások, hanem változatlan folytatásai *idg. alapnyelvi* viszonyoknak, a melyek tehát az árjaság szűkebb körében is megvoltak s kimutathatólag későbbben alterálódtak: a palatalis törvény tanúsága szerint az árjaság az *e* hangzóval kelt vándorútjára (cf. ói. *ca* : lat. *que*, de ói. *kakút*, *kakúdmān* : lat. *cacūmen* < **cacūdmen*, ói. *kákšas* : lat. *coxa*), a schwäböl keletkezett őśárja *i* még nem lehetett tiszta *i*-színi hangzó, mert nem palatalizál (cf. ói. *okivān* : *úcyati*, *tigitás* : *tējatē*), s hogy az egységes őśárja *r* nivellálódás eredménye, azt mutatja egyebek közt az, hogy az őindben csaknem minden *l*-«gyökér» mellett egy párhuzamos *r*-«gyökér» jelentkezik (cf. *liptas*, *riptás* : lat. *lippus* ; *lélhi*, *rélhi* : lat. *lingo*), az irániban pedig még idegen eredetű szavakban is *r* lép az *l* helyébe (cf. óp. *bābiruš* : *Bābīlu* ; *nadintabairah* : *Nidintubel*). A mi pedig a lexikális egyezéseket illeti, ezekre újabban már végkép semmit sem akarnak adni (KOSSINNA, KRETSCHMER, HIRT). Chronologiai szempontból a szókinés csakugyan semmit sem mondhat: a lexikális megfelelések a legkülömbözőbb időkben keletkezettek s szállhattak egyénről-egyévre, népről-népre, míg az összes idg. népek közkinsévé lettek. Abból tehát, hogy valamely szó az összes európai idg. nyelvekben megvan, semmikép sem következik, hogy már az alapnyelvben is megvolt. Következik azonban más valami: a geographiai kontinuitás, sőt az ethnikai homogeneitás (v. ö. SCHRADER, Sprachvergleichung u. Urgeschichte, I³. IV. Kap.). Lexikális egyezéseknek ugyanis, a mint általában bármiféle nyelvi összefüggésnek, föltétele a területi érintkezés. Egyes szórványos esetekben ugyan egy-egy szó igen messzire eljuthat a közbeeső területek érintése nélkül is, de a szavak vándorlásának természetes útja a szomszédságon alapuló nyelvi átszűrődés, s az európai lexikális egyezések nagy száma csakis szomszédsági viszonyok fölvételével magyarázható. Igaz továbbá, hogy lexikális és ethnikai egyformaságok nincsenek szükségkép oksági kapcsolatban, és azt a föltevést, hogy valamely szó csak egy osztatlan és egységes őśnép körén belül terjedhet el, a nyelvtörténet lépten-nyomon megezőfolja. De ez a methodikus

kételkedés, a mely egyes szavaknál mindig helyén van, indokolatlan hyperkritikává lesz, mihelyt az összes európai lexikális egyezések egész tömegéről van szó, mert az a föltevés, hogy az egész közös európai szókinész allophyl rétegeken szűrődött volna át s így vált volna közkinccsé, elméletileg megczáfollhatatlan ugyan, de gyakorlatilag egyenesen a képtelenséggel határos. A priori valószínű, hogy a kérdéses megfelelések még abból az időből valók, mikor az európai indogermánok még geographiai kontaktusban állottak s relative homogén ethnikai tömeget alkottak (már a mennyire nyelv és race összefügg), úgyhogy a különböző pontokon keletkezett lexikális újítások nagyjában még a JOH. SCHMIDT féle hullámmélet értelmében terjedhettek szét. Hogy mikor, arra csak ez a felelet: történetelőtti időkben, a mi semmi esetre sem jelenti azt, hogy: az alapnyelv korában. Hogy *alapnyelvek*-e a szóban forgó egyezések vagy *történetelőtti kölcsönzések*, az — tekintve, hogy itt minden történeti perspektíva hiányzik — egészen eldönthetetlen s bizonyos tekintetben fölösleges kérdés is, mert hiszen az «alapnyelv» lényegében tudományos fictio s minden esetre oly ruganyos fogalom, hogy legjobb vele semmit sem kezdeni. Legtanácsosabb tehát egyelőre azzal a szerény eredménnyel beérni, hogy az európai indogermánok s tehát az itáliaiak is nyelvi és geographiai tekintetben már a történetelőtti időkben is közelebb állottak egymáshoz, mint az árjakhoz.

II. Az itáliai és a centum-nyelvek.

Ez a sovány eredmény sokat nyer jelentőségben, ha a gutturalisok folytatásait nézzük az egyes idg. nyelvekben. E szempontból ugyanis az idg. nyelvek tudvalévőleg két csoportra oszlanak, a melyeket BRADKE nyomán *centum*- és *satem*-csoportnak szokás nevezni, az előbbihez tartozik az itáliai, görög, kelta, germán, illyr, az utóbbihoz az árja, örmény, albán, baltoszláv, thrakophryg.

A *satem*-nyelvekben a gutturalisok terén két újítás jelentkezik. Az egyik az, hogy az idg. palatalisok mint spiransok folytatódnak:

- { ói. *šatām*, av. *satəm*, litv. *szim̃tas*, ószl. *sr̃to* [iráni kölcsön-
 zés?] — de:
 { gör. *ἐκατόν*, lat. *centum*, óír *cét*, gót *hund* < idg. **k̃mtóm*
 { ói. *ájati*, av. *azaiti*, örm. *atsem* — de
 { gör. *ἄγω*, lat. *ago*, óír *agim*, óizl. inf. *aka* < idg. **aġeti*
 { ói. *váhati*, av. *razaiti*, litv. *vežù*, ószl. *veza* — de
 { gör. *ῥέω*, lat. *veho*, óír *fén*, gót *ga-wiga* < idg. **weġho'e-*

A másik újítás az, hogy a labiovelarisok elveszítették az ajakgömbölyítést és összeestek a velarisokkal:

- { ói. *catváras*, av. *čaθwārō*, litv. *keturì*, ószl. *četyrije* — de
 { gör. *τέτρας*, lat. *quattuor*, óír *cethir*, gót *fidwōr* < idg. **k^wetwor-*
 { ói. *jīvās*, litv. *gývas*, ószl. *žiṽs* — de
 { lat. *vīvos*, óír *béo*, gót *qius* < idg. **g^wīwos*
 { ói. *gharmās*, av. *garəmə*, ópor. *gorme* — de
 { gör. *θερμός*, lat. *formus*, óír *gorm*, ófn. *warm* < idg. **g^wher-*

A *centum*-nyelvek közös újítása a *satem*-nyelvekkel szemben általános föltevés szerint a velaris és palatalis zárhangok összeesése:

- { gör. *κρέας*, lat. *cruor*, óír *crú*, óizl. *hrár* —
 { ói. *kravíš*, av. acc. *xrūm*, litv. *kraūjas*, ószl. *kr̃ṽs* < idg. **krew-*
 { gör. *τέγος*, lat. *toga*, óír *teg*, ófn. *dah* —
 { ói. *sthápati*, litv. *stógas*, ószl. *o-steg̃s* < idg. **steg-*
 { gör. *σταίγω*, óír *tiagaim*, gót *steiga* —
 { ói. *ati-štígham*, litv. *staigýtis*, ószl. *stigna* < idg. **steigh-*

Ha az idg. nyelvek mai elhelyezkedését nézzük, a *satem*-nyelvek területe keleti Európa és Ázsia, a *centum*-nyelveké pedig (a görögtől eltekintve) nyugati Európa. A nyelvek ilyenén elosztódása minden bizonyynyal történetelőtti időkre megy vissza, mert a szóban forgó újítások csak összefüggő területen következhetek be. Ez a jelenség tehát nem lehet más, mint a minek a legnagyobb egyértelműséggel nyilvánítja is, *dialektismus*, az

idg. nyelvek differenzialódásának legrégibb kimutatható nyoma, a melynek kiindulópontja könnyen meghatározható. Ismeretes ugyanis, hogy a gutturalis sorok a keleti csoportban nem egyszer át vannak törve (BECHTEL, Hauptprobleme 372. KRETSCHMER, Einl. 108. BRUGMANN, Grr. I² 545):

litv. *pekus*, ópor. *pecku* -- de ói. *páśuš*, av. *pasuš*; litv. *klausyti* -- de ószl. *slyšati*; ószl. *svekrъ*, *svekrъ* -- de litv. *szeszuras*; litv. *akmũ*, ószl. *kamy* -- de ói. *áśmā*; ói. *bhārgas* -- de litv. *berszt*; ói. *rócatē* -- de rúśan etc.

Ez a tünet -- már akár dialektuskeveredés (BARTHOLOMÆ, Vorgesch. 22), akár történetelőtti kölcsönzés (BRUGMANN, Grr. I². 547) -- nyugaton teljesen ismeretlen. A palatalisok spirantikus affectiója tehát keleten kezdődött és nyugat felé haladt, de a mai satem-nyelvek területét nem lépte át. E nyelvek területén valahol egy indifferens zóna keletkezett, a spiransok és zárhangok kicserélődésének helye. *A satem-nyelvek tehát nyelvi és területi tekintetben közelebb állanak egymáshoz, mint a centum-nyelvekhez.*

A centum-nyelvek szorosabb összetartozásának a velarisok és palatalisok összeesése volna a bizonyítéka. Könnyű belátni, hogy ez a bizonyíték csak arra az esetre áll meg, ha BEZZENBERGER nyomán csakugyan három gutturalis sort kell fölvennünk. Mind a három sort azonban tényleg egyetlen nyelv sem különbözteti meg -- eltekintve kétes és szörványos latin és görög nyomoktól (BRUGMANN, KvglGr. 158) és PEDERSEN szerint az albántól, a melynek tanúsága azonban a priori gyanús (HIRT, IF. 17, 388. HERMANN, KZ. 41, 58). Valószínűleg csak két sor volt: egy *k^w*- és egy *k*-sor, a mely utóbbi keleten világos színű hangzók előtt mint *k̂*, egyebütt pedig mint *k* lépett föl (BARTHOLOMÆ, Vorg. 22. HIRT, BB. 24, 218) -- és pedig még az apophonia (ablaut) kifejlődése előtt, tehát prátoidg. időkben. Ez a satem-nyelveknek amúgy is biztos összetartozását még jobban bizonyítaná, de a centum-nyelvekben a velarisok és palatalisok összeesése nem volna közös újítás. De igenis ilyennek tekintendő nézetem szerint a *labialisatio* -- az a jelenség, hogy a labio-velarisok a velarisra következő labialis *w* affectio hatása alatt a centum-nyelvek bizonyos dialektusaiban nagyban és egészben

úgy folytatódnak mint az eredeti labialisok. Egészen így áll a dolog az itáliai nyelvcsalád *umbro-samnit* ágában:

$\left\{ \begin{array}{l} \\ \\ \\ \end{array} \right.$	o. <i>petora</i> «quattuor», u. <i>petur-pursus</i> «quadrupedibus»: lat. <i>quattuor</i>
	o. <i>Búvianúd</i> «Boviano», u. <i>bue</i> «bove»: ói. <i>gāúš</i>
	u. <i>foner</i> «faventes», lat. <i>favēre</i> : ószl. <i>govēti</i> «venerari»

A mint az utolsó példából látható, a medialis aspirata az összes itáliai dialektusokban mint labialis spirans jelentkezik.

Éppen így viselkednek a görögben az *aeol* dialektusok:

$\left\{ \begin{array}{l} \\ \\ \\ \\ \end{array} \right.$	lesb. <i>πέσσυρες</i> , hom. <i>πίσυρες</i> , bœot <i>πέτταρες</i> : att. <i>τέτταρες</i> , ion <i>τέσσυρες</i> , dór <i>τέτορες</i>
	thess. <i>βελλόμενος</i> , bœot <i>βειλόμενος</i> : att. <i>βουλόμενος</i> , lokr. <i>δειλόμενος</i> , dór <i>δηλόμενος</i>
	bœot <i>Φεστίās</i> , <i>Θιό-φεςτος</i> : att. <i>πόθος</i> , Pind. <i>θέσσεσθαι</i>

A mint a példából is látható, bizonyos körülmények közt (BRUGMANN, Gr. Gr.³ 112) a labiovelarisok az egész görögségben labialisokkal folytatódnak.

A tünemény a kelta dialektusokban is jelentkezik, csak-hogy itt — nyilván további dialektus-keveredés folytán — nem jelentkezik oly szabályosan: a gallnak egy része és a britanniai dialektusok a $p < k^w$ megfelelés tekintetében az *umbro-samnit* és *æol* dialektusok színvonalán állanak, de idg. $g^w h$ folytatása g , mint az óírben. viszont idg. g^w képviselője az óírben is, tehát az egész keltában, b :

$\left\{ \begin{array}{l} \\ \\ \\ \\ \end{array} \right.$	gall <i>petor-ritum</i> , cymr. <i>petguar</i> , újbret. <i>pevar</i> : óír <i>cethir</i> , cf. ói. <i>catvāras</i>
	cymr. <i>buch</i> «bos», óbret. <i>bou-tig</i> «stabulum»: óír <i>bó</i> «bos», cf. ói. <i>gāúš</i>
	cymr. <i>gor</i> «Brut»: óír <i>gorm</i> «warm, rot», cf. ói. <i>gharmās</i>

Hasonló dialektikus variatiót a germánban nem találunk. Analog jelenség azonban az, hogy idg. k^w -hangok olykor úgy folytatódnak, mintha idg. p -hangok volnának: az alteratio első sorban (kizárólag?) a tenuisra szorítkozik, de ennek fejében egyes esetekben az egész germánságra kiterjed:

{	gót <i>fidwōr</i> , ófn. <i>flor</i> , ósz. <i>fiwar</i> , angsz. <i>féower</i> , óizl. <i>flórer</i> , cf. ói. <i>catvāras</i>
{	gót <i>fimf</i> , ófn. <i>fimf</i> , ósz. <i>fīf</i> , angsz. <i>fif</i> , óizl. <i>fimm</i> , cf. ói. <i>pāñca</i>

Ezt a jelenséget közönségesen úgy magyarázzák, hogy a labiovelaris tenuis egy szomszédos labialis hatása alatt változik át labialissá (BRUGMANN, Grr. I², 615. II. 475. KvglGr. 176. KLUGE, Vorg. 375. WILLMANN, DGr. I. 22). De ez a magyarázat cserben hagyja az embert oly esetekben, mint

	óizl. <i>ulfr</i> : ói. <i>vřkas</i> — óizl. <i>ylgr</i> : ói. <i>vřkī</i>
	ófn. <i>fimf</i> : ói. <i>pāñca</i> — ófn. <i>fūst</i> < * <i>funxstiz</i> : ói. <i>panktīṣ</i>

ZUPITZA (Die germ. Gutturale, 35) gutturalis és labialis «gyökér-determinativumok» alternatiójára gondolt, a mi általában sokkal megnyugtatóbb, de az imént érintett esetekben se-hogy sem valószínű — kivált, ha azt látjuk, hogy bizonyos ma-terialis megfelelések minden centum-nyelvben vannak és szá-mukra közös alapalak szerkeszthető:

{	o.-u. * <i>pompe</i> , cf. o. <i>pūmperias</i> , u. <i>pumpeřias</i> « <i>*quincuriā</i> »	} < * <i>pempe</i>
{	gall <i>πεμπε-δουλα</i> , cymr. <i>pimp</i> , újbret. <i>pemp</i>	
{	gör. <i>ᾠολ πέμπε</i> , Alk. <i>πέμπων</i> , thess. <i>δεκά-πεμπε</i>	
{	gót ófn. <i>fimf</i> etc.	
{	o.-u. * <i>ponto-</i> , cf. o. <i>Pūntiis</i> « <i>Quintius</i> », u. <i>pontes</i> « <i>quiniones</i> »	} < * <i>pemptos</i>
{	gör. <i>πέμπτος</i> (mindenütt! gort. <i>πέντος</i> < * <i>πέντος</i> < <i>πέμπτος</i>)	
{	ócymr. <i>pimphet</i>	
{	gót <i>fimf/ta-taihunda</i> , ófn. <i>fmfto</i> , óizl. <i>fimfte</i>	

Hogy ilyféle materialis egyezések egymástól függetlenül jöttek volna létre, a legnagyobb mértékben valószínűtlen. E föl-tevés csak úgy volna érthető, ha a *p* < *k^w* változásnak általános physiologiai alapja volna; ámde a labialis helyett mindenütt megje-len a gutturalis, illetőleg ennek folytatója:

lat. *quīnque, quīntus* — gör. πέντε (mindenütt, olykor az æolban is!) — óír *cóic, cóiced* — sváb *fuchzē* «15», *fuchzk* «50» < idg. **penk^we, *penk^wtos*

Nem marad más hátra, mint föltenni, hogy a kérdéses germán nyelvjelenség is valami összefüggésben van a labialisatióval. A centum-nyelvek valamelyikében a labiovelarisok valamikor labialisokká változtak s ez a változás hullámalakban, tehát összefüggő területen, hatott el a többi centum-nyelvekbe: a germánt az újítás hulláma csak érintette, a többi centum-nyelvekben dialektikus variatiót idézett elő, mire a *k^w*- és *p*-dialektusok között megindult a kiegyenlítődés, a mely természetesen különböző nyelvekben különböző fokig haladt előre. E kiegyenlítődés révén került be a latinba *bōs* az umbrosamnitból, az æolba πέντε a többi gör. dialektusból, az óírbe *bō* a britt dialektusokból (l. még alább 42. l.).

Ha a velarisok és palatalisok összeesése nem volna újítás, akkor a *labialisatio* az egyetlen közös kapocs a centum-nyelvek között, a melynek azonban fonetikai jellege kiváló fontosságot kölcsönöz. Ilyenmő újítások elterjedéséhez ugyanis szoros és huzamos nyelvi érintkezés szükséges. A kérdéses változás tehát igen korán következhetett be, mikor a centum-népek még aránylag szűk területen laktak együtt s talán szorosabban összetartozó és bizonyos értelemben egységes tömeget képeztek a satemnépekkel szemben, a melyektől talán teljesen és végképpen el is szakadtak (l. alább 69. l.). Bármint álljon a dolog, az *italiai nyelvcsaládnak a centum-nyelvekkel kell szorosabb összefüggésben állania*. S ez úgy is van. Vannak ugyanis A) *graeco-italo-kelta* és B) *italo-kelta-germán partialis egyezések*.

A) *Graeco-italo-kelta egyezések.*

Az italiai, görög és kelta nyelvek két további fonetikai újítás fonalán függenek össze.

Az egyik az, hogy az intervocalis *j* (*i*) mind a három nyelvben nyomtalanul eltűnik:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{lat. } trēs, \text{ o. } trīs < \text{ital. } *tre[j]es \\ \text{gör. } τρεῖς, \text{ gort. } τρέες < \text{ösgör. } *tre[i]es \\ \text{óír } trī, \text{ újcymr. } tri < \text{öskelta } *tre[j]e[s] \end{array} \right\} < \text{idg. } *trejes$$

V. ö. ezzel ellentétben: gót *ija* «eam» < idg. **ejām*; ófn. *sāiu* < idg. **sējō*; gót *twaddjē*, óizl. *tuaggia*, ófn. *zweiio* < **dwojēm*. Ez a *j* egyebüttl is megmarad, cf.: ói. *tráyas*, av. *θrayas-ča*, litv. *trejli*, ószl. *triġe*, *triġe* etc.

Az újítások másik kategóriája az ablaut terén jelentkezik. Így idg. *er*, *el*, *em*, *en* [*ɛr*, *ɛl*, *ɛm*, *ɛn*] a három centum-nyelvben mint *ar*, *al*, *am*, *an* lép föl, a germánban mint *ur*, *ul*, *um*, *un*; a baltoszlávban a redukált *e* hangzó mint *i* jelentkezik, az árjában nasalisok előtt mint *a*, liquidák előtt az óindben mint *i*, *u*, az avestában mint *a* (HIRT, Der idg. Abl. 14—19). Az *er*, *el* kapcsolatok viszonyai egészen világosak:

lat. *caro*, o. *carneis* «partis», u. *karu* «pars», gör. *καρῆναι*,
 óir *scaraim* «trenne»: litv. *skirti* «trennen, scheiden» <
 idg. *(s)*ker* —

lat. *salio*, gör. *ἄλλομαι*, óir *tarm-cho-sal* «Übertretung»: ói.
prá-sulati «stöszt hinein» < idg. **sel* —

Az *en*, *em* kapcsolatok folytatásai az italiaiban analogikus képzések elharapódzása folytán gyéren jelentkeznek, illetőleg latin hangtörvények hatása alatt nem egykönnyen ismerhetők föl. Ezért az uralkodó felfogás szerint idg. *en* [*ɛn*] = ital. *en*. Hogy azonban idg. *en*, *em* = ital. *an*, *am* (v. ö. most HIRT, IF. XXI. 167—169) annál valószínűbb, mert az idg. redukált *e* egyébként is minden helyzetben mint *a* jelentkezik: lat. *aper*, u. *abroy* «apros»: ahd. *ēbur* < idg. **epros*; lat. *patere*, o. *patensíns* «aperirent»: gör. *πετάννυμι* < idg. **petē*-. Az eredeti viszonyok képét mutatják még a következő megfelelések:

lat. *manēre*, gör. *μνησῆναι* [WALDE, s. v. *memor*], óir *do-moiniur*
 < **do-mainiur* «meine»: gót *munaiþ*, ószl. *mǫnēti* < idg.
 **menē* —

o. *an-censto* «incensa», u. *an-takres* «integris», óir *anse* <
 **an-asse* «schwer»: gót *un-wunands* «sich nicht freuend»
 < idg. **en*-. —

Rendkívül jellemző továbbá az az alak, a melyben kétagú nehéz basisok *RS* [recte: *RR*] formatiója *erə*, *elə*, *emə*, *enə* [*r̥*, *l̥*, *m̥*, *n̥*] föllép. Ez az alak: *rā*, *lā*, *mā*, *nā*, míg a germánban,

valamint az árjában és lituszlávban éppen a második redukált hangzó tűnt el:

{ lat. *grānum*, óír *grán* «granum»: gót *kaurn*, litv. *žirnis*
«Erbse», ói. *jīrnás* «zerrieben» < idg. b. **ġerā*
gör. γρᾶνός: ói. *jūrnás* «alt» < idg. b. **ġerē*

{ lat. *plānus* [cf. V² litv. *plónas* «dünn»] < idg. b. **pelā*
óír *lán* «voll», gör. πλᾶθος, gót *fulls*: ói. *pūrpnás*, litv. *pūlnas*
«voll» < idg. b. **pelē*

{ lat. *nātus*, gall -*gnātus*, gör. γνητός: gót *kunps* «abstammend»,
litv. *žindau* «saugę», ói. *jātás* «Sohn» < idg. b. **ġenē*
lat. *gnārus*, óír *gnáth* «bekannt, gewohnt»: gót *kunnan*, litv.
pažinti «kennen» < idg. b. **ġenē/ō*

{ lat. *māteriēs* [cf. I¹ gör. δέμας] < idg. b. **demā*
gör. δμητός: ói. *dāmtás* «gezähmt» < idg. b. **domā*

Megjegyzendő még, hogy mivel idg. *e* és *a* folytatása a vizsgált nyelvekben egyaránt *a*, azért idg. *erā*, *elā*, *emā*, *enā* közvetlen folytatásaiként *ara*, *ala*, *ama*, *ana* várhatók. Ezek a görögben tényleg sokszor meg is vannak s olykor, bár ritkán, az itáliaiban és keltában is jelentkeznek (HIRT, Abl. 67—68; IF. XXI, 162—167):

lat. *alacer*: cf. V¹ gör. ἐλατήρ < idg. b. **elā*

lat. *janitricēs* [helyesen: *janetřicēs*; WALDE, s. v.]: ói. *yūtā* < idg. b. **jenā*

lat. *calam* «clam»: gót *hulundi* «Höhle» < idg. b. **kelā*

gall *tri-garanus*, cymr. *garan* «Kranich» [cf. V¹ gör. τριγανός] < idg. b. **ġwerō*

óír *tarathar* «terebra» [cf. V¹ lat. *terebra*] < idg. b. **terē(i)*

B) Italo-kelta-germán egyezések.

Más esetekben az italiai a kelta és germán nyelvekkel halad párhuzamosan s a görögtől erősen eltér.

Ezen egyezések közt igen érdekes, bár nem a legvilágosabb, az ősidg. accentus-viszonyoknak gyökeres megváltozása: az ősidg. szabad (a szótagok számától és mennyiségétől etc. füg-

getlen) szóaccentus mind a három nyelvben az első szótaghoz kötött és erősen expiratorikus accentussá változott. — Az őssitaliaiban az új accentus hatása főleg a közép- és végszótagok synkopáiban jelentkezik:

{	lat. <i>dexter</i> , o. <i>destrst</i> «dextra est», u. <i>destre</i> «in dextro» <
{	* <i>déks(i)teros</i> : gör. δεξιτερός
{	lat. <i>am-puto</i> , o. <i>am-víanud</i> «circuitu», u. <i>an-ferener</i> «circum-
{	ferendi» < * <i>ámf(i)</i> : gör. ἀμφί
{	lat. <i>līber</i> < * <i>līber(o)s</i> : gör. ἐλεύθερος; o. <i>hūrz</i> < * <i>hórt(o)s</i> :
{	gör. χόρτος; u. <i>Ikuvins</i> < * <i>Íguvīn(o)s</i> : cf. gör. κορακίνοσ

[A latin hangzósín-változás azonban nem őssitaliai jelenség, v. ö. lat. *integer*, de u. *antakres* «integris»; lat. *genitus*, de o. *Genetai* «Genitæ»; lat. *conceptum*, de falisc. *cuncaptum* etc.] — A kelta viszonyok megítélését megnehezíti az a körülmény, hogy a gallus accentuatióról úgyszólván semmit sem tudunk s hogy a britanniai dialektusokban már ősközösségük idejében az őskelta pænultima viselte az expiratorikus accentust. Az óírben azonban az első szótag volt hangsúlyozva, s ennek az állapotnak a többi kelta dialektusokban is maradtak nyomai (HIRT, Der idg. Akzent, 45. BRUGMANN, Grr. I³. 977); az első szótag erős expiratorikus accentusa szintén synkopákat idézett elő a közép- és végszótagokban:

{	óir <i>imm-chom-arc</i> «Frage» < * <i>imb(i)</i> : lat. <i>am-puto</i>
{	óir <i>ingen</i> «puella, filia» < * <i>én(i)-genā</i> : ogm. inscr. <i>inigena</i>
{	óir <i>marcach</i> «equester» < * <i>márcāc(o)s</i> : cf. o. <i>túrtiks</i> , u. <i>fratreks</i> ;
{	óir <i>fer</i> «vir» < * <i>wír(o)s</i> : lat. <i>vir</i> ; óir <i>fúith</i> «vates» < * <i>wāt(i)s</i> :
{	cf. lat. <i>dōs</i> < * <i>dót(i)s</i> , <i>nostrās</i> < * <i>nóstrāt(i)s</i>

A germánban legfőképpen a végszótagokban jelentkeznek reductiók:

- gót *sátja*, ófn. *sézzu* «setze» < **sát(i)jō*: ói. *sādáyāmi*
 óizl. *verr*, angzs. *wer* «Mann» < **wír(a)z*: lat. *vir*, óir *fer*
 ófn. *werdan*, gót *wairþan*, angzs. *weorðan*, óizl. *verða* < **wér-*
þonon: ói. *vártanam*

A perfectum-reduplicatio az őssitaliaiban, óírben és ősgermánban hangsúlyozva volt, az indogermánban nem:

lat. *tūtudī*, gót *staístaut*, de ói. *tutóda*
 óir *ro chuala* < **cóla* < **cúclova*, de ói. *śušrāva*
 angsz. *reord* < **rérōd*, gót *raírōþ*, de ói. *rarādhu*

Az egyező hangsúlyú materiális egyezések közül főlemlítjük ezeket:

lat. *neptis*, óir *necht*, ófn. *niftila*, de ói. *naptí*
 lat. *pater*, óir *athir*, gót *fadar*, de ói. *pitā*, gör. *πατήρ*
 lat. *māter*, óir *máthir*, ófn. *muoter*, de ói. *mātā*

Hogy ez az egyezés az első szótag hangsúlyozásában véletlen volna, nem valószínű; de másrészt kétségtelen, hogy egy egységes italo-kelta-germán epochából sem datálódhatik, a mint gondolták. Ismeretes ugyanis, hogy a germánban a lautverschiebung periodusában a Verner-féle törvény tanúsága szerint még megvolt az ősidg. szabad accentus:

{ gót *fadar*, ófn. *fater* < ősgerm. **fapēr* < idg. **pātēr*
 { gót *brōþar*, ófn. *bruoder* < ősgerm. **brōþōr* < idg. **bhrātōr*

Úgy látszik tehát, mintha a germánt ki kellene a triasból kuszöbölni. Ámde éppen az óir és a germán egyezik abban, hogy verbalis compositióban a verbumnak első szótagját hangsúlyozzák, míg a latin tőlük eltérően a præverbiumot:

{ óir *do-mélim* «vescor», *do-bérid* «fertis, datis» (csak imperat.
 { *tó-mil* «vescere», *táibrith* «ferte, date»)
 { gót *and-háfja* (de *ánda-hafts*), ófn. *fir-túom*, *ir-lóubōm*, *oblāzzu*, *zir-gángu* (de *frátāt*, *úrloub*, *áblāz*, *zúrgang*) — ellenben lat. *con-ficio* < **cón-faciō*

A keltának és germánnak ez az egyezése oly feltűnő, hogy történeti összefüggés fölvétele nélkül alig érthető meg. Ez az összefüggés tényleg föltételezhető, csak relative késői keletűnek kell tekinteni: miután az accentus-forradalom itáliai és kelta területen lezajlott, az új hangsúlyozást a keltáktól átvették a germánok, a mely népek — mint ezt a germánban található kölcsönszavak mutatják — a germán lautverschiebung periodusa táján, tehát aránylag későn, élénk érintkezésben állottak egymással. Az újítás tehát még a hullámelmélet értelmében általánosodhatott el, bár csak lépcsőről-lépésre s nem egyidejűleg.

Mutatis mutandis ez az italo-kelta összefüggésre is alkalmazható: ha az óír hangsúlyozás csakugyan nem volna őskelta (BRUGMANN, KvglGr. 63), akkor a keltának legalább gael csoportja területi összefüggésbe juthatott az italiaival s így bármelyik fél részt vehetett a másiknak újításában. Partialis egyezéseknek nem kell szükségképpen ugyanazon időből származniok, sőt jól megfontolva a dolgot, ez nem is lehetséges. A centum-népek elődei idők múltán annyira szétáradtak s oly nagy — bár összefüggő — területet foglaltak el, hogy nem csoda, ha valamely újítás csak nagy idő múlva jutott el a terület távolabb eső pontjaira, vagy egyáltalában el sem jutott. Hogy különböző nyelvek dialektusai között is lehetnek partialis egyezések, magától értetődik; erre éppen a centum-nyelveknek *p*- és *k^w*-dialektusai szolgáltatnak találó példát.

Minden tekintetben megbízhatóbbak, sőt teljesen megnyugtatóak bizonyos phonetikai egyezések. A legnagyobb figyelmet érdemli közöttük az idg. *tst* < *tt*, *dt* sorsa. Ez a hangkapcsolat háromféle alakban folytatódik a különböző idg. nyelvekben: az óindben mint *tt*, az iráiban, görögben és baltoszlávban mint *st*, az italiai, kelta és germán nyelvekben (így KRETSCHMER, Einl. 168. ellenére) mint *ss*, hosszú vocalis, diphthongus és consonans után mint *s*:

	ói. <i>sattás</i> — av. <i>has-tō</i> — lat. <i>ob-sessus</i> , u. <i>sesust</i> «sederit»;
	angsz. óízl. <i>sess</i> «Sessel» < idg. <i>setstos</i>
	ói. <i>vittás</i> — gör. <i>ῥιςτος</i> — lat. <i>vīsus</i> < * <i>vissus</i> ; óír <i>ro fess</i>
	«scitum est»; ófn. <i>gi-wisso</i> < idg. <i>witstos</i>
	ói. <i>vrttás</i> «versus» — cf. ószl. <i>vrsta</i> «Lage, Zustand», litv.
	<i>viřsti</i> «umfallen, sich wandeln» — lat. <i>vorsus</i> , cf. o. <i>ῥερ-</i>
	<i>σopesi</i> «Versori», u. <i>trah-uorji</i> [<i>rf</i> < <i>rs</i> < <i>rss</i>] < idg. * <i>wrttós</i>

NB. Mint speciális külön nyelvi fejlemény a *tt* bántatlan marad: lat. *attingo*, gót *attēkan*, óír *atreba* «habitat», gall *Atrebates* [*ad* + *t^o*].

Hogy idg. *tst* az iráiban, görögben és baltoszlávban mint *st* jelentkezik, az physiologiailag egészen megnyugtató és természetes fejlemény, a mely tehát különböző nyelvekben és területeken egészen függetlenül is fölléphetett, sőt idg. *t^{str}* az italiaiban és germánban is tényleg mint *str* folytatódik (l. alább 53).

Ellenben italo-kelta-germán $ss < \text{idg. } t^st$ olyan meglepő és sajátos hangváltozás, hogy véletlen egyezés nem lehet, tehát a szóban forgó nyelvek szorosabb összetartozásának kritériuma.

Még egy éppily föltűnő phonetikai egyezés van az itáliai-nak umbro-samnit ágában, a keltában és a germánban: a gutturalis és labialis tenuis $+ t, s$ hangkapcsolatokban ugyanis a k és p mint χ és f spiransok lépnek föl. A részletek következők:

1. $\chi t < \text{idg. } kt$ ($\hat{k}t$, kt , k^wt):

o. $r\acute{a}ht\acute{u}d$ «recto», u. $rehte$ «recte»; óír $recht$ «Gesetz»; gót $raihts$, ófn. $reht$ — de lat. $r\acute{e}ctus$, gör. $\delta\rho\epsilon\chi\tau\acute{o}\varsigma < \text{idg. } *r\acute{e}ktos$

2. $\chi s < \text{idg. } ks$ ($\hat{k}s$, ks , k^ws); az umbro-samnitban és a keltában ss (s) jelentkezik, de a fejlődés iránya minden bizonynyal $ks > hs > ss$:

o. $destrst$ «dextra est», u. $destram-e$ «in dexteram»; óír $dess$ «dexter», gall. $Dexsira$; gót $taihswa$ «rechts» — de lat. $dexter$, gör. $\delta\epsilon\chi\tau\epsilon\rho\acute{o}\varsigma < \text{idg. } *d\acute{e}ks$.

3. $ft < \text{idg. } pt$; az umberben és a keltában ht , illetőleg cht lép föl, de a fejlődés vonala nem lehet más, mint $pt > ft > \chi t$:

o. $scriftas$ «scriptæ», u. $screihtor$ «scripti» — de lat. $scriptus$ óír $cacht$ «Dienerin»; gót $hafts$, ófn. $haft$ «captivus» — de lat. $captus$

4. $fs < \text{idg. } ps$; a germán megmaradt a fejlődésnek e fokán, míg a keltában és az umbro-samnitban ss , s jelentkezik (így a vulgaris latinságban is: $isse$, mint o. $essuf$, u. $esuf$ «ipse» — de lat. class. $ipse$); a fejlődés útja: $ps > fs > hs > ss$; pl.:

o. $osii$ [ns «adsint» $< *os-siins$ — de lat. $ob-sint$ [u. $osatu$ «operator» $< *ossatu < *op(e)s\acute{a}t\acute{o}d$ — cf. lat. $oper\acute{a}r\acute{i}$]
óír $lassair$ «Flamme» $< *laps$ -, cf. $\lambda\acute{\alpha}\mu\pi\omega$
ófn. $refsen$ «tadeln, züchtigen», cf. ói. $r\acute{a}pas$ «Gebrechen, Verletzung»

E hangváltozások összefüggése annál valószínűbb, mert germ. χt , $ft < \text{idg. } kt$, pt áttöri a lautverschiebung törvényét, a melynek értelmében germ. $*\chi p$, $*fp$ volna várható (cf. STREIT-

BERG, Urgerm. 115. WILMANS I, 22). Hogy a latin az umbrosamnittól eltér, annak többféle oka lehet. Így lehet, hogy az itáliai népek e hangváltozások idejében már oly nagy területen éltek, illetőleg nyelveik már annyira különböztek, hogy az újítás hulláma a latin csoportot már el nem érhetette. Az sem lehetetlen, hogy a hangváltozásban részt vett a latin is, de aztán valamelyes okból (görög befolyás alatt?) visszatért az eredeti állapotokhoz — a mint a latin tenuisok kezdődő aspiratiója is általában visszafejlődött s a román nyelvekben nem folytatódik, v. ö. *ancora* [< gör. ἄγκυρα] > *anchora* > ol. *ancora*; *sepulchrum* > *sepulchrum* > ol. *sepulcro* (SOMMER, Hb. 288).

Az italo-kelta-germán összefüggésnek van egy morphologiai bizonyítéka is: a tulajdonság-abstractumokat képző *-tūt(i)-formans*, a mely ezenkívül még csak az egyetlen av. *gaðōtūt* «Räubertum, -bande» szóban fordul elő (tehát nem produktív egybeüttl) s a melylyel az árjában és a görögben a hasonló funkciójú *-tāt(i)-* áll szemben:

{ lat. *juventūs*, óír *ōitiu* < *(j)owintū(t)s, cf. gót *gamaindūps* — de
 { ói. *sarvātāt*-. *sarvātātiṣ*, av. *haurvatāt*-, gör. ὀλότης

A két formanst megkísértették *-twāt(i)-* alakra visszavezetni (HIRT, Hb. 206), míg mások két különböző eredetű conglutinatumnak tartják (BRUGMANN, Grr. II², 450). Mind a két esetben érdekes és jelentős az idg. nyelvek elosztódása, valamint az is, hogy az itáliaiban mind a két formans megvan:

lat. *juventās* [cf. o. *Herentateis* «Veneris», pael. *Herentas*] —
 de óír *ōitiu*

lat. *ūnitās* — de óír *oentu*, ócymr. *untaut* «unitas»

lat. *commūnitās* — de gót *gamaindūps* «communitas»

Nagy jelentőségű végre az a körülmény, hogy az itáliai, kelta és germán nyelvekben oly rendkívül nagy a lexikális egyezések száma (KRETSCHMER, Einl. 117—118. KLUGE, Vorg.² 326). Ime egy kis gyűjtemény:

lat. *cribrum*; óír *criathar*; angasz. *hrīdler*, ófn. (*h*)*rīttara*

lat. *porca*; cymr. *rhŷch*; ófn. *furuk*, angasz. *furh*

lat. *piscis*; óír *iasc*; gót *fisks*, ófn. *fisc*

lat. *vātēs*; óír *fáith* «dichter»; gót *wōds* «wütend, besessen»

lat. *vāstus*; óír *fás* «leer»; ófn. *wuosti*, angasz. *wēste*

lat. *caecus*; óír *caech*; gót *haihs* «einäugig»

lat. *vērū*; óír *fir*; ófn. *wār*, angasz. *wēr*

lat. *alius*; óír *aile*; gót *aljīs*

lat. *alo*; óír *alim* «nähre»; gót *alan* «aufwachsen», óizl. *ala* «nähren»

lat. *oc-culo*; óír *celim*; ófn. angasz. *helan*

lat. *fīo*; óír *biu*; angasz. *béo* < **bh(w)ijō*

Egyező præpositiók, illetőleg præfixumok:

{	lat. <i>ad</i> , <i>adsum</i> , o. <i>az</i> (= <i>ads</i>), <i>adjust</i> «aderit», u. <i>asam-ař</i> «ad aram», <i>arveitu</i> «advehito»; óír <i>ad-gládur</i> «appello»; gót <i>at</i> , <i>atwisan</i> , ófn. <i>aʒ</i> , <i>aʒwesan</i> «adesse» < * <i>ad</i>
{	lat. <i>cum</i> , <i>convenio</i> , o. <i>com</i> , <i>kúmben-ēd</i> «convenit», u. <i>com</i> , <i>combiñatu</i> «nuntiato»; óír <i>co n-</i> , <i>comalnaim</i> «ich erfülle»; germ. <i>ham-</i> , pl. gót <i>han-dugs</i> «weise» óír <i>cond</i> «Sinn, Verstand» < * <i>kom-dho-</i> , cf. <i>συντίθεμαι</i>], ófn. gót <i>hansa</i> , angasz. <i>hōs</i> «Schar» [< * <i>kom-sōd</i>] etc. < * <i>kom</i> . Továbbá: lat. <i>co-ventiōnēd</i> , volsc. <i>co-uehriu</i> «curia», u. <i>co-uertu</i> «revertito»; óír <i>cóir</i> , gall <i>co-vēros</i> «gerade, recht»; gót <i>ga-qima</i> «convenio», <i>ga-baira</i> «confero» etc. < * <i>ko</i> .

Megjegyzendő végül, hogy itáliai törzs-nevek a keltáknál és germánoknál is szerepelnek, cf. *Umbri: Ambrones, Volsci < *Volc-sci: Volcae, Marsi: Marsi, Marsigni* (HIRT, Idg. 164).

Az imént felsorolt græco-italo-kelta és italo-kelta-germán egyezésekből következik, hogy az itáliaiak a történetelőtti időkben huzamosabb ideig éltek a kelták, germánok és görögök szomszédságában. Ha az egyezéseknek ez a két kategóriája egyazon korból való, akkor a priori valószínű, hogy *abban a korban a görögök, kelták és germánok már nem lehettek egymással közvetlen érintkezésben*. E kérdés eldöntése lényegesen összefügg az itáliai nyelvcsalád szerepének és helyzetének meghatározásával.

Ha a görögök, kelták és germánok a kérdéses időben együtt vagy legalább egymás tőszomszédságában tanyáztak, akkor két-két nyelv között partialis egyezéseknek kell jelentkeznük. A kérdés tehát ez: vannak-e a) *græco-kelta*, b) *græco-germán* és c) *kelto-germán* speciális megfelelések?

a) *Graeco-kelta egyezések.*

A græco-kelta viszonyokat KRETSCHMER (Einl. 166—67) vizsgálta meg. A tőle összehordott anyagban egyetlen egy phonetikai megfelelés van, ez is a rendkívül problematikus idg. *p*-hangok teréről:

| gör. ἄρκτος, gall *artos*, ír *art* < **arktos* — de ói. *ḡkšas*, av.
| *arəšō*, lat. *ursus* < idg. **r̥k̑pos*, **ark̑pos*

Viszont HIRT (IF. 4, 44 és Idg. 614) azt tartja fontosnak, hogy az intervocalis *s* a görögben és keltában mint *h* folytatódik:

| gen. gör. τέρε(σ)ος, óír *tige* < **tege(s)o(s)* < idg. **tegesos* — de
| gen. gót *riqizis*, lat. *generis*

De ez a hangváltozás a görögben ősrégi, a keltában minden valószínűség szerint meglehetősen késői (BRUGMANN, Grr. I², 772).

A lexikális megfelelések között legtöbbet bizonyítana a következő præpositio:

gör. *κατά*: gall *cata-* [*Catalauni* etc.], ócymr. *cant*, óír *cét*

De a hangviszonyok, mint KRETSCHMER maga beallja, homályosak. A præpositio analysise BRUGMANN (KvglGr. 455, 479) szerint: **k̑u-t-* s **k̑u* nem más mint a főtebb tárgyalt **kom* (v. ö. még BLANKENSTEIN, IF. XXI, 112). Sőt az egész **k̑mt-*, **komt* meglehet a **kom* præpositióval összefüggő lat. *contrā* alakban (így WALDE s. v. ellenére, bár kételkedve, PRELLWITZ s. v. *κατά*), a mint az ósital. **postero-* BRUGMANN (Grr. II², 325) szerint kétféleképpen elemezhető: **pos-tero-* vagy **post-ero-*. — Egy másik præpositiós megfelelés:

gör. *διά*: gall *dia-* [*Diarilos*, *Diasulos*]

KRETSCHMER szerint is kétséges. — A fennmaradó három egyezés közül kettő nem specziális græco-kelta: gör. *μῆλον*, óír *míl* «Tier» megvan a germánban és örményben is (PRELLWITZ s. v.); a gör. *ὄρη*, óír *ferg* «Zorn» megfelelésnek, a mint KRETSCHMER is mondja, az indben is van megfelelője: *ūrjá* «schwellende Kraft», s az állítólag közös jelentésfejlődés függetlenül is be-

állhatott (cf. ói. ís- «Erquickung, Kraft», ísírás «regsam, kräftig», gör. ισρός «kräftig»: gör. οἶστρος «Wut», lat. ira, av. aēšma- «Zorn». PRELLWITZ s. v. οἶμα. WALDE s. v. ira).

b) *Graeco-germán egyezések.*

A szintén csekély számú græco-germán egyezések KRETSCHMER művében (Einl. 167) mind lexikálisak, tehát a priori nem sokat bizonyíthatnak. A legérdekesebb köztük: gör. ἀκοόω < *ἀκοοσσω, gót *hausja* < *kousjo, a mely állítólag az *ak-+ous- «ein scharfes Ohr habend» compositumon alapul, nem græco-germán újítás, mert ide tartozik még igen valószínűleg a lat. *custōs* is (WALDE s. v. *caveo*). A hátralévő három egyezésre természetesen semmit sem lehet építeni.

A græco-kelta és græco-germán specziális egyezések tehát fölötté problematikusak: phonetikai és morphologiai egyezések úgyszólván nincsenek közöttük, a lexikális egyezések pedig csekély számúak és kétségesek. A görögök tehát a kérdéses történetelőtti időkben már nem érintkezhetek közvetlenül a keltákkal és germánokkal s így az A) alatt felsorolt nem specziális görög és kelta egyezések csak az itáliai nyelvcsalád közvetítésével jöhetnek létre, a mi más szavakkal annyit tesz, hogy a görögöket és keltákat az itáliaiak választották el egymástól.

c) *Kelto-germán egyezések.*

A kelto-germán partialis egyezések ugyanazon kifogás alá esnek, mint az előbb említettek: közös hangtani és morphologiai újítások, a melyek alapján ósrégi kapcsolatra lehetne következtetni, tudtommal egyáltalában nincsenek közöttük. A mire MUCH (Deutsche Stammeskunde, 43) hivatkozik, az nem bizonyít: idg. *bh*, *dh*, *gh* nem csupán a germánban és keltában folytatódik egyenlőképpen, hanem a latin és görög kivételével az összes idg. nyelvekben (l. alább 30.). A labialisatio első sorban græco italo-kelta jelenség és — mint MUCH maga bevallja s mint fönnebb láttuk is — éppen a germánban sporadikus. Morphologiai egyezés ugyan van, de csak egyetlen egy, t. i. az infinitivus-képzés terén: óír *blegon*, ófn. *melchan*; de ez a képzés

nem speciális kelto-germán (cf. ói. *áadanam* «das Essen»: got *itan*, ahd. *ezzan* < **edonom*: s azonfölül az óír alak még nem tiszta infinitivus, hanem csak nomen actionis, s az óírben tudvalévóleg minden nomen actionis szerepelhet infinitivusként (WINDISCH, IrGr. 103). Igaz ugyan, hogy a lexikális megfelelések nagyszámúak és egészen evidensek, de jórészt már jellegüknél fogva kizárják annak a föltevésnek a lehetőségét, hogy ősrégi történetelőtti periodusból valók, a meennyiben túlnyomó részben a jogi és állami élet, vallás-erkölcs, stratégia, ipar stb. területen mozognak s egyébként is igen fejlett kulturális viszonyokat feltételeznek (v. ö. KLUGE, Vorg. 325. MUCH, l. c. 44). Mivel pedig a kelta La-Tène-kultúra a prähistoriai archäologia tanúsága szerint egész északi Európát meghódította s hatásai északi Németországban és Skandináviában is kimutathatók (SOPHUS MÜLLER, Urg. Europas, 154—160. HÖRNES, Urg. d. Menschheit, 147—155), a priori jogosult az a föltevés, hogy a barbár germánok a magasabb kelta kultúrával együtt a kelta szavakat is átvették. S akkor helyén van a gyanú, hogy sok más egyebet is kölcsönöztek — ama helyes elv értelmében: ha két nyelvben, a melyek közül az egyik kimutathatólag sokat kölcsönzött a másiktól, pontos szómegfelelések vannak, akkor ennek a kölcsönvevő nyelvnek a szavai általában kölcsönöztek lehetnek s közelebbi *nyelvrokonság* indokolására nem használhatók föl. Így persze még mindig fönntoroghatna annak lehetősége, hogy legalább a *kölcsönzés* ősrégi időben ment végbe, hogy tehát a kelták és germánok beláthatatlanul távoli időkben voltak egymásnak szomszédai. De még ez sem valószínű. Igaz ugyan, hogy a germánok a fonetikai viszonyok tanúsága szerint már az első lautverschiebung keresztülvitele előtt kölcsönöztek szavakat a keltáktól (v. ö. gót *reiks*: óír *rí*, gen. *ríg*; germ. **Walhōz*: kelta *Volcae* stb.), ámde az első lautverschiebung a prähistoriai archäologia szempontjából igen késői időbe, a Kr. e. 3—4. századba esik (KLUGE, Vorg. 367. STREITBERG, Urgerm. 137), tehát pontosan a La-Tène-periodus idejébe (S. MÜLLER, Urg. 154). Sőt századokkal korábbi időből keltezhetjük a kelta-germán szomszédságot, ez mit sem változtathat a dolgon. Éppen ellenkezőleg: éppen az a tény, hogy igen tartós és benső érintkezés daczára is csak szavak (s jórészt kultúr szavak) közösek,

míg a phonetika, flexio és szóképzés terén semmi közös újítás sem jelentkezik — ez a tény a legjobban mutatja, hogy a kelta-germán szomszédság idejében a kelták és germánok nyelvei már sokkal távolabb állottak egymástól, semhogy közös nyelvi újításokat létesíthettek volna. A B) alatt felsorolt italo-kelta-germán egyezések tehát sokkal korábbi időből valók s csak itáliai közvetítéssel jöhettek létre — vagyis: *a kelták és germánok ezen egyezések idejében nem voltak egymással közvetlen érintkezésben, hanem az itáliai törzsek választották el őket egymástól.*

Az a kérdés tehát, hogy vannak-e ősrégi græco-kelta, græco-germán és kelto-germán specziális megfelelések, negatív értelemben el van döntve, a miből következik, hogy *a graeco-italo-kelta és italo-kelta-germán partialis egyezések az itáliai nyelvcsalád közvetítésével mentek végbe.* E negatív megállapításnak van egy pozitív korolláriuma: ha az itáliai volt a közvetítő közeg a többi három centum-nyelv között, akkor közöttte és az utóbbiak között partialis egyezéseknek kell jelentkezniök. A kérdés tehát ez: vannak-e α) *græco-italiai*, β) *italo-kelta* és γ) *italo-germán* partialis egyezések?

α) *Graeco-italiai egyezések.*

Græco-italiai egyezések igen nagy számban vannak, de érték és jelentőség tekintetében igen különbözők. Értékelésük szempontjából a beható tárgyalás elkerülhetetlenül szükséges.

A *phonetikai* egyezések között igen korán keltett figyelmet a történeti görög és latin hangsúlyozás bizonyos parallelizmusa, a *háromszótagos törvény*, a mely szerint görög és latin szavakban az accentus a szó végétől számított harmadik szótagon túl nem mehet:

[lat. *cónfícis, confícimus*, mint gör. *περόμενος, περόμενους* — de
[ói. *bhāramāṇas, bhāramāṇasya*

Ősrégi græco-italiai összefüggésről azonban szó sem lehet. A háromszótagos törvény ugyanis csak itáliai földön s talán csak latin területen (cf. BUCK, *Gr. of O. and U.* 101. BRUGMANN, *Grr.* I², 976) lépett érvénybe, a mint ez a hangzógyöngyölések-

ből világos (*conficimus* < **cónfacimus*; *concéptum* < **cóncaptom*, v. ö. falisc. *cuncaptum*), még pedig aránylag későn, miután t. i. a rómaiak érintkezésbe jutottak a nyugati görögséggel, a mint ez kitűnik abból, hogy a régibb görög kölcsönszavak az ósitaliai hangsúlyozás bélyegét viselik magukon (*Massilia* < **Mássalia* = *Μασσαλία*; *Agrigentum* < **Ágragantom*: *Ἀκράγας*). Más kérdés, vajjon nem támadt-e a históriai latin hangsúlyozás nyugati görög hatás alatt (KRETSCHMER, Einl. 157); de tekintettel arra, hogy a végharmadik szótag hangsúlyozása a görögben az ultimának, a latinban a pænultimának quantitasától függ, továbbá hogy a latin accentus erősen expiratorikus, a görög pedig musicalis volt — ez a föltevés sem mondható valószínűnek. Még kalandosabb az a föltevés, hogy az italiaiak és a görögök az apennini és Balkán-félsziget autochthon őslakóitól kölcsönözték a háromszótagos törvényt; de ha így volna is, történeti összefüggésről szó sincs. Nézetem szerint a históriai görög és latin hangsúlyozás egyezése pusztán véletlenség — éppolyan meglepő véletlenség, a minő a plautusi latinság és a modern szanszkrit egyező hangsúlyozása (BÜHLER, Leitfaden. Schriftt. 2). Ily körülmények között jelentőség nélkül való az a különben feltűnő tény is, hogy a latinban és a görögben egyaránt az enklitikus igealakok általánosodtak el (HIRT, Der idg. Akzent, 30).

Valamivel erősebb lábon áll az a föltevés, hogy idg. *-mj-* az ósitaliaiban és görögben mint *-nj-* folytatódik. E hangváltozást sok oldalról megtámadták, illetőleg kételkedve fogadták; mellette látszanak szólani a következő példák: gör. *χλαίνα*: *χλαμός*; gör. *κοινός* < **komjós*: lat. *cum*; lat. *quoniam* < **quomiam*; lat. *lanio*: cf. o. *lamatir* «*cædatur*» (?) és a következő materialis egyezés:

{	lat. <i>venio</i> , o. <i>kúm-bennieís</i> «conventus» < * <i>kom-ben-jo-</i> , gör.
	<i>βαίνω</i> < * <i>βανjω</i> — de ói. <i>gamyam</i> «Ort, wohin man gehen
	soll», opt. <i>gamyāt</i> , cf. ói. <i>gamati</i> , gót <i>qiman</i>

A legerősebb phonetikai bizonyítékot az idg. medialis aspiraták folytatása szolgáltatja. Ezek ugyanis a történeti görögben és italiaiban nagyjában mint zöngétlen *spiransok* jelentkeznek:

{	lat. <i>fuam</i> , o. <i>fust</i> , u. <i>fust</i> «erit»; gör. $\varphi\omega$: ói. <i>bhávati</i> < idg. <i>*bheu</i>
	lat. <i>facio</i> , o. <i>factud</i> , u. <i>fetu</i> «fecito»; gör. $\tau\acute{\iota}\theta\eta\mu\iota$: ói. <i>dúdhāmi</i> < idg. <i>*dhē</i>
	lat. <i>horior</i> , o. <i>herest</i> , u. <i>heriest</i> «volet»; gör. $\chi\alpha\acute{\iota}\rho\omega$: ói. <i>hárýāmi</i> < idg. <i>*ǵher</i>

Az ősitáliai *f*, **p* > *f*, *χ* és gör. φ , Φ , χ spiransok másodlagos fejlemények, a melyeknek közvetlen elődei csak *ph*, *th*, *kh* lehettek. És ez az itáliai és görög *ph*, *th*, *kh* < idg. *bh*, *dh*, *gh* hangváltozás kimutathatólag ősrégi időbe megy vissza. A régibb görögben spiransok helyett a legtöbb dialektusban még tenuis aspiratákat ejtettek (BRUGMANN, Gr. Gr.³ 105. Grr. I², 655). Az itáliában a tenuis aspiraták oly korán változtak át spiransokká, hogy már nyomuk sem látszik: mikor az itáliaiak a nyugati görögséggel érintkezésbe jöttek, már a spirantikus ejtésnek kellett uralkodnia, a mint ezt a sicíliai görögségbe átment $\lambda\acute{\iota}\pi\rho\alpha$ < ital. **līprā*, **līfrā*, *libra* világosan mutatja (SOMMER, Hb. 194). A tenuis aspiraták prioritása és régisége kétségtelen lévén, semmi komolyabb akadály nem áll azon föltevés útjában, hogy az idg. medialis aspiratáknak tenues aspiratákra változása a görögben és itáliában történeti összefüggésben van. A föltevés szigorúan véve bebizonyítottak nem tekinthető, de nagyon föltűnő, hogy míg az összes többi idg. nyelvek megőrizték a *medialis* articulatiót, egyedül az itáliában és görögben lép föl a *tenuis* articulatio:

{	lat. <i>fero</i> [o. <i>fertalis</i> , u. <i>fertu</i>], gör. $\varphi\acute{\epsilon}\rho\omega$ < <i>*phérō</i> — de
	óí. <i>bhárāmi</i> , örm. <i>berem</i> , alb. <i>bie</i> , óír <i>berim</i> , gót <i>baíra</i> , ószl. <i>berq</i> < idg. <i>*bhérō</i>

Ha ez a partialis egyezés izolált volna, helyén lehetne a gyanú; de a másféle egyezések száma oly jelentékeny, hogy véletlenségről alig lehet szó.

Nagyobb számúak és nagyjában egészen evidensek a *morphologiko-syntaktikai egyezések*.

A legrégebben megfigyelt ilyenmű egyezés az, hogy nőnemű *o*-tövek csak a görögben és latinban vannak, pl.

$\acute{\eta}$ $\varphi\alpha\gamma\acute{o}\varsigma$: *haec fagus*, $\acute{\eta}$ $\alpha\gamma\nu\acute{o}\varsigma$: *haec agnus* etc.

Ezt a jelenséget általában græco-italiai közös újításnak tartják, egyesek (SOMMER, Hb. 362) specziális görög és specziális latin újításnak. Egyik nézetet sem oszthatom. Az idg. nyelveknek valamikor a görög és itáliai álláspontján kellett lenniök. A prótoindogermánban a genus még ismeretlen volt s így az idg. o-töveknek eredetileg semmi közük sem lehetett a masculinum-hoz. Világosan mutatják ezt még a prótoidg. o-tövekből keletkezett idg. consonantikus tövek nemi viszonyai: idg. *pātēr* < prótoidg. **pātéro* himnemű, de nőnemű a teljesen olyan képzésű idg. **mātēr*; him- és nőnemű idg. **gʷóus* [ói. *gāuš*, gör. *βῶς*] < prótoidg. **gʷowo*, épp így idg. **dus-menés* [ói. *dur-manās*, gör. *δυσ-μενής*] < prótoidg. **dus-menés*o etc. Sőt hogy az idg. o-tövek is közönyösek voltak a genus iránt, azt szépen mutatják az ú. n. karmadhāraya-compositumok, mint pl. gör. *ἀκρόπολις* = *ākṛā polis* (JACOBI, Comp. u. Nebensatz, 1. 3—4. 107—8). De aztán az adjectivumon és a pronomenen kifejlődött a motio: a masculinum az o-formanssal, a femininum az ā-, iē-formanssal asszociálódott, s az adjectivumok és pronomenek hatása alatt az eredeti o-substantivumok a nőnem jelölésére szintén az ā-, iē-formanst kezdték alkalmazni (cf. BRUGMANN, KvglGr. 361—62). Így pl.

{	lat. <i>equa</i> , ói. <i>áśvā</i> , litv. <i>aszvā</i> < idg. * <i>sā ekwā</i> < prótoidg.
	* <i>sā ekwo</i>
	ói. <i>vrkī</i> , óizl. <i>ylgr</i> [cf. lat. <i>lupa</i>] < idg. * <i>sī wlkʷī</i> < prótoidg.
	* <i>sī wlkʷo</i>

Természetes, hogy ez a lassú és sok időt igénylő associatív hatás nem jutott mindenütt egyenlően érvényre: az itáliai-
ban és görögben még egyre tart, egyebütt már befejeződött:

{	lat. <i>haec fāgus</i> , gör. <i>ἡ φαγός</i> < * <i>sā bhāgo</i> — de már
	gót <i>bōka</i> , ófn. <i>buohha</i> < * <i>sā bhāgā</i>

Az itáliai és görög, valamint a többi idg. nyelvek között tehát e részben csak chronologiai különbség van. A szóban forgó jelenség tehát nem közös újítás, hanem legföllebb közös conserválás.

A latin *ipse* analysise valószínűleg: **is-pse* (BRUGMANN, KvglGr. 621. SOMMER, Hb. 459. WALDE s. v.), a mely composi-

tumban *is* az ismeretes pronomen demonstrativum, **pse* pedig egy enklitikus elem (KRETSCHMER, Einl. 160), v. ö. *eapse*, *eōpse* (*eapsa*, *sapsa*). Hasonló analysisist enged meg o. *essuf*, *esuf*, u. *esuf*: **e* [cf. o. *e-kas* «hæ», *e-tanto* «tanta»]; BRUGMANN, KvglGr. 401] + **pse*, a nasalis tövek analogiájára ragozva [quasi lat. **ipsō*, **ipsōnis*; BUCK, OUGr. 143]. Ez az itáliai **pse* enklitikus elem már most KRETSCHMER (Einl. 160) szerint nem más, mint a syrak. (Sophron, Theokritos) pron. refl. 3. sg. $\phi\acute{\epsilon}$, dat. $\phi\acute{\iota}\nu$ (így még BRUGMANN, Gr. Gr.³ 136. és G. MEYER, Gr. Gr.³ 513).

Ide tartoznék még a pronomen indefinitum sajátságos megismétlése: lat. *quis-quis*, *quid-quid*, o. *pis-pis*, *pit-pit* (Festus), gör. $\tau\iota\sigma\tau\iota\varsigma$ (egy arg. bronzon: $\alpha\lambda\ \tau\iota\sigma\tau\iota\varsigma\ .\ .\ .\ \epsilon\delta\theta\acute{o}\nu\omicron\iota$). De nem lehetetlen, hogy a gör. alak dittographikus hiba (BRUGMANN, Gr. Gr.³ 244).

A *declinatio* terén két synkretistikus jelenség érdemel figyelmet. Az egyik az itáliai és görög *o*-tövekből képzett «dativus» plur. A dat. (és abl.) plur. az indogermánban *bh*- és *m*-suffixumokkal volt karakterizálva (ói. *vṛkēbhyaḥ*, av. *vəhrkaēibyo*; litv. *vilkāmus*, *vilkāms*, ószl. *vl̥komъ* s talán gót *wulfam*, ófn. *wolfum*). Ennek az itáliaiban és a görögben nyoma sincs:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{lat. } oloes, lupis, \text{ p\ae}l. empratois \text{ «imperatis», o. N\acute{u}vlan\acute{u}s, zicolois,} \\ \text{u. } veskles, uesclir < *ois; \text{ g\o}r. } \lambda\acute{o}\chi o\iota\varsigma < *ois \end{array} \right.$$

Ez az **ois* vagy az idg. loc. plur. folytatója:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{g\o}r. } \lambda\acute{o}\chi o\iota\varsigma: \text{ \o{i. } } v\acute{r}k\acute{e}\acute{s}u, \text{ av. } v\acute{a}hrka\acute{e}\acute{s}u, \text{ \o{p. } } m\acute{a}dai\acute{s}uv-\acute{a}, \text{ \o{szl. } } \\ \text{ } vl̥c\acute{e}chъ < \text{idg. } *wl̥k^{wo}isi, *wl̥k^{wo}isu \end{array} \right.$$

vagy — s ez valószínűbb — az idg. instrumentalis plur. (morphogoniailag: pluralizált dat. sg.) végzetével azonosítandó:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{\o{i. } } v\acute{r}k\acute{a}i\acute{s}, \text{ av. } v\acute{a}hrk\acute{a}i\acute{s}, \text{ litv. } vilka\acute{i}s \text{ [\o{szl. } } vl̥ky?] < \text{idg. } \\ \text{ } *wl̥k^{wo}is \end{array} \right.$$

Lehet, hogy a kérdéses casus-suffixum egyidejűleg az idg. loc. és instr. plur. hangtani folytatása, de bizonyos, hogy nemcsak e két casusnak, hanem az elveszett dativus pluralisnak funkcióját is egyesíti magában.

A másik ide tartozó eset az *o*-tövekből képzett instr. sg. Ez egyebütt még a casus-rendszer integráló része (cf. ói. ved.

vřkū, av. *vāhrka*, óp. *kārā*; litv. *vilku*, *gerū-ju*; óír *fiur* < **řiru*; ófn. *tagu*), az italiaiban és a görögben csak nyomai maradtak az olyan megmerevült adverbialis képzésekben, mint lat. *sacrō-sanctus*, *quō*, *modo*, *bene*, *male*, u. *ulo* «illuc» (?); gör. *πων-πώνηρος*, *πώ-ποτε*, lak. *πί-ποκα* etc. (BRUGMANN, Gr. Gr.³ 229. KvglGr. 387).

A declinatio terén egyebekben még a következő egyezések konstatalhatók:

A *nom. plur. fem.* idg. végzete: *-ās* (ói. *āśvās*, óír *tuatha*, gót *gibōs*, litv. *rānkos*), a mely az umbro samnitban is megjelenik (o. *aasas* «aræ», *scriřtas* «scriptæ», u. *urtas* «ortæ», *iuegar* «iuvenæ») s talán a latinban is megvolt (*matrona*; BRUGMANN, Grr. II, 662. SOMMER, Hb. 358). E kétes nyomtól eltekintve a végzet úgy a latinban, mint a görögben *-ai*:

lat. *datai*, *aquae*, gör. *χωραι*, *ταί*

Ez a végzet — tekintettel arra, hogy a dualis nyilván már az ősitالياiban elveszett — aligha a pluralizált idg. dualis *-ai* végzete (ói. *āśvē*, óír *tuath*, litv. *ranki*, *gerē-ji*, ószl. *rqeč*), hanem analogikus újképzés az *o*-tövek pronominalis eredetű *-oi* végzetének hatása alatt (gör. *τοί*, *λόχοι*, lat. *istī*, *poploe*, óír *in-d* < **-toi*, gall *Tanotaliknoi*, gót *blindái*, *řái*, litv. *gerē-ji*, ószl. *vl̥ci*, *tī*).

A *gen. plur. fem.* idg. végzete: *-ōm* (gót *gibō*, óisl. *rúna*, angasz. *ziefu*; litv. *rañkū*, ószl. *raqk*). E helyett már korán jelennek meg újképzések, így az árjában (ói. *āśvānām*, av. *haēnanqm*, óp. *parūvzanānām*), a nyugati germánságban (ófn. *gebōno*, angasz. *ziefena*), valamint az italiaiban és a görögben:

{	lat. <i>equārum</i> , o. <i>egmazum</i> «rerum», u. <i>urnasiaru</i> «*urnariarum»
	gör. hom. <i>θεᾶων</i> , bæot. <i>-ᾶων</i> , thess. <i>-ᾶων</i> , dór lesb. <i>-ᾶν</i> ,
	att. <i>-ᾶν</i>

Ez a végzet csak a pronominalis decl. hatása alatt jöhetett létre:

{	lat. <i>istārum</i> , o. <i>eizazunc</i> «earum»; gör. hom. <i>τᾶων</i> : ói. <i>tāsām</i>
	< idg. * <i>tāsōm</i>

Hogy a græco-italiai **tāsōm* *ekwāsōm* < idg. **tāsōm* *ekwām*

az ősitálieiban és ősgörögben egymástól függetlenül fejlődött volna ki, mint SOMMER (Hb. 359) gondolja, nagyon valószínűtlen; ha van egyezés, a melyre építeni lehet, ez olyan.

A *dat. plur. fem.* képzése tekintetében az idg. nyelvek két csoportra oszlanak: a *casus-suffixum* karakteristikona majd *bh* (ói. *áśvābhyas*, av. *zaopṛābyō*; gall *Ναμυσταβο*), majd *m* (litv. *rañkomus*, -*ms*, ószl. *rakamъ* és talán gót *gibōm*, ófn. *gebōm*). Az előbbi *bh*-suffixum szórványosan előfordul a latinban is, a hol valószínűleg differentia causa teremtet s elharapózott újképzés (*deābus*: *dīs*, *filiābus*: *filiīs* etc.), de nem az umbrosamnitban. A közönséges végzet az összes itáliai dialektusokban és a görögben **-ais*:

| lat. *soveis*, *terrīs*, o. *Diumpaís* «nymphis», u. *tekuries*, *dequ-*
| *rier* «*decuriis*»; gör. *χώρας*, *ταίς*

E græco-italiai *-ais* suffixumnak sehol semmi nyoma, úgy-hogy kétséggkívül analogikus képzés, a melynek kiindulópontja nem lehet más, mint az *o*-tövekből képzett ú. n. «*dativus*»: lat. *lupīs*, gör. *λόχοις* etc. Kiegészítésül megjegyzendő, hogy ha a fölíratos *devas Corniscas sacrum* phrasisban a két első szó nem gen. sg., hanem *dat. plur.*, akkor csak az idg. locativus folytatása állhat előttünk: *devas* < **dēvāsi* (BRUGMANN, Gr. Gr.³ 237). A loc. suffixuma pedig még csak a görögben van *i*-vel vokalizálva (θύρᾱσι, Ἀθήνῃσι), egyebütt *u*-val (ói. *áśvāsu*, av. *haēnāhu*, óp. *aniyāuuvā* < *°ā-hu-ā*; litv. *rañkosu*, ószl. *rakachъ*). A kérdéses két szó tehát a græco-italiai összefüggésnek további bizonyítéka lehet.

Az *acc. plur. fem.* eredeti **āns* végzete már ősidg. időkben **-ās* alakban jelentkezett (ói. *áśvās*, av. *haēnā*; gót *gibōs*, ófn. *gebō*, óízl. *rúnar*; litv. *rankūs*) s így jelentkezik a latinban és görögben is (*equās*, ἑλφᾶς). Hogy azonban a latin és görög *-ās* nem az idg. **-ās*, rögtön kitűnik, mihelyt a dialektusokat nézzük:

{ o. *viāss* «*vias*», u. *vitlaf* «*vitulas*» < **-ans* (BUCK OUGr. 72, 115) } < **-āns*
{ kret. *τάυς*, lesb. *ταίς* < **-ans* (BRUGMANN, Gr. Gr.³ 77) }

Ez az *-ās*, **-ans*, **-āns* végzet tehát az ősgörögben és ős-

italiaiban egyaránt analogikus restitutio in integrum — nyilván az *o*-tövek acc. pluralisának hatása alatt (*o. feihúss* «muro», u. *vitluf*; kret. τόνς, lesb. τοίς, el. τοίρ: cf. av. *vahrkas-ča*, ószl. *vl̥ky*, gót *wulfans*, óír *firu* < **virons*). Az újítás græco-italiai jellege azonban nem egészen biztos. Az óír *tuatha* < **tōtās* épp-úgy lehet **teutās* (d'ARBOIS DE JUBAINVILLE, *Éléments de la gr. celtique*, 16), mint **teutans*, s ez esetben az egyezés græco-italo-kelta volna. Másrészt az ószl. *raky*, *zmiję* < **ons* < **ans* tanúsága szerint az újítás függetlenül is bekövetkezhetett (cf. *vl̥ky*, *konję* < **ons*).

Átmenetül a conjugatióra áttérek azon egyezésekre, a melyek az *infinitivus* képzése terén konstatálhatók. Megjegyzendő, hogy az infinitivus mint *nomina actionis* obl. sg. casusa a diathesis és tempus iránt eredetileg közönyös és nem egyszer jelentkezik mint imperativus; a functionalis különbségek tehát morfológiai szempontból semmit sem számítanak.

A lesbosi és hom. dialektusban *men*-tövekből képzett dativusok szerepelnek mint infinitivusok: δόμεναι, ἴδμεναι etc. Teljesen hasonló képzést a latinban a 2. pl. mediopass. -*minī* végzete, a mely eredetileg általános felfogás szerint nominalis eredetű. Materialis egyezések:

- | lat. *le·giminī*: gör. λεγόμεναι; lat. *agiminī*: gör. ἀγόμεναι;
- | lat. *daminī*: gör. δόμεναι; lat. *feriminī*: gör. φερέμεναι

Ezzel a végzettel kétségtőlül összefügg az archaikus latin-ságban jelentkező 2. 3. sg. mediopass. imperat. (*progre·diminō*, *iru·iminō*) végzete, mert egészen alapos az a föltevés, hogy ez a -*minī* < **-menai* a 2. 3. sg. act. imperativus (lat. *agitō*, o. *actud*, u. *aitu*; gör. ἀγέτω: ói. *ajatād* < idg. **aġetōd*) suffixumának hatása alatt nyerte a -*minō* alakot. Hasonló eredetű az umbro-samnit 3. sg. mediopass. imperativus (u. *persnih-mu* «precator», o. *censa-mu-r* «censetor») **-mōd* suffixuma, a melynek régebbi alakja **-mnōd* lehetett s végelemzésben szintén egy **-mnai*-végű infinitivusra mehet vissza (cf. Buck, OUGr. 176. SOMMER, Hb. 566). A lat. **menōd* < **-menai* és umbro-samnit **-mnōd* < **-mnai* pedig csak ablaut tekintetében különböznek, éppen úgy mint a görögben στῆμεναι: στῆ[μ]ναι, γνῶμεναι: γνῶ[μ]ναι (BRUGMANN, Grr. II², 241. HIRT, Hb. 432). Ez a -*m[e]nai* suffixum græco-

italiai jellegű lehet. A végleges döntést megnehezíti azon körülmény, hogy az árjában is vannak hasonló képzések (av. *staomaine* «zu preisen» etc.), sőt az óindben azonos alakok (*vidmánē*: ὄμεναι, *dāmanē*: δόμεναι).

Éppen ilyen kétséges jellegű a gyökérszavakból képezett dativus, a mely a görögben mint inf. aor., a latinban mint thematikus igékhez tartozó mediopass. inf. szerepel: gör. ἐνείκαι, εἶπαι, χεῖναι, lat. *sequi*, *agī* etc. Hasonló képzések az árjában is vannak (ói. *dršē*, av. *darasōi* «zu sehen»; ói. *nināmē*, av. *nəmōi* «sich zu flüchten»; sőt ói. *nir-ájē* «herauszutreiben» = lat. *agei*, *agī*). Más nehézség is van: nem lehetetlen, hogy a görög alakok intern analogikus képzések (cf. δειξα: δειξαί = εἶπα: εἶπαι). Ellenben nem oly jelentős az, a mit SOMMER (Hb. 631) a Duenos-fölrirat *pakari* alakjára hivatkozva hangsúlyoz, hogy a lat. alakokban a diphthongikus végződés ki nem mutatható. Ha lat. *agī* nem < idg. **aḡai*, akkor nem tudnám miféle alapolakra volna visszavezethető, mert a SOMMERTől is kételkedve javasolt **agie* (cf. ói. *grhya*, *ikšya*) instrumentalist sem a jelentés nem ajánlja (BRUGMANN, Grr. II², 142), sem a hangviszonyok (STOLZ, Lat. Gr.³ 190), sem az analogia (cf. *damīnī*: δόμεναι: ói. *dāmanē*).

Meglehetősen valószínű az a régi föltevés, hogy az olyan mediopass. infinitivusok, mint lat. *amārī*, *monērī*, *fīnērī* és a sigm. aor. rendszerébe beerőszakolt act. infinitivusok (illetőleg utóbb med. 2. sg. imperativusok) mint gör. τιμῆσαι, φιλῆσαι etc. összefüggnek (LINDSAY-NOHL, Die lat. Spr. 614. HIRT, IF. 17, 396. BRUGMANN, Gr. Gr.³ 359). A latin alakokban jelentkező *r* természetesen rhotacizált *s*; ezen a fönnebbi *pakari* sem változtathat, mert nincs bebizonyítva, hogy még a rhotacismus előtti időből való, azonkívül egyenesen *s* mellett tanúskodik a *fārī* inf., a mely a *fās* neutr. substantivumhoz tartozik (BRUGMANN, Grr. II², 526), valamint az ólat. *dasi* «dari», ha csakugyan = **dasei* s értelme nem «dare» (LINDSAY-NOHL, l. c. 616. SOMMER, Hb. 630). A kérdéses görög és latin alakok *s*-tövekből képzett dativusok, a milyenek az árjában is vannak (ói. *jišē* «zu siegen», *-prákšē* «zu füllen», av. *raose* «zu wachsen» etc.). Ennek ellenére közelebbi összefüggésben lehetnek, mert szorosan csatlakoznak a denominatív igék rendszeréhez (*amārī*, τιμῆσαι — de ói. *stušē*, av. *raose*).

Egészen analog képzések az olyan itáliai infinitivusi alakok, mint lat. *datūrum* < **datū erom*, o. *ezum*, u. *erom* < ital. **esom* és az olyan aor. 2. imperativusok, mint syrak. *θίγον*, *λάβον*, *ἄνελον*. Az itáliai képzés közfelfogás szerint o-töből való neutr. acc. sg. (cf. ói. adv. gerund. *abhy-ā-kṛāmam* «herantretend»). A görög alakok kétségkívül szintén nominalis eredetűek: egy más magyarázat sem ilyen egyszerű és közelfekvő. Ugyanígy magyarázandó az s-aor. rendszeréhez fűződő 2. sg. imperat. act. mint *δσιζον* — azzal a különbséggel, hogy *λάβον* etc. analogiájára létesült. Hasonló képzés lesz végre dór és arkad. inf. *ἔχεν*, *φέρεν* etc.: az eredeti **ἔχον*, **φέρον* etc. **agesen*, **agemen* (l. alább) hatása alatt jutott vocalisatiójához (cf. BRUGMANN, KvglGr. 353); e magyarázattal materialis egyezésekhez jutunk (o. *acum* «agere»: dór *ἄχεν* < **ἄχον* < **agom*; u. *a-ferum* «circumferre»: dór *φέρεν* < **φέρον* < **pherom*, **bherom*).

Valamivel problematikusabb az összefüggés az olyan infinitivusok között mint lat. *agere* és gör. att. *ἄγειν*, dór el. *ἄγην*. A latin alak bizonyosan s-tövű substantivum loc. singularisa: *agere* < **agesi*, cf. ólat. inf. *genere* «gignere»: abl. *genere*, lat. *plēre*: ói. *prāsi* «füllen», lat. *vīvere*: ói. dat. inf. *jīvāsē* (BRUGMANN, Grr. II², 525. SOMMER, l. c. 630. LINDSAY, l. c. 615). A gör. *ἄγειν*, *ἄγην* pedig suffixum nélküli locativus: < **agesen* (BRUGMANN, Gr. Gr.³ 361. HIRT, Hb. 432), cf. ói. loc. inf. *nēšávi* «führen». Már most — tekintettel arra, hogy éppen az infinitivus képzése terén van igen sok analogia (l. HIRT, Hb. 433) — föltehető, hogy a görögben **agesi* (= lat. *agere*) az **agemen* (= gör. *ἄγέμεν*) alak hatása alatt jelentkezik mint **agesen* = gör. *ἄγειν*, *ἄγην* (cf. HIRT, IF. 17, 395—96). Arra is lehetne persze gondolni, hogy **agesen* neutr. s-tőnek *en-* suffixummal való tovaképzése (cf. av. *hazanh-an* «gewalttätiger Mensch», ahd. *agis-o*, *egis-o* «Schrecken»; BRUGMANN, Grr. II², 311).

Megjegyzendő végül, hogy bár az infinitivusnak az ige rendszerébe való bekebelezése már ősidg. időkben kezdődött, az alapul szolgáló nomen actionis úgy fogalmi, mint formantikus szempontból a görögben és latinban van a legteljesebb mértékben verbalizálva (BRUGMANN, Grr. II², 638—39). Tény az is, hogy az infinitivalis egyezések száma is a görög és latin nyelvben a legnagyobb.

A *conjugatio* terén rég figyelmet keltett a 3. pl. act. imperat. egyezése: dór bæot arkad. $\varphi\epsilon\rho\acute{o}\nu\tau\omega$, lat. *ferunto* (egyszer: *suntod* «sunto»), a mely képzésnek egyebütt semmi nyoma. E magában véve feltűnő egyezés bizonyító erejét nagyon lerontja az a körülmény, hogy mind a két nyelv dialektusai rendkívül divergálnak; v. ö. a görögben: $\varphi\epsilon\rho\acute{o}\nu\tau\omega\nu$, $\varphi\acute{\epsilon}\rho\omicron\nu\tau\omicron\nu$, $\varphi\epsilon\rho\acute{o}\nu\tau\omega\sigma\alpha\nu$ etc. és az italiaiban: u. *aituta* «agunto», *habetutu*, *habituto* «habento», o. *eituns* «eunto» (?). A szóban forgó alak minden bizonynnyal újképzés [és pedig a következő proportio alapján: ind. **bhereti*: *bheronti* = imperat. **bheretöd*: **bherontöd*], de minden valószínűség szerint mind a két nyelvben önállóan jött létre.

Némileg valószínűbb a szorosabb összefüggés az itáliai és görög *s-* futurum között. Ide tartoznak az olyan képzések, mint lat. *dīxo*, *faxo*, *capso*, o. u. *fust* < **fuseti* «erit»; gör. $\delta\epsilon\acute{\iota}\xi\omega$, $\varphi\acute{o}\sigma\omega$ etc. Ez a futurum közmegegyezés szerint eredetileg az *s-* aor. conjunctivusa. Mint ilyen természetesen nem lehet a græco-itáliai szorosabb összefüggés bizonyítéka, mert a képzés idg., a melynek olykor egyenesen futurum-jelentése van, így valószínűleg az óindben (*bhūṣati*: gör. $\varphi\acute{o}\sigma\epsilon\iota$; BRUGMANN, KvglGr. 529) és biztosan a keltában (óír *for-tias* «subveniam», pr. *for-tiagaim*). Az sem bizonyíthat sokat, hogy az eredeti «conjunctivus» mind a két nyelvben már korán «tempus» szerepét játszotta, a melyből más alakok indultak ki: így a görögben egy optativus ($\delta\epsilon\acute{\iota}\xi\omicron\mu\iota$), az italiaiban egy modalis præteritum (lat. *foret*, o. *fusid* < **fusēt*, pælign. *upsaseter* «operaretur, fieret») — még pedig azért nem, mert ez a keltában is így van (óír condic. *téssinn tíasainn*: fut. *fortíus*, *tíusu*; v. ö. még ói. condic. *ábhaviṣyat*: fut. *bhaviṣyáti*). Legtöbbet bizonyíthatnak még az umbro-samnit és görög vocalikus tövekből képezett alakok (o. *deiuast* «iurabit», u. *pru-pehast* «ante piabit»: gör. $\tau\epsilon\mu\acute{\eta}\sigma\epsilon\iota$; u. *habiest* «habebit»: gör. $\varphi\iota\lambda\acute{\eta}\sigma\epsilon\iota$; o. *sakrvist* «sacerabit»: gör. $\varphi\theta\acute{\iota}\sigma\epsilon\iota$), a melyek közt materiális egyezés is van (o. u. *fust*: gör. $\varphi\acute{o}\sigma\epsilon\iota$; u. *furent*: gör. $\varphi\acute{o}\sigma\omicron\upsilon\sigma\epsilon\iota$).

A *tőképző formansok* között egyik-másik csak a latinban és a görögben fordul elő, mint a testi v. lelki affectiót jelentő *-den-*, *-don-* conglutinatum: lat. *torpēdo*, *cupīdo*, gör. $\alpha\lambda\gamma\eta\delta\acute{\omega}\nu$, $\mu\epsilon\lambda\eta\delta\acute{\omega}\nu$; egészen hasonló képzésűek az olyan szerszámot v. helyiséget jelentő főnevek, mint lat. *scalptōrium*, *audītōrium*,

gör. καλλοντήριον, ἀκροατήριον. Az egész nem sok. A közös suffixumok száma persze igen nagy, de mivel nem speciális græco-italiai jellegűek, nem igen bizonyíthatnak s itt mellőzhetők. Valamivel többet lehet építeni arra, hogy egyik-másik formans meglehetősen produktív, míg egyebükt csak igen gyéren szerepel; ilyen pl. az önálló szóból compositióban formanssá vált idg. *ōk^w (lat. *atrōx*, *ferōx*, *celōx*, *velōx*, gör. αἰδοφ, οἰνοφ, μηλοφ), a mely formans ezen kívül még csak az óindben fordul elő, de csak szórványosan és a femininumban (*švitīcī* «glänzend», *ghritācī* «fettig»; J. SCHMIDT, Pluralbildungen der idg. Neutra, 392); ide tartozik a comparativ -tero- formans tágult szerepköre az oly szókban, mint lat. *dexter*, gör. δεξιτερός < **dexiteros*, a melylyel szemben egyebükt **deksinos* (ói. *dukšinas*, av. *dašina-*, ószl. *desynn*, litv. *deszinē*) és **deksvos* (óír *dess*, gót *taíhsua*) áll etc.

A *lexikalis egyezések* részletezésébe egyrészt csekély bizonyító erejük, másrészt tér szűke miatt nem bocsátkozhatom. Számuk, mint ismeretes, igen nagy (l. WHARTON, WALDE stb. etymologiai szótárait). Jó részük azonban kimutathatólag késői kölcsönzés a nyugati görögségből, egy további hányaduk valószínűleg szintén az, úgyhogy az ősrégi egyezések anyaga rendkívül összezsugorodik s J. SCHMIDT 132 szavából (Verwandtschaftsverhältnisse, 53-58) édes-kevés marad. Leginkább számba jöhetnek még a verbalis egyezések, a melyekből alább gyűjteményt állítottam össze; az egyezések száma elég tekintélyes, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy csak a speciális græco-italiai megfelelések vannak felsorolva, a melyek tehát egyebükt nem fordulnak elő vagy képzés tekintetében közelebb állanak egymáshoz, mint bármely más idg. nyelv verbalis alakjaihoz:

ango: ἄγχω. — *arceo*: ἀρξέω. — *audio* < **auizdīō*: αἰσθάνομαι < **āfīstāno*μαι. — *boāre*: βο(φ)άω (kölcsonszó?). — *im-buo*: ἰλι-βδύω (?). — *cācabo*: κακαρίζω. — *cavēre* < **covēre*: κοέω. — *cerno* < **crinō*: κρίνω. — *ac-cio*: κίω. — *dapināre*: δαπανάω. — *reddo* < **rē-didō*: δίδωμι. — *doceo*: δοκέω. — *disco* < **di-de-scō*: διδάσκω < **di-da-skō*. — *escit*: ἔσκη. — *fēcī*: ἔθηκα. — *farcio*: φράσσω < φρακίω. — *fīdo*: πείθω (a gót *beidan* etc. miatt kétes). — *fluō*, *fluxī*: φλώω, φλύξαι. — *fugio*: **φύζω* < **φύγιω*, cf. hom. πεφυζότες. — *furo*: φύρω πορφύρω (kétes). — *futuo*: φιτώ (kétes). — *garrīo*: γαρριώμεθα λοιδορούμεθα. — *gaudeo*: γηθίζω

< *γᾱfεθέω < *gāwedhejō. — *gigno*: γίγνομαι (az óir fut. *gignid* «nascetur» < **gigenāti*). — *jēcī*: ἔρχα ἤρα. — *lavāre* < **lovāre*: λό(φ)ω. — *lego*: λέγω. — *neg-lego*: ἀ-λέγω. — *lībāre*: λοιβάται: σπένδει, θύει Hes. — *licēre*: λιπῆναι (kétes). — *linio*: ἀλίνω < *ἀλίνω. — *loquor* < **laquor*: λακεῖν. — *lūdo* < **loidō*: λίζει: παίζει Hes. λοιδορέω. — *luo, solvo* < **se-luo*: λύω. — *promello* (litem) < **meluō*: μέλλω. — *meminī*: μέμνημι. — *merērī*: μείρομαι. — *mētior*: μητιόμαι. — *minurio*: μινύρομαι < *μινύρομαι. — *minuo*: μινόω. — *miġro*: ἀμείβω. — *minīscitur*: μιμνήσκω. — *mūġio*: μύζω < *μύζω. — *novāre*: νεάω < **newājō*. — *ordior*: ὀρδέω (kétes). — *ovāre*: εὐάζω. — *palpāre*: ψηλαφάω. — *pāreo*: πεπαρσείν. — *patēre*: πετάννυμι. — *pavēre* < **rovēre*: πτοέω. — *ex-, im-pedio*: ἐκ-, ἐμ-ποδίζω. — *pello, pepulī*: πάλλω, πεπαλών (kétes). — *pīlo*: πιλέω < **pis-lo*. — *plico*: πλέκω. — *salio*: ἄλλομαι. — *in-seque*: ἔννεπε. — *dē-sivāre*: ἐάω < **sewājō*. — *spondeo*: σπένδω. — *sternuo*: πτάρνυμι < **pster-nu*. — *suādeo*: ἑᾷδα. — *tetigit*: τεταγών. — *tingo*: τέγγω. — *tītillo*: τίλλω. — *tondeo*: τένδω. — *uncāre*: ὀγκάζομαι. — *volvo*: ἐλβώ.

Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy az itáliai és a görög között igen sok partialis egyezés van — sokkal több, mint az itáliai és bármely más idg. nyelv között. Ilyenmő, de ennyire még meg nem rostált egyezéseken épült föl régebben a *græco-italiai alapnyelv* hypothesis, a melyet SCHLEICHER, CURTIUS és ASCOLI tekintélye sokáig föntartott s a melyet még legutóbb is védelmezett CHRIST (Sprachliche Verwandtschaft der Gräko-Italer 1906). Mióta azonban kitűnt, hogy az itáliai és a kelta között éppen oly szoros, sőt szorosabb kapcsolat van, nemcsak a hypothesis veszítette el minden hitelét, hanem maguknak az egyezéseknek értéke is mind jobban csökkent. A mily érthető ez a visszahatás, oly jogosulatlan; vannak ugyan közöttük kétségesek, s egyik-másik talán csakugyan véletlenül megmaradt idg. alapnyelvi örökség vagy önálló különnyelvi fejlemény, de hogy valamennyi véletlen volna, a mint SOMMER (Hb. 16) akarja, az a priori hihetetlen s teljesen valószínűtlen. Oly tekintélyek, mint BRUGMANN, HIRT, KRETSCHMER távolról sem annyira skeptikusok, s véleményüket körülbelül abban lehet formulázni, hogy a græco-italiai partialis egyezések elég jelentősek, csak nem kell

rájuk annyit építeni, a mennyit el nem bírhatnak: græco-italiai nyelvegységről természetesen nem lehet szó, de igenis lehet bizonyos korlátolt számú nyelvjelenségek közösségéről a hullámelmélet értelmében. Ha történeti bizonyítékaink volnának arra, hogy az italiai és görög népek valamikor tőszomszédok voltak, bizonyára soha senkinek sem jutott volna eszébe a kérdéses egyezéseket egytől-egyig értékteleneknek nyilvánítani. De ha történeti bizonyítékaink nincsenek is, vannak nyelveik, a melyeket a præhistoriai archæologia sem mellőzhet s tényleg nem is mellőz. Nyelvi bizonyítékok alapján pedig, mint már fönnebb láttuk, a görögöknek és italiaiaknak tőszomszédoknak kellett lenniök: minden történeti bizonyíték hiányának ellenére elutasíthatatlan postulatum, hogy e népek északról vándoroltak be történeti hazájukba s hogy bevándorlásuk előtt egy ideig szorosabb érintkezésben állottak s ez idő alatt közösen conserváltak ősrégi nyelvjelenségeket s közösen létesítettek nyelvi újításokat. — Az *s-futurum* és a *labialisatio* alapján HIRT (Idg. 612) azt állítja, hogy az umbro-samnit valószínűleg közelebb áll a göröghöz, mint a latin. A tényállás csakugyan ezt a benyomást kelti: nevezetesen a *labialisatio* az, a mi — mint alább meglátjuk — a szűkebb umbro-samnit-görög érintkezést valószínűvé teszi. Föltűnő, hogy morphologiai és phonetikai egyezések mellett, a melyek korai és benső érintkezésre mutatnak, *kultúrhistóriai* szempontból fontos lexikális egyezések hiányoznak, a melyek viszont természetesen későbbi keletűek. Ez, úgy látszik, arra mutat, hogy a görög törzsek relative korán kezdtek távolodni dél felé az italiaitól és a centum-nyelvektől. Összhangzásban van ezzel az a fönnebb megállapított tény, hogy græco-kelta és græco-germán egyezések úgyszólván teljesen hiányoznak. Az italiai törzsek ellenben huzamos és szoros érintkezésben maradtak a keltákkal és germánokkal, a mint ezt mindjárt meglátjuk.

β) *Italo-kelta egyezések.*

Az italo-kelta partialis egyezések mennyiség tekintetében nem vetekehetnek a græco-italiai egyezésekkel, de ennek fejében annál világosabbak és meggyőzőbbek, úgyhogy nem csoda, ha a legmesszebb menő következtetések alapjává váltak.

A *phonetikai* egyezések között nagy jelentőségű egy assimilatorius jelenség, az t. i., hogy szókezdő *p* szóközépi *k^w* hatása alatt mint *k^w* lép föl, illetőleg folytatódik az összes itáliai és kelta dialektusokban:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{lat. } \textit{qu\grave{in}que}, \text{ óir } \textit{c\acute{o}ic} < *conce < *k^w en k^w e \text{ — de} \\ \text{ói. } \textit{p\acute{a}nca}, \text{ örm. } \textit{h\acute{i}ng}, \text{ litv. } \textit{penk\acute{i}} < \text{idg. } *penk^w e \end{array} \right.$$

A *p*-dialektusokban persze e szókezdő *k^w* helyett is *p* jelentkezik:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{umbro-samn. } *pompe \text{ [cf. o. } \textit{p\acute{u}mperias}, \text{ u. } \textit{pumperias} \text{ «} *quin- \\ \text{curi\acute{a}} \text{»]}; \text{ gall } \pi\epsilon\mu\pi\epsilon-, \text{ ócymr. } \textit{pimp}, \text{ corn. } \textit{pym p}, \text{ újbret.} \\ \textit{pemp} < *pemp e \end{array} \right.$$

Hogy a *p*-dialektusokban jelentkező szókezdő *p* nem az idg. *p*, hanem a szókezdő *k^w* folytatása, az könnyen kimutatható: 1. az idg. szókezdő *p* már az őskeltában elveszett (cf. óir *én*, ócymr. *etn* < *petno-: lat. *peto*; gall *Ritu-magus* < *prtū-: lat. *portus*); 2. az umbro-samnit **pompe* o vocalisa csak két *k^w* egyesült hatása alatt jöhetett létre (cf. o. *petiro-pert* «quater», u. *petur-pursus* «quadrupedibus»; Buck, OUGr. 31. BRUGMANN, Gr. I², 123).

Ez az assimilatorius jelenség, nevezetesen **k^wenk^we* < **penk^we*, a többi centum-nyelvekben s egyáltalában mindenütt ismeretlen: a germ. **fimfi* alapalakja semmi esetre sem **k^wenk^we*, hanem **pempe* [s ez nyilván egyenesen a kelta v. umbro-samnit **pempe* kölcsönvétele]; az æol *πέμπε* sem lehet más, mint **pempe*, mert **k^wenk^we* a görögsebben egyebütt mint **τέντε* jelentkeznék (cf. *τέντε* < **penk^we*). A **k^wenk^we* alak tehát az összes itáliai és kelta nyelvek legsajátosabb karakteristikuma s mint ilyen ősrégi időből való.

Ezzel kapcsolatban közlöm azt a gondolatomat, hogy a centum-nyelvekben konstatálható *p* < *k^w* hangváltozásnak fészke és kiindulópontja is italo-kelta — és pedig azért, mert ez a hangváltozás az itáliai és kelta *p*-dialektusokban általános és szabályos, míg a germánban sporadikus és ingadozó (cf. ófn. *funfto*, de *fūst* < **funfstiz* < **pṛk^wstis*), az æol szójárásban kiszámíthatatlanul változó (*πέμπε* és *τέντε* egymás mellett! BRUGMANN, Gr. Gr.³ 115). Még tovább mehetünk: a *p* < *k^w* hangvál-

tozás, sőt általában minden labialisatio az umbro-samnit dialektusokból indult ki — mert ezekben az összes labiovelarisok kivétel nélkül mint labialisok folytatódnak, holott a kelta p -dialektusokban idg. $*g^wh$ képviselője $*b$ helyett g (ócyms. *gor* «Brut», mint óír *guirid* «erhitzt»: ói. *gharmás*), a görög p -dialektusokban pedig a labiovelarisok minden ratio nélkül egyidejűleg mint labialisok és dentalisok folytatódnak (πέλομαι: περι-τέλλομαι, βέλφινες: ἀδελφεός, Φεσιῖας: θέσσασθαι). Ennek csak az lehet a magyarázata, hogy a labialisatióknak umbro-samnit területéről kiinduló hulláma különböző távolságra különböző intenzitással hatolt el: leghosszabb volt a $p < k^w$ hullám, a melynek minden centum-nyelvben van nyoma (umbro-samn. $*pompe$: kelta $*pempe$, aol πέμπε, germ. *finfi* < $*pempe$); a $b < g^w$ hullám elárasztotta az egész kelta területet (u. *bum* «bovem», o. *Búvaianúd*: ócyms. *buch*, óír *bó*), a $bh < g^wh$ hullám az egész itáliai területet (u. *foner* «faventes»: lat. *faustus*, *fovère*). A legintenzívebben hatott a labialisatio a görögbe, s ez lesz az oka annak a talányos körülménynek, hogy a görögben palatalis vocalisok előtt is labialisok jelentkeznek, nemcsak az aolban (πέτταρα: o. *petora*), hanem egyebütt is (βίος, βιῶναι: o. *bivus* «vivi»); sőt talán a nem-palatalis vocalisok előtt jelentkező labialisok is umbro samnit befolyás alatt jöttek létre (πότερος: u. *podruh-peí* «utroque», o. *pútúrús-píd* «utrique»; βός: u. *bue* «bove»; βαινῶ: o. *kúm-bened* «convenit», u. *b-nust* «venerit» etc.). Hogy a labialisatio a latinban csak szórványos (*bos*, *lupus* etc.) s az óírben is kisebb mérvű, mint a görögben, magában véve nem föltűnő: nem ritkaság, hogy egy nyelvcsaládnak valamely tagja a testvér-dialektusokkal ellentétben egy szomszédos nyelvcsaládnak valamely tagjával halad együtt; így idg. *sr* változatlan az óírben (*sruth* «Strom»: ói. *srótas*), de mint *fr* jelen meg a többi kelta dialektusokban (újcyms. *ffrud*, óbret. *frut*), valamint az egész itáliában. De a dolognak más magyarázata is lehet. Föltehető ugyanis, hogy a gael népek és a latinok bizonyos idő múlva kiszakadtak az összefüggő italo-kelta tömegeből: a latinok korábban kelhetek vándorútjukra, mint az umberek, mert ezektől délre tanyáznak; az óír hasonlóan geographiai elhelyezkedéséből ítélve legelőször szorulhatott nyugat felé (Hirt, Idg. 158, 167). A görög tehát huzamosabb ideig

A *declinatio* terén az *o*-tövek sg. genitivusának képzése tekintetében az itáliai és a kelta az egész indogermánységben egyedül áll, a mint hogy az idg. nyelvek e részben erősen divergálnak: a formans majd *-sjo* (ói. *vřkasya*, av. *vahrkahe*, óp. *kārahyā*; örm. *gailoy*; gör. hom. *λόκοιο* s talán att. *λόκου*, dór *λόκω*), majd *-so* (gót *wulfis*, ófn. *wolfes*, óizl. *ulfs*, run. *Godagas* etc.), az umbro-samnitban *-eis* (az *i*-tövek analogiájára, cf. o. *sakarakleis* «sacelli» mint *aeteis* «partis», u. *popler* «populi» mint *ocrer* «arcis»), a latinban és keltában pedig *-ī*:

lat. *virī*, óír *fir* < **wīrī*

A lat. és óír *-ī* magában véve idg. *-ei* és *-oi* is lehetne (cf. nom. pl. lat. *virī*, óír *fir* < **wīroi*) s ez esetben genitivusként szerepelő idg. locativus volna (cf. gör. *οἱκοι, οἵκει*, o. *comenei* «in comitio», u. *onse* «in umero», lat. *bellī*, *Brundusiī* etc.). De ez az *-ī* nem lehet diphthongikus eredetű; a kimutatható legrégibb alak is már *-ī* a latinban: *nominis Latini*, *urbani* (SC. de Bacch. a. u. c. 568, de nom. pl. ibid. *oinvorsei*, *virei*), úgyszintén a keltában: óír ogaminser. *Dalagni maqi Dali* «[tombe] de Dalagnos, fils de Dalos», gall inscr. *Dannotali* (de nom. pl. *Tanotali-knoi*). Ez az *-ī* voltaképp az *-ijo*-tövek suffixuma, v. ö. lat. *fīlī* (csak későn *fīlī*!), falisc. *Cesi* «Cæsii»; óír *tigerni* (nom. sg. *tigerne* < **tigernios* «maitre»), ogaminser. *avi* (nom. sg. *aue* < **awios* «petit fils»), gall *Esanekoti* = *Ex-ande-cotti* (nom. sg. **cottios*, cf. *Cottios*, *Alpes Cottiae*) — az *o*-töveknél tehát már analogikus újképzés, ősrégi italo-kelta közös újítás.

NB. Az italo-kelta genitivus-forma lényegében nem egyéb, mint flexio-nélküli adjectivum-képzés *-ijo*-tövekből (cf. ói. *ásviya-s*. gör. *ἵππιος* és *equi-nus*). Ugyanezen adjectivum-formans hatása alatt lett az idg. «genitivus» *-so* suffixumából helyenkint *-sjo* [-*so*: *-sjo* = *-bho*: *-bhjo* = *-bhos*: *-bhjos*; l. alább].

A *declinatio* terén még egy egyezés mutatható ki, a mely nem egészen biztos ugyan, de figyelemre méltó. Az idg. *bh*-suffixumok két csoportra oszlanak. Az egyiknek karakteristikuma a *bh*-ra következő *i* (*j*):

{	instr. sg. gör. $\nu\alpha\theta\varphi\iota$ < - <i>bhi</i>
	dat. pl. óir <i>trib</i> «tribus», <i>máthraib máithrib</i> «matribus»; instr.
	pl. ói. <i>tribhíš, mātḥbhíš</i> < - <i>bhis</i>
	sg. dat. ói. ved. <i>túbhya</i> «tibi», dat.-abl. pl. <i>mātḥbhyaš</i> < - <i>bhjo, -bhjos</i>

A másik csoportban ez az *i* (*j*) hiányzik:

{	gall $\mu\alpha\tau\rho\epsilon\beta\omicron$ «matribus» < - <i>bho</i>
	lat. <i>tribus, mātribus</i> , o. <i>luisariſs</i> «lusoriis», <i>sacriſs</i> «hostiis»,
	u. <i>tris</i> «tribus», <i>avis</i> «avibus» < - <i>bhos</i>

Az umbro-samnit suffixum eredeti alakja persze -*bhis* is lehetne, bár ez nem valószínű; viszont -*bho* talán az óirben is megvolt (v. ö. BRUGMANN, Grr. II, 709), esetleg tehát közkelta lehetett. Annyi minden esetre tény, hogy legalább a latin és a gall egy csapáson haladnak s a latin -*bhos* nem más mint a pluralizált gall -*bho*:

gör. -*bhi*: ói. -*bhis* = ói. -*bhjo*: -*bhjos* = gall -*bho*: lat. -*bhos*

Ez a -*bho* pedig az idg. instr. sg. -*mo* és -*bhi* contaminációja (STREITBERG, Urgerm. 224. HIRT, Hb. 215), tehát ősrégi italo-kelta újítás lehet (HIRT, IF. 5, 251), a mely ha csak a gallban és latinban volna is csak kimutatható, valamikor az egész italo-kelta területen meglehetett.

A *conjugatio* terén korán feltűnt az itáliai és a kelta *b*-futurum képzésének hasonlósága:

lat. *amābo*, falisc. *pipafo*; ír *no charub* < **carābō* < **bhwō*

Ez a hasonlóság azonban (D'ARBOIS DE JUBAINVILLE Éléments 162. ellenére) valószínűleg véletlenség. A deponensben ugyanis a 1. singularisban a várható -*ur* helyett (cf. *sechur*: *sequōr*) -*ar* jelentkezik: ír *no molfar* «laudabo» < **molfār*, de lat. *amābor* < **amābōr*; tehát az activ *no charub* sem lesz **carāfō*, hanem **carāfām* (BRUGMANN, Grr. I², 245). Azonkívül a többi személyekben csak vocalis mögött jelenik meg a *b* (*predchibid* «prædicabit»), consonansok után *f* (*no charfe, no charfa*, pl. *no charfam, no charfid, no charfat*), úgyhogy a kelta *b* nem lehet — mint a lat. *b* — idg. *bh* folytatása (SOMMER, Hb. 573).

E hangtörvény azt is megtiltja, hogy az itáliai praeteritumra (lat. *agē-bam*, o. *fufans* «erant» < **bhwā*) gondoljunk, a melylyel különben az óir futurumot kapcsolatba hozni nem volna nehéz.

Annál biztosabb és csattanósabb az egyezés az itáliai és kelta *r*-deponens és passivum között. A latin *r*-alakokat valamikor a *sē* etc. pron. reflexivumból magyarázták. De a rhotacismus az oscusban és a keltában ismeretlen, másrészt *r*-alakok egyebütt is vannak, nevezetesen — nem tekintve az olyan izolált és kétséges nyomokat, mint ófn. *scrirun* «sie schrien» (STREITBERG, Ugerm. 281. BRUGMANN, KvglGr. 598) — az árjaságban, és pedig úgy az activumban, mint a mediumban, de csak a 3. pluralisban. Ez az *r* elem az árjában majd pusztá *-r* (act. opt. ói. *syúr*, av. *hyār* «sie möchten sein»; perf. ói. *āsúr*, av. *ānhar* «sie waren»), majd *-rai* (med. præs. ói. *šérē*, av. *sōire* «sie liegen»; perf. ói. *cakriré*, av. *čāxrare* «sie haben gemacht»), majd *-ra* (med. præt. ói. *áduhra*), majd végre más elemekkel vegyülve lép föl, de az esetek túlnyomó többségében úgy, hogy *előttük* áll (præt. ói. *ásasrg-ram*, av. *vaozi-rəm*; v. ö. még ói. act. præt. *avavrt-ran*, med. præs. *duh-ratē*, imperat. *duh-ratām*, opt. *bharē-rata*, præt. *ávavrt-ranta* etc. BARTHOLOMÆ, Vorg. 66. BRUGMANN, Grr. II, 1389—90). Hogy mind ezen árja alakok eredetiek nem lehetnek, nyilvánvaló; ha a 3. személyű suffixumok elosztódását vizsgáljuk, jóformán biztos, hogy az árja *r* = idg. *r* act. sec., az árja *-ra* = idg. *-ro* med. sec. és árja *-rai* = idg. *-rai* med. prim. suffixum volt; v. ö.:

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{óí. } \acute{a}bharat, \acute{\epsilon}\varphi\epsilon\rho\varsigma: \text{óí. } \acute{a}bharata, \acute{\epsilon}\varphi\epsilon\rho\varsigma\tau\omicron: \text{óí. } bháratē, \varphi\acute{\epsilon}\rho\epsilon\tau\alpha\iota = \\ \text{óí. } \acute{a}bharan, \acute{\epsilon}\varphi\epsilon\rho\omicron\nu: \text{óí. } \acute{a}bharanta, \acute{\epsilon}\varphi\epsilon\rho\omicron\nu\tau\omicron: \text{óí. } bhárantē, \varphi\acute{\epsilon}\rho\omicron\nu\tau\alpha\iota = \\ \text{óí. præs. } duhúr: \text{óí. præt. } áduhra: \text{óí. præs. } duhré \text{ — tehát:} \\ 3. \text{ sg. } -t: -to: -tai = 3. \text{ pl. } -nt: -nto: -ntai = 3. \text{ pl. } -r: -ro: -rai \end{array} \right.$$

Ez ősi viszonyok nyomai az itáliai és kelta nyelvekben is megjelölhetők: a 3. pl. act. *r* suffixuma jelentkezik talán az olyan pass. alakokban, mint o. *sakrajír* «sacrato», u. *ferar* «feratur», óir *berar* «fertor», *do-berar* «datur» (cf. BUCK, OUGr. 178. D'ARBOIS DE JUBAINVILLE, Éléments 153; másképpen SOMMER, Hb. 533), a 3. pl. med. *-ro* az olyan act. perf. alakokban lap-

pang, mint lat. *fuēre*, a 3. pl. med. *-rai* ragja az óir deponens abszolút alakjaiban kereshető, mint *sechitir* «sequontur» < *-ntrai*, *sechidir* «sequitur» < *-trai*. Ezek azonban csak elmosódott és szórványos nyomok. Az eredeti viszonyok gyökerestől megváltoztak: mindenek előtt az *r* elem az activumból csaknem egészen kiszorult s az esetek túlnyomó többségében a deponentialis diathesis karakteristikuma (az italiaiban azonfölül általában, a keltában pedig a 3. személyekben a passivumnak is exponense); nem szorítkozik továbbá a 3. pluralisra, hanem a 2. személyek kivételével (l. alább) az összes többi személyekre áttérjed; végül a hol az *r* elem nem áll magában, a pers. suffixumok mögött jelentkezik (a lat. *vidērunt* contaminatio: *vidēre* + *vīderunt* < *-ro* + *-isont*). Az így támadt újképzések között szorosabban tartoznak össze a következők:

{	3. pl. o. <i>karanter</i> «vescuntur», marruc. <i>fercner</i> «feruntur»; óir <i>-sechetar</i> «sequontur» < <i>-ntro</i>
{	3. pl. lat. <i>sequontur</i> , u. <i>emantur</i> «accipiantur»; óir perf. <i>cechnatar</i> «cecinerunt» < <i>-ntr</i>
{	3. sg. o. <i>vincter</i> «vincitur», u. <i>herter</i> «oportet», pæligh. <i>upsaseter</i> «operaretur, fieret»; óir <i>-sechedar</i> «sequitur» < <i>-tro</i>
{	lat. <i>sequitur</i> < <i>-tr</i>
	1. pl. lat. <i>sequimur</i> , <i>sequāmur</i> , óir <i>-sechemmar</i> «sequimur, sequamur» < <i>-mr</i>
	1. sg. lat. <i>sequor</i> , <i>sequōr</i> ; óir <i>-sechur</i> «sequor» < <i>-ōr</i>
	lat. <i>sequar</i> , <i>sequār</i> ; óir <i>-secher</i> «sequar» < <i>-ār</i>

A mi a 2. személyeket illeti, a singularisban szintén vannak ugyan *r*-alakok, de ezek már nem függnek össze: a lat. *sequere* [= gör. *ἐπεισο*, cf. av. *zayanha* «du wurdest geboren»] eredeti med. injunctivus-forma, a mely az imperativusban mindig megmaradt s a præsens-rendszer összes alakjaiba is behatolva speciális latin újképzések forrásává lett (a következő proportio szerint: *age*: *agis* = *sequere*: *sequeris*); az óir *sechther* «sequeris» szintén heterogén alak: a 2. sg. suffixumának régibb alakja *-the* < *-thēs* megvan még az act. imperativusban (*berthe*, cf. ói. *ádithās*, gör. *ἐδόθης*) s csak a többi *r*-alakok analogiájára alakult

át. A 2. pl. a latinban nominalis eredetű (l. fönnebb), a keltában pedig azonos a megfelelő act. alakkal: dep. *-sechid* «sequimini» (1. sg. *-sechur*), mint act. *do-berid* «datis» (1. sg. *do-biur*).

Párhuzamos képzés még az *ā*-conjunctivus, mely az itáliai-ban thematikus indicativusok mellett áll s az *ē*-conjunctivussal versenyez, a keltában pedig egyeduralomra jutott:

{ lat. *ferat* [o. *fakiiad*, u. *façia* «faciat»]; óir *do-bera* < **berāt*
 «det» < **bherat*

Nevezetesen a latin és az óir (conjunct) flexio csaknem teljesen összevág:

{ lat. *feram, ferās, ferat, ferāmus, ferātis, ferant*: óir *do-ber*
-berae, -bera, -beram, -berid, -berat < **berām, *berāsi, *berāt,*
**berāmo(s), *berāte, *berānto*

E képzés kiindulópontja a kéttagú *ā*-basisokból képezett, augmentum nélküli praeteritum, az injunctivus (pl. lat. *fuam* < **ohuwām* és lat. *legē-bam*, óir conj. *ba*, perf. *ba* < **bhwām*). Thematikus indicativusokhoz tartozó *ā*-képzések ugyan egyebütt is vannak, így az ószlávban és germánban:

{ ind. ószl. *bera*; opt. gót *bairai*, óizl. *bera* } < **bherām*
 { conj. lat. *feram*; óir *do-ber* < **berām*

De az ószláv és a germán csak az egyetlen 1. sg. alakot tudja fölmutatni, míg az itáliekban és a keltában az *ā*-formák az összes személyekben jelentkeznek. Kizárólagos conjunctivusi funkciójuk is italo-kelta jelenség, noha persze az injunctivus modalis, specialiter conjunctivusi értelemben már az indogermánban használatos volt (cf. ói. *mā dhās* «setze nicht», ófn. *ni curi* «noli», lat. *ne fūās*). Ez az *ā*- (és az itáliekban az *ē*-) conjunctivus aztán már az ősitáliekban és őskeltában egészen kiszorította az idg. thematikus optativust: idg. **bheroit* (ói. *bhārēt*, gör. *ῥέποι*, gót *bairai*, ószl. *beri*), de italo-kelta **bherāt*.

A fől sorolt egyezések oly feltűnőek és mélyrehatóak, hogy egy pillanatig sem lehet véletlenségre gondolni, s ha ezekre építeni nem szabad, akkor minden nyelvhasznítás hiábavaló. S tényleg azt látjuk, hogy szaktekintélyek inkább hajlandók

ezen egyezések fontosságát kelleténél többre becsülni, mint semmibe sem venni: így ugyanaz a SOMMER, a ki az italiai és görög részleges egyezéseket pusztá véletlenségnek tekinti s a græco-italiai «nyelvegységet» lényegében évszázados optikai csalódás folyományának nyilvánítja, az italiai és kelta partialis egyezések nagy jelentőségét készségesen elismeri s a másik szélsőségbe esve egyenesen kijelenti, hogy az *italo-kelta ősn nyelv* föltevésének semmi sem áll az útjában. Magában véve ez nem volna lehetetlen, de mégis csak alighanem több, mint a mennyit partialis egyezésekre általában építeni szabad. Szorosan véve már minden egyes külön nyelvnek egysége is hypothetikus és inkább csak konstruktív principium, mint tényleg elgondolható és kimutatható valóság, mert hiszen nincs nyelv dialektikus változatok nélkül; s ha már az egyes nyelv területén jelentkező variánsok is megzavarják az illető nyelv tényeinek egységes formulázását, mennyivel inkább akadályozzák a két külön nyelv között levő s ipso facto nagyobb számú divergens sajátosságok az illető két nyelv ősi egységének fölvételeét. A hol két külön nyelv között éles nyelvhatárok nincsenek, ott a nyelvtörténet és a mindennapi tapasztalat szerint bizonyos idő múlva megindul a kölcsönzés vagy a keveredés folyamata — lassabban és nehezebben bár, mint ugyanegy nyelv dialektusai között, de a végeredmény egy: a nyelvi convergentia, a mely chronologiai adatok hiányában «alapnyelvi» tüneménynek látszik s ettől esetleg meg nem különböztethető, de ilyennek még se nyilvánítható. Abból, hogy az umberben idg. *ei* folytatója *ē* (*deueia* «divinam» < *dēveia*), éppen úgy mint a keltában (óir *dia*, gall *Dēvo-gnāta* < **dēvos*), holott az italiai testvérdialektusokban *ei* (o. *Deivai* «divæ», ólat. *deiva* < **deivā*) — ebből senki sem fogja azt következtetni, hogy az umber kelta dialektus, hanem hogy ebben a tekintetben a szomszédos gall hatása alá került. Éppen így ha az italiai *r*-deponens a keltában is megvan, egyelőre ez is csak præhistoriai szomszédság következménye, nem pedig italo-kelta «alapnyelvi» jelenség — lehet, hogy az, de nem *szükségképp* az, mert a *posse ad esse* nem lehet biztosan argumentálni. Partialis egyezések alapján csak akkor szabad «alapnyelvi» közösségre következtetni, ha számuk igen nagy és igen sok közöttük a közös újítás. E követelményeknek megfelelnek az ind és

iráni, a balti és szláv egyezések (de csakis ezek!) s azért az indo-iráni, illetőleg baltoszláv «nyelvegység» (de csakis ez!) kifogástalan hypothesis. De az italiai és kelta egyezések nem ilyenek, tehát velük sem lehet többet bizonyítani, mint bármely másféle, pl. italiai és görög egyezésekkel: belőlük is csak az következik, hogy az italiaiak és kelták történetelőtti időkben egymás szomszédságában laktak s relative huzamos és benső nyelvi érintkezésben állottak --- huzamosabb és bensőbb érintkezésben, mint bármely más két centum-nyelv, de a különbség csak fokozati, nem lényegbe vágó. A történeti kelta és italiai nyelvek --- igaz --- erősen divergálnak s azért az állítás, hogy legközelebb állanak egymáshoz, némileg talán meglepő. Számba kell itt venni egyrészt, hogy az italiai nyelvemlékek aránylag sokkal korábbi időkből valók, s másrészt, hogy a kelta dialektusok zilált állapota relative késői és gyors tovafejlődésük következése. Mindezt tekintetbe véve a különbségek nagy mértékben redukálódnak s a rekonstruált «őskelta» nagyban és egészben az italiai színvonalára kerül.

γ) *Italo-germán egyezések.*

Az italo-germán egyezések jelentőség tekintetében mindjárt az italo-kelta egyezések után következnek.

Phonetikai egyezés kevés van s ez sem kifogástalan. Az egyik *str* < idg. *t*tr*

{	lat. <i>castra</i> , o. <i>castrous</i> «fundi» v. «capitis», u. <i>kastruvuf</i>
	«fundos»: cf. óír <i>cathir</i> «urbs»
	gót <i>blōstreis</i> «Opferer», ófn. <i>bluostar</i> «Opfer»: cf. gót <i>blōtan</i> ,
	ófn. <i>blōzan</i> «opfern»

Az egyezés értékét csökkenti, hogy e kapcsolatban idg. *t*tr* úgy folytatódik, mint az ind kivételével az összes idg. nyelvekben (l. fönnebb 21). Közös újításról szó sem lehet: a germánra nézve még foltehető, hogy *t*tr* mint *sr* jelentkezett s ez utóbbi úgy folytatódott, mint idg. *sr* (cf. óizl. *straumr*, angasz. *stréam*, ófn. *strōm*: óír *sruaim* «Strom»; gót *swistar*, óizl. *syster*, angasz. *sweostor*, ófn. *swester*: ói. instr. *svásrā*), de az italiaiban *sr* mint *fr* lép föl (cf. lat. *frīgus*: gör. *πίρος* < **srīgos*; *frāgum*: angasz. *streaw-*

berie «strawberry»). Ellenben lehet, hogy az *str* < *t^str* hangváltozás italo-germán közös conserválás — és pedig azért, mert a kelta ezt a hangváltozást nem ismeri, holott az *ss* < *t^st* újtás terén egy csapáson halad a germánnal és az italiaival.

Egy további phonetikai egyezés az, hogy intervocalis *s* mint *z* (a latinban és umberben, valamint a nyugati germán-ságban folytatólag mint *r*) jelentkezik:

{	lat. <i>datūrum</i> < * <i>datū erom</i> , o. <i>ezum</i> , u. <i>erom</i> «esse»: lat. o. u. <i>est</i>
	{ gót <i>baíwaza</i> : ói. <i>bhárasē</i>
	{ óisl. <i>kērom</i> , angasz. <i>curon</i> , ófn. <i>churum</i> : ói. <i>jujušimá</i>

Mig azonban intervocalis *s* az italiaiban minden körülmények között mint *z* folytatódik, a germánban a Verner-féle törvény értelmében meg is marad (gót *káus*, óizl. *kaus*, angasz. *céas*, ófn. *chōs*: ói. *jujōša*). A történeti összefüggésnek némi támasztéka abban kereshető, hogy az összes idg. nyelvek között csak az italiai és a germán vesznek részt ebben a hangváltozásban.

Biztosabbak és nagyobb számúak a *morphologiai* egyezések (HIRT, Z. f. d. Ph. 303—305). Ezek részben más idg. nyelvekben is előfordulnak: így a *-tūt*-formans, a mely kelta is (l. fönnebb 23), vagy a *-wo-* színképző formans, a mely a baltoszlávban is produktív (BRUGMANN, Gr. II², 201). De kizárólag italo-germán birtok a distributivum-képző *-no*-formans, a mely saját-szerű módon csak a latinban és az óizlandiban produktív:

{	lat. <i>bīnī</i> < * <i>dwizno-</i>	}	< * <i>dwis-no-</i>
	óizl. <i>tuennr tuinnr</i> < * <i>twizná-</i>		

A lat. *bīnī* magában véve idg. **dwīno-* is lehetne (cf. angasz. *twīn* «Zwirn», ófn. *zwīnal* «Zwilling»; litv. dual. *dvynū* «Zwillinge»), de a **dwisno-* alapalakot ajánlja a következő distributivum:

{	lat. <i>terni</i> < * <i>trizno-</i>	}	* <i>tris-no-</i>
	óizl. <i>þrennr þrinnr</i> < * <i>þrizná-</i>		

Az egyezés annál meglepőbb, mert kiindulópontja mind a két nyelvben a multiplicativum: lat. *duis*, *bis*, óizl. *tvis-var* (ói. *d[u]vīš*, av. *biš*, gör. *δίς*, gót *twis* «auseinander» < idg. **dwis*), lat. *ter*, Plaut. *terr* < **ters* < **tris*, óizl. *þris-var* (ói. *trīš*, av.

ðrið, gör. *τρίς* < idg. **tris*). Hogy a képzés valamikor az egész germánságban meglehetett, bizonyítja kfn. *zwirn* «Zwirn, doppelt zusammengedrehter Faden», ófn. *zwirnēn* «Fäden zweifach zusammendrehen» < ősgerm. **twiznā*- < idg. **dwisno*-. A -*no*-formans distributív funkciójának bizonyítéka még az egyetlen gót *twēi-h-nái*. Hogy az umbro-samniban megvolt-e ez a formans, a nyelvelmélekekből meg nem állapítható.

Ide tartozik továbbá két adverbialis formans. Az egyik -*nē*, a mely eredetileg «honnan» kérdésre felelő adverbiumokat képez, cf. lat. *superne*, gót *ūtuna* «von aussen», ófn. *innana* «intus», angzs. *heonan* «von hinnen». Közelebb állanak a következő képzések:

{ lat. *superne*, u. *superne* «super» < *(*e*)*ks-uper-nē*: lat. u. *super*
 { ófn. *obana*, angzs. *ufan* «von oben» < **upo-nē*: ófn. *oba* «oben»
 [ófn. *oba*: *obār* = lat. *sub*: *super* = *(*e*)*ks-upo*: *(*e*)*ks-uper*]

{ lat. *pōne*, u. *postne* «pone» < **po-st-nē*: lat. o. u. *post*
 { ófn. *fona fon*, ósz. *fan* «von» < **po-nē*: ófn. *ab*, *aba*, angzs. *af*
 ófn. *ab*: *fo-n* = lat. *ap-erio*: *po-situs* = **áp[o]*: **[a]pó*]

Ez a -*nē* formans idg. eredetű ugyan (cf. ói. *vīnā* «ohne»: *vī* «hinweg, auseinander»), de jelzett funkciója speciális italo-germán sajátosság, a melynek egyebütt semmi nyoma.

Egy másik adverbium-kategória az -(*e*)*ro*-, -*t(e)ro*-formanssal van képezve s morphologiai szempontból *o*-tövé abl. sg. Ez az állapot a germánban minden alteratio nélkül megmaradt (gót *aftarō* «von hinten», *aljaþrō* «anderswoher»). Az italiaiban az *o*-tövé abl. mellett (lat. *contrō-versia*, o. *contrud*; lat. *dextrō-vorsum*, u. *testru-sese* «dextrorsum») és ennek analogiájára nagyon elharapózott az *ā*-tövé abl. (lat. *extrād*, o. *ehtrad*; lat. *suprād*, u. *subra*), úgyhogy gyakran mind a kétféle képzés egymás mellett jelentkezik (lat. *intrō*: *intrā*, u. *supru*: *subra* etc.). Ily körülmények közt az italiai *ā*-tövé alakok is nyugodtan párhuzamba állíthatók a germán *o*-tövé alakokkal. Materialis egyezések:

{ lat. *infrā* < **infrō* < **infrōd*, gót *undarō* «von unten» < idg.
 { **udherōd*

- $\left\{ \begin{array}{l} \text{lat. } \textit{suprād}, \text{ u. } \textit{supru sese} \text{ «*supro-versus, sursus»} < * \textit{suprōd}; \\ \text{gót } \textit{ufarō} \text{ «über»} < \text{idg. } *(e)ks\text{-uperōd} \end{array} \right.$
 $\left\{ \begin{array}{l} \text{u. } \textit{podruh-peī} \text{ «utroque»} < * \textit{potrōd}; \text{ gót } \textit{hwaprō} \text{ «woher»} < \\ \text{idg. } *k^{wot}(e)rōd \end{array} \right.$

A mi az itáliai és germán alakok functionalis különbségét illeti, ennek, nézetem szerint, az a magyarázata, hogy az itáliai dialektusokban az abl. és instr. között synkretismus következett be: az itáliai ablativus, pl. **kontrod* (o. *contrud*), **ekstrād* (o. *ehtrad*) átvette az olyan eredeti instrumentálisoknak, mint **k^wō*, **k^wā* (lat. *quō*, *quā*) prosecutivus funkcióját (*contrō-versia*: *quōquō-versum*). Annyi bizonyos, hogy az itáliai és germán alakokat szétszakítani nem lehet. A képzés maga idg. (óí. *ādharād*: cf. lat. *infrā*), de italo-germán jellegét bizonyítja produktivitása, valamint az a körülmény, hogy benne maradt fönn a germánban egyébként kiveszett abl. sg.

HIRT (Idg. 612—613) szerint jelentős, hogy infinitivus gyanánt az itáliai és germánban az acc. szerepel, a mit a szomszédos nyelvekben nem találunk. De kérdés mindenek előtt, vajjon nem volt-e valaha szomszédos nyelv a baltoszláv, a hol szintén vannak accusativikus verbalsubstantivumok (sup. litv. *dėty*, ószl. *dētъ*: lat. *con-ditum*). Ettől eltekintve az itáliai infinitivus «formansa» -o- (lat. **erom*, u. *erom*, o. *ezum* < **esom*), a germáné -ono- (gót *waírpan* etc. < **wertonom*). A germán tehát formans tekintetében a keltához közeledik (l. fennebb 26.), casus-suffixum tekintetében pedig az itáliaihoz — oly divergentia, mely súlyosan esik a latba. Az itáliai alakok végre minden valószínűség szerint bizonyos görög imperativus- és infinitivus-alakok mellé állítandók (l. fennebb 37.).

Rendkívül meglepő azonban az az egyezés, a mely a *conjugatio* terén, nevezetesen a perfectum-képzés tekintetében konstatálható s a melyre ugyancsak HIRT (Z. f. d. Ph. 303—304 és IF. 17, 278) hívta föl a figyelmet. Az egyezés a reduplicatióban és a basis vocalisatiójában jelentkezik.

Hogy az idg. perfectumban redupl. és nem-redupl. alakok voltak, abban semmi kétség sem lehet; a második kategória azonban igen szegényes: egészen hiányzik a baltoszlávban (litv. *kirtęs*, ószl. *črētъ*: óí. *ca-krt-vás-*) s a kelta kivételével (*ro mīdar*

«indicavi», *ro gál* «oravi» etc.) igen szórványosan s majdnem csak participiumokban jelentkezik (ói. *darśivas-* «der gesehen hat», *dāś[i]vās-* «fromm», *sāhvās-* «bewältigend», gör. ἄρῳα sc. ὁδός, hom. ἀμφι-[*F*]αχῳα). A latinban és germánban mind a két kategóriában nagy számban vannak finit formák és — a mi a fő — materialis egyezések.

a) Reduplicatiós perfectumok:

	lat. <i>scicidī</i> ; gót <i>skaiśkaíp</i> ; ói. <i>cichēda</i> , <i>cichidē</i>
	lat. <i>tutūdī</i> ; gót <i>staistáut</i> ; ói. <i>tutóda</i> , <i>tutudē</i>
	lat. <i>pepigī</i> < * <i>pepagai</i> ; gót <i>faífaḥ</i> ; gör. dóρ πῑπᾱγῃς

b) Reduplicatio nélküli perfectumok:

	lat. <i>jidī</i> ; gót <i>báit</i> , ófn. <i>beiz</i> — de ói. <i>bibhēda</i> , <i>bibhidē</i>
	lat. <i>jūdī</i> ; gót <i>gáut</i> , ófn. <i>gōz</i> — de ói. <i>juhāva</i> , gör. κέχυμαι
	lat. <i>fūgī</i> ; gót <i>báug</i> , ófn. <i>boug</i> — de ói. <i>bubhōja</i> , gör. πέφευγα
	lat. <i>līquī</i> ; gót <i>láiḥw</i> , ófn. <i>lēh</i> — de ói. <i>rirēca</i> , gör. λέλοιπα
	lat. <i>vertī vortī</i> ; gót <i>warþ waúrþum</i> , — de ói. <i>vavárta</i> , <i>vavrtē</i>

Ilyenek még: lat. *vīcī*, gót *wáih*; lat. *cōnīvī*, gót *hnáiw*, valamint az összes alább felsorolandó esetek.

A basis vocalismusának azonossága részben idg. viszonyokban gyökerez:

	lat. <i>vīdī</i> ; gót <i>wáit</i> , ófn. <i>weiz</i> , óizl. <i>veit</i> — ói. <i>vēda</i> , gör. οἶδα
	lat. <i>ēdī</i> ; gót <i>fr-ēt</i> , ófn. <i>āz</i> , óizl. <i>át</i> — ói. <i>āda</i> , gör. ἔδ-ηδα
	lat. <i>ēgī</i> < * <i>āgī</i> (pr. <i>ago</i>); óizl. <i>ōk</i> (inf. <i>aka</i>) — ói. <i>āja</i> , gör. ἔγμαι

Az összefüggés itt sem lehetetlen, de biztos a következő esetekben:

	lat. <i>scābī</i> ; gót <i>skōf</i> , ófn. <i>scuob</i> , óizl. <i>skóf</i> [<i>scabo</i> ; <i>skaban</i> , <i>skaban</i> , <i>skafja</i>]
	lat. <i>cēpī</i> < * <i>cāpai</i> (pr. <i>cāpio</i>); gót <i>hōf</i> (pr. <i>hafja</i>), ófn. <i>huob</i> (pr. <i>heff[i]u</i>)
	o. <i>sīpus</i> = <i>sēpus</i> < * <i>sāpus</i> (lat. <i>sāpio</i>): ófn. <i>int-suab</i> (pr. <i>int-seff[i]u</i>)

Csak a pluralisra szorítkozik a vocalismus egyezése a következőkben:

{	lat. <i>ēmimus</i> ; gót <i>nēmum</i> , ófn. <i>nāmum</i> , óizl. <i>nómom</i> (?)
	lat. <i>fidimus</i> ; gót <i>bitum</i> , ófn. <i>biǝzum</i> , óizl. <i>bitom</i>
	lat. <i>frēgimus</i> ; gót <i>brēkum</i> , ófn. <i>brāhhum</i>
	lat. <i>sēdimus</i> ; gót <i>sētum</i> , ófn. <i>sāzum</i> , óizl. <i>sótom</i> [az ói. <i>sēdimá</i>
etc. redupl. alak, cf. <i>sēdyāt</i> : av. <i>hazdyāt</i> < * <i>sazdyāt</i>]
	lat. <i>vēuimus</i> ; gót <i>qēmum</i> , ófn. <i>quāmum</i> , óizl. <i>kuómom</i> (<i>kómom</i>)

HIRT (IF. 17, 281) szerint a germán és latin perfectum-képzés parallelizmusának további bizonyítéka a lat. *-vī* perfectum és az angolszász erős igéknek az a típusa, a melyben hosszú vocalisra egy «anorganikus» *w* következik (*cráwan* «krähen», *sáwan* «säen» etc.); ez a *w* eredetileg nem tartozhatik a præsenshez, mert a többi nyelvekben *j* jelentkezik (ófn. *krājan*, *sājan* etc.), s így csak a perfectumból indulhatott ki: angsz. *præt. séow* < ősgerm. **sēuwa*, **sēwa*. Ez a föltevés nem lehetetlen, de nem föltétlenül szükséges. A nehéz diphthongikus *u*-basis a perfectumban tényleg nagy szerepet játszik v. ö. lat. *plēvī*: ói. *paprāu*; lat. *gnōvī*: ói. *jajñāu*; lat. *strāvī*: bret. *strouis* «stravi», cf. gót *straujan*, ófn. *strawjan* etc., de nem szorítkozik a perfectumra, hanem a præsensben is megjelenik, a mi igen természetes, mert kéttagú könnyű basisokból, «thematikus» alakokból, ektasis (Dehnstufe) révén egytagú nehéz basisok, «athematikus» alakok a præsensben is keletkeztek: ói. *nāuti*: *návate*, ói. *rāuti*: *ravati*, ói. *stāuti*, gör. *στῆται* < **στηται*: ói. *stávātē* etc. Instructiv, hogy egy ilyen típusú præsenssel olykor *vī*- perfectum áll szemben, pl. ói. *snāuti* «trieft»: lat. *nāvī* (cf. angsz. *snéowan*, gót *sniwan* «eilen»), lat. *cēveo*: *cīvī* (cf. ói. *cyávātē*, gör. *σέω*), lat. *dēsivāre*: *sīvī* (cf. ói. *suvāti*, *sávati*). A kérdéses típus tehát morphologiai szempontból a perfectumban és præsensben egyaránt jogosult s így a lat. *vī*- perf. alakokkal nyugodtan állíthatók egybe angsz. præsens-formák is:

{	lat. <i>sēvit</i> : angsz. <i>sáwan séow</i> «säen»
	lat. <i>flēvit</i> : angsz. <i>bláwan bléow</i> «blasen»
	lat. <i>flāvit</i> : angsz. <i>blówan bléow</i> «blühen»
	lat. <i>calāvit</i> : angsz. <i>hlówan hléow</i> «rugire, boare»

és némi ablaut-külömböségtől eltekintve:

	lat. <i>gnōvit</i> : angsz. <i>cnáwan cnéow</i> «wissen»
	lat. <i>trīvit</i> : angsz. <i>práwan préow</i> «drehen»

NB. Az *u*-basisokon alapul nemcsak a lat. *vī*-perf. (v. ö. még *scīvit*: *scaeva* < **scēva* [mint *Saeturnus* < **Sēturnus*]; *nēvit*: ói. *snāvan*-, av. *snāvar*² «Sehne» etc.), hanem a lat. *uī*-perf. is (*genuī*: ói. *janūš* «Geburt»; *monuī*: ói. *manutē* «denkt» etc.).

A nélkül, hogy különös nyomatékot akarnék rá helyezni, megemlítem még, hogy az idg. thematikus aoristus behatolt a latin és germán perfectum rendszerébe: lat. *fidit* < **bhidet* (cf. ói. *ābhīdat*), ófn. *bizgi*, angsz. *bite* < **bhīdes* (cf. ói. *ābhīdas*). Összefügghet ezzel, hogy az idg. perfectum mint tempus historicum szerepel a két nyelvben; így áll ugyan a dolog a keltában is (BRUGMANN, *KvglGr.* 565), de a latinban és germánban vannak azonkívül «præteritopræsensek» is — idg. perfectumalakok, a melyek mindig megőrizték a præs. perf. funkcióját: lat. *meminī*, gót óízl. *man*, angsz. *mon* etc.

Vannak végül *lexikális* egyezések (KRETSCHMER, *Einkl.* 145. HIRT, *Z. f. d. Ph.* 297—302. KLUGE, *Vorg.* 324). Itt természetesen nem arról a szókincsről van szó, a mely a római és germán érintkezések idejéből való s a mely kimutathatólag a latin nyelvből vándorolt a germán nyelvekbe (KLUGE, *Vorg.* 333—347), hanem præhistorikus egyezésekről. Ez a kategória is rendkívül nagy. Ezen állítás igazolására álljon itt a legértékesebb, t. i. a *verbalis* egyezések lehető teljes jegyzéke, a mely éppen úgy készült, mint a fönnebbi græco-italiai igegyűjtemény (elmaradtak tehát belőle még az olyan identitások is mint *molo*: gót *mala* — a litv. *malu* miatt, *calāre*: ófn. *halōn*, *rubēre*: ófn. *rotēn*, *sāgio*: gót *sokjan* — a lett *kalūt*, ószl. *rǫðeti se*, óír *saigim* miatt stb.): *capio*: gót *haffjan* «heben». — *clāmāre*: ófn. *hlamōn* «rauschen». — *clango*: óízl. *hlakka* < **hlanka* «schreien». — *claudio*: ófriz *slūta* «schlieszen». — *clepo*: gót *hlifan* «stehlen». — *clīnāre*: ósz. *hlinōn* «lehnen». — *clingo* «cingo v. claudio»: kfn. *lenken* (eredetileg: «eine schiefe, schräge Richtung geben»). — *cōnīveo*: gót *hneiwan* «sich neigen». — *cōnor* < **covenōr*: ófn. *gi-winnan* «gewinnen». — *curro*: kfn. *hurren* «sich rasch bewegen». — *dicere*: ófn. *zīhan* «zeihen». — *dicāre*: ófn. *zeigōn* «zeihen». — *dūcere*: ófn. *ziohan* «ziehen» [*ad-dūcere*: gót *at-tiuha*, *ab-dūcere*: gót *af-tiuha*]. — *ducāre*: ófn. *zogōn* «ziehen». — *errāre*: ófn. *irrōn* «irren». — *ferio*: óízl. *berja* «schlagen». — *forāre*: ófn. *borōn* «bohren». — *flagro*: óízl.

blakra «blinken». — *flörere*: holl. *blösen* «blühen». — *fremo*: ófn. *brēman* «brummen». — *fruur* < **frūgvōr*: angzs. *brūkan* «brauchen». — *fundo*: gót *giutan* «gieszen». — *con-fūto*: óizl. *bauta* «schlagen». — *glōcio*: angzs. *cloccian* «kluckszen». — *glūbo*: ófn. *klioban* «klieben, spalten». — *gracillāre*: ófn. *kragilōn* «schwaetzen». — *grundio*: ófn. *grunzian* «grunzen». — *gustāre*: ófn. *kostōn* «kosten». — *habēre*: ófn. *habēn* (kétes). — *lacio*: ófn. *lucchen* «locken» (kétes). — *laedo*: óizl. *lesta* < **laistan* «misz-handeln» < **laizdo*. — *lambo*: ófn. *laffan* «lecken». — *languēo*: óizl. *slōkkua* «erlöschen». — *lēgo* (*lēx*): óizl. *lōga* «fortgeben» (*lōg* «Gesetz»). — *mitto* < **mītō*: ófn. *mīdan* «vermeiden». — *murmurāre*: ófn. *murmurōn* «murmeln». — *pango*: gót *fāhan* < **fanhan* «fangen». — *ap-pellāre*: gót *spillōn* «verkündigen». — *piscārī*: gót *fiskōn* «fischen». — *plecto*: ófn. *flechtan* «flechten». — *racco* < **rācō*: ófn. *ruohlōn* «brüllen». — *ir-rīto* < **in-roiditō* (?): óizl. *reita* «reizen». — *sallo* < **saldō*: gót *saltan* «salzen». — *sapio*: ófn. *int-seffen* «einsehen». — *scrūtārī*: ófn. *scrutōn* *scrodōn* «erforschen». — *sentio*: ófn. *sinnan* < **sinþjan* «gehen, sinnen». — *sībilāre* *sīflāre* < **sueighlā-*: gót *swiglōn* «die Flöte blasen». — *sileo*: gót *ana-silan* «aufhören, still werden». — *in-solesco*: ófn. *swēllan* «schwellen». — *sperno*: ófn. *fir-spirnit* «stöszt an». — *a-spernārī*: ófn. *spornōn* «mit der Ferse ausschlagen». — *re-stauro*: gót *stiurjan* «feststellen». — *con-sternāre*: ófn. *stornēn* «attonitum esse». — *di-stinguo*: gót *stiggan* «stoszen». — *tacēre*: ófn. *dagēn* «schweigen». — *texo*: kfn. *dēhsen* «Flachs brechen». — *tongeo*: gót *þagkjan* «denken». — *traho* < **dhraghō*: óizl. *draga* «ziehen». — *vādo*: ófn. *watan* «waten». — *vīso*: gót *ga-weisōn* «besuchen».

NB. E verbalis egyezések részben az umbro-samnit, illetőleg más germán dialektusokban is megvannak.

E nagyszámú és lényegbe vágó partialis egyezések szintén csak azzal a föltevéssel magyarázhatók, hogy az itáliai és germán törzsek valamikor egymás szomszédságában tanyáztak, esetleg még közelebbi másnemű összefüggésben állottak (Löwe, Germ. Sprachw. 16). Much (Deutsche Stammeskunde² 43) ezt nem igen akarja elismerni: a germán és latin szókincsnek szerepe is feltűnő egyezéseiből csak az következne, hogy az ita-

liaiak messzebb északra laktak ugyan, de a germánoktól a kelták által elválasztva; az egyezéseknek speciális italo-germán jellege onnan volna, hogy a «közvetítő» kelta megfelelések elvesztek, illetőleg, hogy a gall nyelvet fogyatékosan ismerjük. A kelta «közvetítés» azonban *petitio principii*, a melyet EBEL fogyatékos argumentumai alapján J. SCHMIDT (*Die Verwandtschaftsverhältnisse der idg. Sprachen* 25) valamikor elfogadott, de a melyben ma már oly tekintélyek, mint THURNEISEN, nem osztozkodnak (HIRT, *Idg.* 614). Hogy egyes, ma már speciális italo-germán egyezések eredetileg a keltával közösek voltak, az nagyon is lehetséges és a hullámelmélettel teljes összhangzásban van; hogy azonban az összes italo-germán megfelelések megvoltak a keltában, ez oly föltevés, a mely a felsorolt nagyszámú és fontos nyelvtényekkel bántó disharmoniában van s a melynek a kelta közvetítés hypothesisének megdőlésével semmiféle theoretikus jogosultsága nincs. Nem a kelta közvetít az italiai és a germán között, hanem az italiai a kelta és a germán között.

A fönnebb (28. l.) fölvetett kérdés ezzel el van döntve: græco-italiai, italo-kelta és italo-germán partialis egyezések csak ugyan vannak. Ez a tény directe bizonyítja azt, a mit számbavehető græco-kelta, græco-germán és kelto-germán præhistorikus megfelelések hiánya indirecte jelzett, hogy az *italiai nyelvi szempontból a görög, kelta és germán között áll.* Ebből pedig következik, hogy az *italiai törzsek történetelőtti időkben valamikor közvetlen érintkezésben voltak a görögökkel, keltákkal és germánokkal*, ezeknek egymással való érintkezését meggátolván. Partialis egyezések azért vannak az italiai és a többi centum-nyelvek között, mert az előbbi valamennyinek szomszédja volt, s azért nincsenek az utóbbiak között, mert ezek nem voltak egymásnak szomszédai: az italiai felől kiinduló hullámok könnyen átjuthattak a szomszédos centum-nyelvek területére, míg a görög, kelta és germán újítások hullámai szintén átesaphattak italiai területre, de ennek határán túl már nem igen mehettek. Innen az a tény, hogy græco-italo-kelta és italo-kelta-germán egyezések vannak ugyan, de jóval kisebb számban, mint græco-italiai, italo-kelta és italo-germán egyezések.

Az italiai nyelvcsalád helyzete a centum-nyelvek körében

{ lat. *piaculum*, o. *sakaraklúm* «sacrum», u. *pihaklu* «piaculo-
rum»; litv. *sėklà*, lett *sėkla* «Same» < idg. suff. *-tlo'ā-*

A balti nyelvekben idg. *-dl-* is mint *-gl-* jelentkezik, hasonlóan az albánban, de nem a latinban (*sella* < **sedlā*: gót *sittls* «Sitz»).

A kis számú *morphologiai* megfelelések szintén bizonytalanok. Ide való talán az a jelenség, hogy a consonantikus és az *i*-tövek flexiója nagy mértékben keveredett [lat. *homin-i-bus*, o. *terem-i-ss* «terminibus»: litv. *akmen-i-ms*, ószl. *kamen-ī-mъ*; lat. *mātr-i-bus*: litv. *moter-i-ms*, ószl. *mater-ī-mъ*; lat. *māns-i-um*: litv. *debes-i-ū*; lat. *gener-i-bus*, *mūr-i-bus*: litv. *debes-i-ms*, ószl. *sloves-ī-mъ*, *mys-ī-mъ*]. De az umberben a cons. tövek az *u*-tövek analógiáját követik (*fratr-u-s*, *homon-u-s*, *karn-u-s*, mint *beru-s*), másrészt a baltoszláv éppen a declinatio terén egy igen fontos pontban, az *m*-casusokban, a germánnal halad együtt (litv. *moterims*, ószl. *materī-mъ*, mint ófn. *muoterum*, de lat. *mātribus* etc.).

Éppen oly kétséges a pron. possessivum analog képzése:

{ lat. *meus* < **mejōs*; ószl. *mojъ*, por. *mais* < **mojōs*
o. *tiium* «tu», u. *tiom* «te» < **t(w)ejōs*; ószl. *trojъ*, por.
twais < **twojōs*

A vocalisok színe eltér. A képzés kiindulópontja az idg. loc. **mei*, illetőleg **moi* (cf. ói. *mē*, gör. *μοι*, ószl. *mi*).

Érdekes *syntaktikai* egyezés, hogy a pron. interrogativum **k^wo*, **k^wi* mind a két nyelvcsalágban átvette az idg. relativum **jo-* (cf. ói. *yās*, gör. *ῥα*) funkcióját (DELBRÜCK, Vergl. Syntax III, 389). De történeti összefüggéssel aligha van dolgunk; tény legalább, hogy az ószlávban a pron. relativum még *iže* (cf. ói. *yó ha*) s hogy a functio átvétele később más idg. nyelvekben is egészen önállóan bekövetkezett (BRUGMANN, KvglGr. 661), sőt a nem-idg. nyelvekben is ismeretes (JACOB, Comp. u. Nebensatz, 34).

Lexikális egyezéseket KRETSCHMER (Einl. 146) állított össze. Az egész nem sok, s már ezért sem bizonyíthat sokat. Jelentősebb, hogy verbalis egyezésekből elég hosszú jegyzéket lehet összeállítani. KRETSCHMER a következőket hozza föl:

mentīri: por. *mentimai* «wir lügen». — *dormīre*: ószl. *drēmāti* «schlummern». — *glūtīre*: ószl. *po-glūtati* «verschlingen». — *splendeo*: litv. *splendžiū* «leuchte».

Ezekhez járulnak még a következők:

aperio, operio < **ap*, **op-veriō*: litv. *at-veriu* «öffne», *ūz-veriu* «schliesze». — *avēre* < **havēre*: litv. *žavėti* «zaubern», eredetileg «anschreiben, besprechen» (kétes). — *baubor*: litv. *baūbti* «brüllen». — *calēre*: litv. *szilaū* «wurde warm», præs. *szylū*. — *carināre*: lett *karināt* «necken». — *carpo*: litv. *kerpū* «schere». — *ex-cello* < **celnō*: litv. *kilnōju* «hebe hin und her». — *cēvēre*: ószl. *kyvoti* «wackeln, schütteln» (kétes). — *emo, emī*: litv. *imū, emiaū* «nehme». — *ēst*: litv. *ėst*, ószl. *justi*. — *fareo, favēre*: ószl. *goveja, govėti* «religiose vereri, venerari». — *fīgere*: litv. *dýgti* «keimen», voltaképpen «hervorstechen». — *fodio, fōdī*: ószl. *bodā, bas* «stechen». — *for* < **fājōr*: ószl. *baja* «fabulor», litv. *bōju* «frage wonach». — *ingruo*: litv. *griūvū* < **griuvū* «stürze ein». — *haereo*: litv. *gaisztū gaiszaū* «zaudern» (gót *us-gaisjan* «erschrecken»?). — *hio* < **hiājō*, *hiāre*: litv. *žiōju, žiōti* «den Mund aufsperrern». — *jocor* < **jocājōr* (*jocus*): lett *jōkāju* «scherze» (*jōks* «Scherz»). — *labāre, lābī*: lett *lābōtēs* «schleichen». — *liceo*: lett *līkstu, līku, līkt* «handelseins werden» (kétes). — *meāre*: cseh *mi, eti* «præterire» (? l. WALDE s. v.). — *mingo*: litv. *mēžu mēszti*. — *moveo*: litv. *māuju* «auf-, anstreifen». — *mūtāre*: lett *mētōt* «austauschen». — *ninguit*: litv. *sniŋga*. — *nūbo*: ószl. *snubiti* «lieben» (kétes). — *pandere*: litv. *spandyti* «spannen» (kétes). — *pario*: litv. *periū* «brüte». — *pavio*: litv. *piūju* «schneide, mähe, schlachte». — *pēdo* < **pezdō*: szlov. *pezdėti* «pedere» (a gör. βῆδew < *bzdew). — *com-, ex-pilāre*: lett *spīlēt* «klemmen, zwicken». — *plango*: lett *plūku* «werde flach, falle platt hin» (de perf. *planxi*: gör. ἔπλaxξα). — *plaudo*: litv. *plōju* «schlage, klatsche» (kétes). — *pulpo*: litv. *pliopiū* «plätschere, rausche». — *reor*: litv. *rēju* «schichte» (kétes). — *rēpere*: litv. *rēpliōti* «kriechen». — *ringor*: ószl. *regnati* «hiscere» (és gör. ῥέγω, ῥέγω?). — *scateo*: litv. *skasti* «springen», *su-skate* «hüpfte auf». — *seneo*: litv. *senēju* «werde alt». — *supāre, dis-sipāre*: ószl. *sypati* «fundere» (kétes). — *in-stīgāre*: litv. *stýgau, -oti* «an einem Orte ruhig verweilen» («stecken bleiben»). — *torpēre*: ószl. *u-trāpėti*

«erstarren». — *ululo* < **ululājō*: litv. *ulutóju* «rufe, jauchze». — *vēnārī*: litv. *vainōti* «schmähen», ószl. *povīnati* «unterwerfen» (kétes). — *vibrāre*: litv. *vỹburoti* «wedeln». — *vult* < **velt*: litv. *pa-velt*.

Ez sok is, kevés is: sok, ha az összes lexikális egyezéseket ősrégi vagy köz-idg. szókinés véletlenül megmaradt folytatásának akarnók tekinteni; kevés, ha az egyezések többi kategóriáinak kétséges és fogyatékos mivoltát nézzük. KRETSCHMER mentsútja, hogy lexikális egyezések ősrégi kereskedelmi összeköttetésekben alapulhatnak (mint *aurum*, sab. *ausum*: litv. *áuksas*, por. *ausis*; *album*, umbro-samn. **alfum* sc. *plumbum*: litv. *alwas*, por. *alwis* «Zinn», szláv *olovo* «Blei, Zinn»; SCHRADER, Sprachvergl. u. Urg. II. 41, 97) — e nagyszámú verbalis egyezésekre természetesen nem alkalmazható. Annyi bizonyos, hogy az itáliai és a baltoszláv törzsek közvetlen szomszédsági érintkezésben nem lehettek: köztük okvetlenül nyelvhatárnak kellett lennie. Ez a nyelvhatár azonban aligha volt abszolút: míg ugyanis a szláv kétségkívül az indo-iráni csoporthoz közeledik (v. ö. HIRT, Idg. 588), addig a balti dialektusok jóval közelebb állanak az itáliaihoz (a mennyiben pl. megőrzik a diphthongusokat, a szóvégi *s* consonanst stb.), sőt talán az összes itt tárgyalt centum-nyelvek között az itáliaihoz állanak legközelebb. De akkor a balti törzseknek geographiailag is közelebb kellett esniök az itáliaiakhoz. Ha már most szomszédok még sem voltak, ez annyit tesz, hogy közöttük egy harmadik nép vagy népek (a thrako-phrygek?) tanyáztak még s ezek közvetítették a számba vehető egyezéseket, a melyek e szerint *nem volnának véletlenek, hanem közvetített hullámok*. Kiegészítésül megjegyzendő, hogy ez a harmadik nép a germán nem lehetett, mert a germán és a lituszláv között semmi közelebbi rokonság nincs (HIRT, Z. f. d. Ph. 29, 303 és idg. 590—591).

b) *Italo-árja egyezések.*

KRETSCHMER (Einl. 125 et seqq.) a hullámmélelet híveinek nagy megdöbbenésére italo-(kelta-)árja egyezéseket állított össze. Hogyan áll ezekkel a dolog?

Megjegyzendő mindenek előtt, hogy partialis *phonetikai*

egyezőések egyáltalában nincsenek: e részben az italiai és az árja igen messze esnek egymástól.

Morphologiai egyezőések KRETSCHMER szerint igen nagy számban vannak, de nézetem szerint részben biztosan, részben valószínűleg semmit sem bizonyíthatnak. Ime a részletek:

Az idg.-ban az *o*-töveknél egyedül jogosult *d*-abl. sg. az italiaiban és az Avesta névtelen idiomájában mindenféle töveken megjelen (pl. lat. *praidād*, *loucūrid*, *magistrātūd*, *cosoled*, o. *toutad*, *slaagid*, *ligud*, *tanginud*; av. *zaoθrayāt*, *garōit*, *vanhaot*, *apat* etc.). A *t*-abl. azonban csak az ifjabb avestában fordul elő, míg a *gāθān* dialektusában még csak az idg. gen.-abl. synkretistikus *casusa* szerepel (l. BARTHOLOMÆ, Vorg. 119, 213 et seqq.). Az egyezőések tehát bámulatos véletlen, de kétségtől mentes véletlen.

Speciális italo-árja egyezőések a 1. pers. pron. dat. sg. képzése:

{ lat. *mihī*, *mīhei*, u. *mehe* < ital. **mehei* < idg. **meǵhei*
 { ói. *máhya*, *máhyam* < idg. **meǵhje*, **meǵhjom*

A punctum saliens a medialis aspirata, a mely az óindben a nominativusban is előfordul (*ahám*), a melylyel azonban az európai nyelvekben media áll szemben (*ego* etc.). — Ez az egyezőések azonban nem oly jelentős, mint első tekintetre látszik. A felsorolt alakokban ugyanis minden bizonyynyal egy particula lapang, a mely palatalis *ǵh*-val kezdődik: ói. *hī*, av. *zī* etc. (v. ö. BRUGMANN, KvglGr. 848 §). E palatalis *ǵh*-val ugyancsak pronomina mögött velaris *gh* versenyez (cf. ói. *táva gha*, *tvá ha*), a mely velaris *g* mediával váltakozik (cf. gör. *σύγῃ*, gót *þuk*, litv. *tu-gu*; BRUGMANN, ibid. 851 §). Föltehető tehát, hogy a palatalis *ǵh* is váltakozott a palatalis *ǵ* mediával, nemcsak a nominativusban:

{ lat. *ego*, gör. *ἐγώ*, gót *ik* < idg. **e-ǵō*
 { ói. *ahám*; av. *azəm*, óp. *adam* < idg. **e-ǵhom*

hanem egyebütt is. Ha tehát az idg.-ban nagy számban voltak *ǵ(h)*-val és *g(h)*-val kezdődő particulák a pronominalis kategóriák kiemelésére, akkor semmi föltűnő sincs benne, ha egy ilyen *ǵh*-val kezdődő particula az italiaiban és óindben idg. **me* mögött jelentkezik — kivált, ha a rá következő hangelemek külömböznek is.

A számnévi egyezések között szerepel a következő multiplicativum:

ói. *catúr*, av. *caðruš*; lat. *quater*

De az ói. *catúr* másképpen van képezve, mint av. *caðruš*; az av. és latin szó közös alapalakja BRUGMANN (KvglGr. 372) szerint **k^wetrus*, de ennek ellentmond lat. *quadru-pēs*. Ettől eltekintve az *s*-multiplicativum közidg. (54. l.), úgy szintén a **k^wetrū-* basisforma is (cf. gör. τετραλεια < **k^wtru-*, kfn. *rūte* «Viereck» < ófn. **hrūta* < **k^wtrūtā*. gall *Petru-corī* «Péri-gueux», litt. «quatre bataillons»).

Meglepően egyeznek azonban a «3» és «4» tőszámnevek nőnemű alakjai:

{	óir <i>teora</i> < <i>*tis(o)res</i> ; ói. <i>tisrás</i> , av. <i>tišarō</i> «3»
	óir <i>cetheoir</i> , <i>cetheora</i> < <i>*k^wetes(o)res</i> ; ói. <i>cátasras</i> , av. <i>catanrō</i> «4»

Az egyezés kelto-árja, a melynek az italiaiban semmi nyoma. Tekintettel arra az igen szoros összefüggésre, a mely a kelta és az italiai között van, föltehető, hogy a megfelelő italiai alakok elvesztek. De akkor egyebütt annál könnyebben elveszhettek, vagyis a kérdéses képzés valaha közidg. lehetett.]

A verbalis flexióban jelentkező *r*-typus határozottan italo-kelta, a mely az árja *r*-typussal szorosabb összefüggésben nincs: csak a képzés kiindulópontja, az *r*-suffixum, közös az árjával, de ez is közidg. lehetett (47. l.).

Olyan infinitivusok, mint lat. *agī* = ói. *nir-ájē*, valószínűleg a görögben is vannak (36. l.).

A perfectum-reduplicatio vocalisa az italo-keltában és árjában *i*- és *u*-basisoknál *i* és *u*:

	lat. <i>scicidī</i> , óir <i>giuil</i> «adhæsīt» < <i>*gigle</i> ; ói. <i>cichidē</i>
	lat. <i>tutulī</i> , óir <i>ro chuala</i> «audivī» < <i>*kuklova</i> ; ói. <i>šušráva</i>

Az ősitaliaiban azonban a reduplicatio vocalisa még mindenütt *e* volt, a mint ez kitűnik az archaikus latinságból (*pepugī*, *cecurrī* etc.), valamint az umbro-samnitból (u. *dersicust* < **dedic-ust* «dixerit», *pepurkurent* «rogaverint»). Legfőlebb tehát kelto-árja egyezésről lehetne szó. De a jelenség az árjában is

relative késői újképzésnek látszik, v. ö. ói. *bahhūva*, *babhāu* (PISCHEL, KZ. 41, 184), de av. *brāva* < **buvāva*; ói. *sašūva*, de *sušuvē*; ói. *šašayānās*, de *šišyē* etc.; a kelta viszonyok homályosak (BRUGMANN, Grr. II, 1247). Legtanácsosabb az *i*- és *u*-reduplicatiós perfectumokat az egyes idg. nyelvek külön fejleményeinek tekinteni. Hogy mily mérvben harapózott el e téren az analogia, mutatja a gót, a melyben az *r* és *h* előtt egyedül jogosult *e* vocalis (*raírōþ*, *hatháit*) kivétel nélkül mindenütt megjelen (*skaiþskáip*, *faiþāh*, *lailōt* etc.).

A lexikális egyezések körébe megy át a következő egyezés:

lat. *crēdo*, óir *cretim*; ói. *šrād-dadhāmi* «glaube, vertraue».

E compositum azonban minden esetre csak a kérdéses nyelvek külön életében jött létre. Az alapul szolgáló szó-complexum elemei az árjában még egymástól elválasztva jelennek meg: így az óindben Rgv. 2, 12, 5 *šrād asmāi dhatta* «glaubet an ihn», valamint az avestában Yt. 9, 26 *yā mē daēnum . . . zras-ča dāt* «dass sie an meine Religion . . . glaube». Az av. *zraz-dā* azért is instructiv, mert az első tagban nem **srad-* [= ói. *šrād-*], hanem **zrad-* [cf. *zərəd-* = ói. *hṛd-* «Herz», tehát egészen más szó jelentkezik. Azonkívül az ói. szó alapalakja: **k̑redz-dhē* «Vertrauen setzen», a latin és óir szavaké: **k̑redz-dō* «Vertrauen schenken» (v. ö. BRUGMANN, Grr. I², 670, 691. SOMMER, Hb. 251). Az egész egyezés tehát csak azt bizonyítja, hogy voltak oly compositumok, a melyeknek első tagjában a **k̑red* basis szerepelt (v. ö. még ói. *šrát-kṛnōti*, *šrát-karōti* «sichert zu, verbürgt»).

A lexikális egyezések száma elég tekintélyes (KRETSCHMER, Einl. 126—137). Az alább következő gyűjteményben a specziális *verbalis* egyezések vannak összeállítva:

avēre: ói. *ávati* «freut sich, hilft» (kétes). — *apiscor*: ói. *āpnōti* «erreicht». — *bibo* < **pibō*: ói. *pibati*; falisc. *pipafo*: cf. ói. 3. pl. *pipatē*. — *caedo*: ói. (*s*)*khidāti* «stöszt, drückt, reiszt». — *cado*: ói. *šādati* «fällt ab, fällt aus» (kétes). — *calleo*: ói. *kaláyati* «bemerkt». — *candeo*, *ac-cendo*: ói. (*š*)*cand-* «leuchten», intens. *cáni-šcadat*. — *censeo*: ói. *šasáyati* «läszt aufsagen». — *cillo*: ói. *khēlati* «schwankt» (kétes). — *clueo*: ói. *šraváyati* «läszt hören» (kétes). — *crepo*: ói. *kṛpatē* «jam-

mert». — *cupio*: ói. *kúpyati* «wallt auf, zürnt». — *in-dulgeo*: ói. *drāghayati* «verlängert, zieht in die Länge». — *findo*: ói. *bhindíti* (3. pl. *bhindanti*) «spaltet». — *fungor*: av. 3. pl. *bun-jainti* «befreien, retten». — *glisco*: ói. *jráyati* «stürmt an, läuft an». — *gradior*: av. *aiwi-gərədmahi* «ingredimur» (BARTHOLOMÆ, AirWb. 514). — *hirrio*: ói. *ghurghurāyatē* «saust, surrt» (kétes). — *horreo*: ói. *hřšyati* «starrt», caus. *haršáyati*. — *jubeo, joubeo*: ói. *yōdháyati* «setzt in Bewegung». — *jungo*: ói. *yunákti, yuñjati* «schirrt an, verbindet». — *juro* < **jovo*, falisc. *jovent*: ói. 3. pl. impf. *vi-yavanta* «getrennt, beraubt werden». — *libet, lubet*: ói. *lúbhyati* «empfindet heftiges Verlangen». — *lūceo*: ói. *rōcáyati* «lässt leuchten, beleuchtet». — *medeor*: av. 3. pl. impf. *vī-mādayanta* «mederi». — *mergit*: ói. *majjati* «taucht unter». — *moenio, münio*: ói. *minōti* «befestigt, gründet». — *mordeo, momordi*: ói. *mardayati, mamarda* «drückt, zerdrückt». — *morior*: av. *miryeite* «stirbt». — *noceo*: ói. *nāšáyati* «macht verschwinden». — *no* < **snājō*: ói. *snāyatē* «badet sich». — *pendo*: ói. *spandatē* «zuckt». — *pingo*: ói. *pišāti* «schmückt». — *pīnso*: ói. *pināšti* (3. pl. *pišánti*) «zerreißt». — *posco, poposci*: ói. *prēchāti, papracha* «fragt». — *potior*: ói. *pátyatē* «ist Herr über etwas». — *rabio*: ói. *rābhatē* «erfasst, hält sich fest» (kétes). — *rādo, rōdo*: ói. *rādati* «kratzt, nagt». — *rīdeo*: ói. *vřidyati* «wird verlegen, schämt sich». — *rumpo*. ói. *lumpāti* «zerbricht». — *scalpo*: ói. *kālpatē* «wird geordnet». — *scando*: ói. *skāndati* «springt». — *scindo*: ói. *chināti* (opt. *chindēta*) «schneidet ab, spaltet». — *dis-sipo*: ói. *kšipāti* «wirft, schleudert» (kétes). — *sono* < **svenō*: ói. *svānati* «tönt, schallt». — *specio*: av. *spasyeiti* «späht». — *tendo*: ói. *tandatē* «lässt nach, ermattet». — *torqueo*: ói. *tarkáyāmi* «vermute, sinne nach» (kétes). — *di-vido*: ói. *vidhyati* «durchbohrt». — *vieo*: ói. *vyáyati* «windet, wickelt». — *unguo*: ói. *anákti* (caus. *añjáyati*) «salbt».

Az italo-árja egyezések nagyjában oly jellegűek és értékűek, mint az italo-baltoszláv egyezések s nyilván hasonló elbírálás alá is kell esniök. KRETSCHMER, a ki nagy fontosságot tulajdonított nekik, de az italo-árja szomszédság föl vételétől mégis visszariadt, a hullámmélet megmentése végett ahhoz a föltevéshez folyamodott, hogy egy nyugati idg. törzs ősi székhelyéről felkerekedve az idg. nyelvterület szélső keletére vetődött s az ottani

népekkel egybeolvadt (Einl. 142). Ez a föltevés azonban bajosan egyeztethető össze azzal a nézetével, hogy az indogermánok elterjedésének területe a Franciaországtól Iránig terjedő hosszú keskeny csík (ibid. 63), mert ez esetben az ő nyugati indogermánjainak az összes közbeeső népeken keresztül kellett volna utat vágniok. Ezen persze még lehet segíteni — azzal a föltevással, hogy az árják eredetileg messzebb nyugatra Európában, az itáliaiak és kelták pedig messzebb keletre tanyáztak s később aztán az előbbieket keletre, az utóbbiakat nyugatra vándoroltak. Így HIRT is most az itáliaiak és kelták őshazáját «meglehetős messze keleten» hajlandó keresni s mint párhuzamos jelenségekre a gótok és longobardok vándorlásaira és ősi székhelyeire utal. SCHRADER nem tud megbarátkozni a vándorlás gondolatával s arra hivatkozik, hogy a græco-árja egyezések száma nagyobb, mint az italo-árja egyezéseké s így az italo-árja és græco-árja egyezések *relatív* viszonya olyan marad, mint a minőnek J. SCHMIDT elmélete szerint lennie kell (Sprachvergl. u. Urg. 170—171). De ez az elmélet éppen ezen a ponton igen gyöngye: a græco-árja egyezéseknek semmi különösebb fontosságot nem lehet tulajdonítani (HIRT, Idg. 589), a lexikális egyezések kategóriája pedig magában véve igen csekély értékű. A mint a görög nem volt közvetlen érintkezésben az árjával, azonképpen az itáliai sem: az *italo-árja egyezések éppen oly közvetített hullámok, mint az italo-baltoszláv egyezések*. A græco-árja és italo-árja lexikális egyezések nagy számának pedig az az egyszerű magyarázata, hogy mind a három nyelvcsalád irodalmi emlékei az egész indogermánságban a legrégiebbek s jóval a Kr. előtti időkbe mennek vissza, míg a baltoszláv nyelvemlékek a legifjabbak közé tartoznak s jóval a Kr. utáni időkből valók. Ily körülmények között az italo-baltoszláv lexikális egyezések, noha számban nem haladják meg az italo-árja egyezéseket, nagyobb súlylyal esnek a latba, mint emezek.

Hátra volna még az itáliai és a többi satem-nyelvek (örmény, albán, thrako-phryg) egymáshoz való viszonyának vizsgálata. E vizsgálatról egyelőre részint e nyelvek zilált állapota miatt, részint kellő autopsia és a szükséges előmunkálatok hiányában le kell mondanom. De a mennyire a dolgok állását megítélhetem, meg vagyok győződve, hogy az esetleges érintkező

pontok száma a legkedvezőbb esetben minimális lesz s a kutató csak negatív eredményeket fog megállapítani.

Az itáliai és a satem-nyelvek egymáshoz való viszonyát a fönnebbiek alapján úgy lehet formulázni, hogy partialis egyezés — a mennyiben tényleg van közöttük — kevés van, ez a kevés is kétséges jellegű s — a mennyiben nem véletlen, illetőleg nem idg. közkincs — közvetítő retortán ment át: *az itáliai és a satem-nyelvek között nyelvhatárnak kellett lennie, a mi teljes összhangzásban áll azzal a főlebb megállapított körülménnyel, hogy az idg. nyelvek két élesen elválasztott dialektus-csoportra, a centum- és satem-nyelvek csoportjára oszolnak. Ez a nyelvhatár eredetileg nem volt áthághatatlan — olyan t. i., hogy a két rendbeli dialektusok között minden összefüggés lehetetlen volt volna, de idővel azzá vált: azok a centum- és satem-törzsek (illyrek, thrako-phrygek etc.), a melyek a két nyelvterület hullámaait egy ideig közvetítették, idővel kivándoroltak, a minek abszolút nyelvhatár lett a következménye. Ez az oka, hogy a tárgyalt centum-nyelvekben gutturalisok helyett soha és sehol sem jelentkeznek spiransok, a melyeket pedig szomszédsági érintkezés mellett várni kell. A centum-nyelvek tehát a közéjük beékelte itáliaiakkal együtt teljesen elszigetelődtek a satem-nyelvektől.*

BEFEJEZÉS.

Az itáliai törzsek ősi hazája.

Ha a főlebb megállapított nyelvi eredmények megállják a helyüket, az itáliai törzsek történetelőtti időkben a satem-nyelvű népektől éles nyelvhatárral voltak elszigetelve, illetőleg a keiták, germánok és görögök közé beékelve. Ezen eredmények alapján kísérletet lehet tenni az itáliai törzsek ősi hazájának meghatározására.

Az itáliai őshaza problémája természetesen összefügg a hypothetikus indogermán ősnép eredeti lakóhelyének kérdésével. Valamikor azt hitték, hogy az indogermán népek ősi hazája Ázsiában van; szóba került nevezetesen India, Mesopotamia, Baktria, főképpen a Pámir fönsíkja, Armenia, a Kaukázus, sőt

Szibéria. Az ázsiai eredet utolsó neves védője, JOH. SCHMIDT, arra akart építeni, hogy az idg. nyelvű népek decimalis számrendszerében a babyloni duodecimalis, illetőleg sexagesimalis rendszer nyomai mutathatók ki. Ezek a nyomok tényleg megvannak (v. ö. pl. ófn. *einlif* «11», *zweelif* «12», de *drīzehan* «13», ói. *catvārīśāt* «40», *pañcāśāt* «50», de *ṣaṣṭīṣ* «60» etc. SCHRADER, Reall. s. v. Zahlen. HIRT, Idg. 534, 747); de az ősrégi hatalmas sumero-akkad-babyloni kultúra nem szorítkozott Mesopotamiára és környékére, hanem mindenféle közvetítő csatornákon keresztül igen messzire eljutott, így pl. Indiába, s tehát igen könnyen eljuthatott Európába is. Manapság általános az a nézet van elfogadva, a melyet LATHAM hangoztatott először, hogy t. i. az idg. nyelvű népek eredeti lakóhelye Európában keresendő. Mivel az idg. nyelvű népek túlnyomó többsége Európában van, az őshaza kérdésében elfogulatlanul nézve a dolgot, már a priori e földrésznek kellett volna tekintetbe jönnie. Európa határain belül az idg. őshaza helyének meghatározására a nyelvtudomány, állat- és növény-geographia, anthropologia és prähistoriai archaeologia segítségével igen szellemes kísérletek történtek (l. ezeket SCHRADER, Sprachvergl. u. Urgeschichte I³, 85—129. Reall. s. v. Urheimat. HIRT, Idg. 176—198. 617—625). Ezeket a kísérleteket itt reprodukálni és részletezni fölösleges és lehetetlen. Nagyjában a következő dilemma előtt állunk: a Fekete-tenger vagy a Keleti tenger partvidéke. Kellő autopsia hiányában vakmerőség talán ebben a kérdésben állást foglalni, de még sem fojthatom el azt a meggyőződésemet, hogy nevezetesen az archaeologiai és anthropologiai kutatások számai inkább észak felé vezetnek. Igen valószínűnek látszik, hogy északi Európában már a palaeolithban «árja» törzsek laktak s hogy az «árja» és tágabb értelemben az egész kaukázusi faj őshazája Skandinávia. WILSER, a ki először hangoztatta ezt a hypothesisét, legújabbán is (Stammbaum der idg. Völker u. Sprachen, 28) úgy vélekedik, hogy az észak-európai race, a Homo europæus, az összes idg. népek törzsfaja, a skandináviai félszigetről indult ki, a hol a jégolvadás óta le volt települve, s folytatja a Homo priscus fáját, a mely a palaeolith folyamán főleg Európa nyugati részében élt. Egészen így nyilatkozik többek közt DRIESMANS (Der Mensch der Urzeit, 42): a francia rénszarvas-vadászok faja, a race de Crô-Magnon, az

európai kultúrnépek ősi faja, a jégkorszak végén a középeurópai melegebb klíma elől menekülő rénszarvast észak felé követte és Skandináviában fehér bőré és szőke hajú fajtája fejlődött (az észak felé vándorlást illetőleg v. ö. még HÖRNES, *Urg. der Menschheit*, 45, 60. SOPHUS MÜLLER, *Urg. Europas* 16). Ez a faj nem származhatott Ázsiából vagy Afrikából, mert itt a mai napig sincs hozzája fogható fejlett race (v. ö. RANKE, *Diluvium u. Urmensch* 141—144) s ha tehát európai földön nem jött létre, legfőlegbe sokkal északibb, ma már lakhatatlan, örök jég alá temetett vagy a tenger árjától elborított vidékekről vándorolhatott be, a mint TILAK ind. tudós és nyomában mások csakugyan az északi sarkvidéken keresik az idg. őshazát (l. BIEDENKAPP, *Der Nordpol als Völkerheimat* 1906). Igaz, hogy északi Európában a palaeolithnak minden nyoma hiányzik, de a Jütland és Seeland partjain előforduló u. n. konyhahulladékok (kjökkenmöddinger) tanúsága szerint az idősebb neolithban, a Kr. e. 4. évezred folyamán, már biztosan éltek e tájakon emberek — hogy indogermánok-e, azt persze nem állíthatjuk, de mereven nem is tagadhatjuk. Ha a palaeolith és a neolith között csakugyan áthidalhatatlan kulturális űr tátongana, ez a «hiatus» aligha magyarázható másképpen, mint hogy a palaeolith emberfajt új idegen race váltotta föl, t. i. az indogermán (BIEDENKAPP, l. c. 166). Mindez persze csak lehetőség, a melyet éppen oly bajos bizonyítani, mint czáfolni, de az ifjabb neolithban már foszladozni kezd a köd: az összehasonlító nyelvtudomány által megállapított ősidg. kultúra archaológiai szempontból nagyban és egészben a neolith czölöpépítmények kultúrájának felel meg. Ez a kultúra minden valószínűség szerint egészen eredeti s nem keleti befolyás alatt jött létre, mint eddig általánosan föltették (MUCH, *Die Trugspiegelung orientalischer Kultur in den vorgesch. Zeitaltern Nord- u. Mittel-Europas* 1907), s az északi germán vidékekről, jelesül Skandináviából származó nagyszámú neolith maradványok «árja», nevezetesen germán lakosoknak tulajdonítandók (HÖRNES, *Urg. der Menschheit* 72). Az idg. őshaza kérdése általában szorosan össze van forrva a germán őshaza kérdésével. A germánok legrégibb meghatározható székhelye valószínűleg az Elba és Odera alsó és középső köze: Schleswig-Holstein, Mecklenburg, Előpommerania és Brandenburg (BREMER,

Ethnographie der germ. Stämme 62) — tehát a Keleti-tenger déli partvidéke. Ide azonban minden bizonynyal a Keleti-tenger északi partjáról jöttek át, mert a bronzkorban már biztosan, a neolithban pedig minden valószínűség szerint germánok laktak a dán szigeteken és Skandináviában (MUCH, Deutsche Stammeskunde 23—29). De akkor a logika törvényei szerint, mint WILSER (l. c. 6) mondja, a többi indogermán népek őshazáját is e vidékeken kell keresnünk. A neolith óta megvan a kultúrhistoriai folytonosság: hogy a fémkor elején az indogermánok még mindig összefüggő tömeget képeztek, azt mutatja ói. *áyas*, av. *ayah*, lat. *aes*, gót *aiz* < idg. + *ajos* «réz» v. «bronz», v. mind a kettő (SCHRADER, Sprachvergl. u. Urg. II³, 58—75, 117. DRIESMANS, l. c. 74. MUCH, Deutsche Stammeskunde 18), valamint a gör. *πέλεκυς*, ói. *paraśiś* «fejsze», a mely szó nem más, mint a sumer *balug*, assyr *pilakku* (KRETSCHMER, Einl. 107). — Szóval: az indogermán népek szétözönlésének középpontja (vagy legalább egyik középpontja) a Keleti-tenger partvidéke, minden valószínűség szerint Skandinávia. Összhangzásban van ezzel, hogy a germánok s velük együtt a többi centum-népek a történelem hajnalán jóformán összefüggő területen laknak Európában, míg a satem-népek Közép-Európától Indiáig szerteszétszórva és többé-kevésbé elszigetelve jelentkeznek.

A mi mármost az itáliaiakat illeti, semmi kétség benne, hogy az apennini félszigeten nem autochthonok — itáliaiakon itt idg. nyelv és kultúra hordozóit érteve. Mert nyelv és race az apennini félszigeten éppen úgy ellentétben van, mint pl. Hindusztánban — s nyilván ugyanazon okból. Indiában a bevándorló árja az autochthon negroid bennszülöttekkel, a drávidákkal és kolárjakkal való keveredés folytán lett azzá, a mi manapság: kistermetű, gyöngé, többé-kevésbé sötétszínű hinduvá (SCHLAGINTWEIT, Indien I², 39—61); hogy mi volt eredetileg, azt ma is mutatja még a magasabb rendű kasztok (ói. *várņas* «colour, caste»!) világosabb színe (a védikus periodus főistene, Indra, még hatalmas szőke óriás). Éppen ilyen somatikus átalakuláson mehetett át a bevándorló «árja» race Italiában, mert a történeti rómaiak testi és szellemi complexio tekintetében annyira elütnek a keltáktól, germánoktól és görögöktől, a mennyire hasonlítanak az utóbbiak egymáshoz: a régi kelták és germánok

magas termetű, dolichokephal, szőke egyének, éppen ilyenek lehetnek az őskori görögök (SCHRADER, Reall. s. v. Körperbeschaffenheit), míg a rómaiak alacsony termetűek és sötéthajúak. Ily körülmények között egészen elfogadható az a föltevés, hogy az apennini félsziget ókori lakosai anthropologiailag voltaképpen Európának præ-indogermán lakosságát folytatják, a melynek roncsai a ligurok, pelasgok, iberek stb., a mely Italiában a Po mentén talált szárazföldi czölöpépítményeket (terramara) emelte s a melyet csak a bevándorlott «árja» vérű italiaiak tettek az idg. nyelv és műveltség részeseivé (DRIESMANS, l. c. 131). Bármint álljon ez a dolog, az italiaiak bizonyosan bevándoroltak az apennini félszigetre. Ebben az esetben természetesen csak észak felől jöhettek (mint utóbb a gallok, gótok és longobardok Italiába, vagy mint a görögök a Balkán-félszigetre, a hol a koratörténeti vándorlások ugyancsak déli irányban mentek végbe) — és pedig északkelet felől, mivel az apennini félsziget északnyugat felől jóformán megközelíthetetlen s azonkívül e tájon a ligurok ősrégi időtől fogva autochthonok. Hogy honnan jutottak az apennini félsziget északkeleti részébe, azt mutatják a partialis egyezések, a melyek értelmében az italiaiaknak a keltákkal és germánokkal kellett érintkezniök. HIRT (Idg. 163). Cseh- vagy Morvaországra gondolt. Az italiaiak itt tényleg érintkezésben lehettek a keltákkal, a kik ősrégi időtől fogva laknak déli, közep és északi Németországban, de a germánokkal aligha. Tekintettel egyrészt arra, hogy számba vehető kelta-germán egyezések nincsenek s így a kelta-germán történetelőtti szomszédság semmiképpen sem valószínű, és másrészt arra, hogy az italo-germán egyezések italo-germán szomszédsági érintkezés föltevését követelik, az italiaiak őshazáját messzebb északra kell helyezni: az Elba és Odera közébe, a hol északra a germánokkal, nyugatra a keltákkal, délre a görögökkel s keletre talán az illyrekkel voltak tőszomszédságban.

irodalom között. 20 f. — V. *Barna F.*: Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban. 60 f. — VI. *Télfi*: Rankavis Kleon új-görög drámája. 60 f. — VII. *Imre S.*: A nevek uk és ük személyragairól. 40 f. — VIII. *Ballagi M.*: Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. 40 f. — IX. *Vámbery*: A török-tatár nép primitív kulturájában az égi testek. 20 f. — X. *Volf Gy.*: Bátori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. 20 f. (1877—1879.) — **XIII. k. I.** *Dr. Ábel J.*: Corvin-codexek. 1 K 20 f. — II. *Barna F.*: A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. 1 K. — III. *Dr. Genetz A.*: Orosz-lapp utazásomból. 40 f. — IV. *Gr. Zichy Á.*: Tanulmány a japáni művészetről. 2 K. — V. *Szász K.*: Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. *Hunfalvy P.*: Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. *Mayer A.*: Az ugynevezett lágy aspiráták phonetikus értékéről az ó-indben. 1 K 20 f. — VIII. *Dr. Ábel J.*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Pozder K.*: Ujperzsa nyelvjárások. 1 K. — X. *Imre S.*: Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1880.) — **IX. k. I.** *Budenz J.*: Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. 20 f. — II. *Gr. Zichy Á.*: A Boro-Budur Jáva szigetén. 80 f. — III. *Ballagi M.*: Nyelvünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. *Vámbery*: A hunnok és avarok nemzetisége. 60 f. — V. *Hunfalvy P.*: A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. 60 f. — VI. *Szász K.*: Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. 10 f. — VII. *Barna F.*: Ős vallásunk főistenei. 80 f. — VIII. *Dr. Ruzsicska K.*: Schopenhauer æsthetikája. 20 f. — IX. *Barna F.*: Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. *Dr. Kont I.*: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. *Bogisich M.*: Magyar egyházi népének a XVIII. századból. 1 K. — XII. *Simonyi*: Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1880—1881.) — **X. k. I.** *Simonyi*: A jelentéstan alapvonalai. 60 f. — II. *Heinrich G.*: Etzelburg és a magyar hünimonda. 40 f. — III. *Hunfalvy P.*: A M. T. Akadémia és a szuomi irodalmi társaság. 40 f. — IV. *Joannovics*: Értsük meg egymást. 60 f. — V. *Ballagi M.*: Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. 20 f. — VI. *Dr. Pecz V.*: Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. 1 K 20 f. — VII. *Szász K.*: Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. *Bogisich M.*: Canticum et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. *Jakab E.*: Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. 1 K. — X. *Heinrich G.*: Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kültag felett. 80 f. — XI. *Bartalus*: Újabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. *Bánóczi J.*: A magyar romanticismus. 20 f. — XIII. *Bartalus I.*: Újabb adalék a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882.) — **XI. k. I.** *Hunfalvy P.*: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? 40 f. — II. *Télfi*: Újgörög irodalmi termékek. 80 f. — III. *Télfi*: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. *Dr. Pozder K.*: Idegen szók a görögben és latinban. 1 K. — V. *Vámbery*: A csuvasokról. 60 f. — VI. *Hunfalvy P.*: A számlálás módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. *Majláth B.*: Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. *Dr. Kiss I.*: Káldi György nyelve. 1 K. — IX. *Goldziher*: A muhammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. *Barna F.*: Vámbery Ármín «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. 1 K 20 f. — XI. *Ballagi M.*: A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvör. 40 f. — XII. *Vámbery*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. 60 f. (1883—1884.) — **XII. k. I.** *Dr. Kont I.*: Seneca tragédiái. 1 K 20 f. — II. *Dr. Nagy S.*: Szombatos codexek. 60 f. — III. *Szász B.*: A reflexív és valláserkölcsei elem a költészetben s Longfellow. 60 f. — IV. *Kúnos és Munkácsi*: A belviszonyragok használata a magyarban. 1 K. — V. *Vámbery*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. 1 K. — VI. *Volf Gy.*: Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? 1 K. — VII. *Thury J.*: A kasztamuni-i török nyelvjárás. 1 K. — VIII. *Télfi*: Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. 40 f. — IX. *Kálmány L.*: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. 40 f. — X. *Brassai*: A mondat dualismusa. 1 K 20 f. — XI. *Gr. Kuun G.*: A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről. 80 f. — XII. *Ábel J.*: Isota Nogarola. 1 K. (1884—1885.) — **XIII. k. I.** *Heinrich G.*: Kudrun, a monda és az eposz. 80 f. — II. *Barna F.*: A votják nép multja és jelene. 60 f. — III. *Goldziher I.*: Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — IV. *Ábel J.*: A homeroszi Demeter-hymnusról. 1 K. — V. *Barna F.*: A votjakok pogány vallásáról. 40 f. — VI. *Szarvas Gábor*: A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — VII. *Budenz J.*: Egy kis vizsgang Vámbery Ármín ur válaszára. 40 f. — VIII. *Szilgy K.*: Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. 20 f. — IX. *Bogisich M.*: Szegedi Lénárt énekeskönyve. 1 K. — X. *Joannovics*: Szőrendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — XI. *Pecz V.*: A kisebb görög tragikusok tropusai 20 f. — XII. *Télfi*: Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886.) — **XIV. k. I.** *Ábel J.*: Az ó- és középkori Terentius biographiák. 80 f. — II. *Joannovics*: Szőrendi tanulmányok

II. rész. 80 f. — III. *Barna F.*: A mordva nép házassági szokásai. 60 f. — IV. *Télfy*: Jelentés újhellen munkákról. 60 f. — V. *Kálmány L.*: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. 20 f. — VI. *Putnok M.*: Etymologicum magnium Romaniae. 40 f. — VII. *Simonyi*: A magyar szótók. 60 f. — VIII. *Simonyi*: A nyelvújítás történetéhez. 40 f. — IX. *Brassai*: Szórend és accentus. 80 f. — X. *Télfy*: Három francia hellenista és a volapük. 40 f. — XI. *Némethy G.*: Eulemeri reliquiæ. 1 K 20 f. — XII. *Vikár B.*: Gáti István steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. 80 f. (1887—1889.) — XV. k. I. *Dr. Schreiner M.*: Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. 60 f. — II. *Haraszi*: André Chénier költészete. 3 K. — III. *Simonyi*: Kombináló szóalkotás. 80 f. — IV. *Hunfalvy P.*: Az aranyosszéki mohácsi nyelvmélekek. 30 f. — V. *Zichy A.*: Psychiatria és politika. 20 f. — VI. *Télfy*: Újabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás. 1 K 20 f. — VII. *P. Theurewk E.*: A magyar zene tudományos tárgyalása. 40 f. — VIII. *Asbóth O.*: A hangsúly a szláv nyelvekben. 1 K 60 f. — IX. *Simonyi*: A nyelvújítás és az idegenszerítések. 1 K 20 f. — X. *Télfy*: Kisfaludy Károly «Mohács»-a görögül. 80 f. — XI. *Dr. Kégl S.*: Tanulmányok az újkori persai irodalom történetéből. 3 K. — XII. *Gróf Kun G.*: Újabb adatok a kún Petrarca-Codexhez. 30 f. (1889—1892.) — XVI. k. I. *Finály*: A besztercei szöszedet. 4 K. — II. *Goldziher I.*: A pogány arabok költészetének hagyománya. 1 K 20 f. — III. *Asbóth O.*: A szláv szók a magyar nyelvben. 90 f. — IV. *Pecz V.*: Paraspondylos Zotikos költeménye a várnai csatáról. 60 f. — V. *Télfy*: Új-görög munkák ismeretése. 40 f. — VI. *Télfy*: Két új-görög nyelvtan magyarul és a mai görög verstan. 40 f. — VII. *Szamota I.*: A Murmelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. 1 K. — VIII. *Hegedüs I.*: Guarinus és Janus Pannonius. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Kúnos I.*: Kisázsia török dialektusairól. 90 f. — X. *Hegedüs I.*: Dicsének Jacobus Ant. Marcellusra. Irta Janus Pannonius. (1892—1897.) — XVII. k. I. *Dr. Mahler*: Egyiptologiai tanulmányok a choronologia köréből. 30 f. — II. *Kúnos*: Naszreddin hodsa tréfái. 3 K. — III. *Kégl S.*: A perzsa népdal. 90 f. — IV. *Melich J.*: Melyik nyelvjáráshól valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 1 K 20 f. — V. *Kozma F.*: Brassai Samuel mint æsthetikus és műkritikus. 2 K. — VI. *Décsi L.*: Sz. Ágoston reguláinak magyar fordítása Caelius (Bánffy) Gergelytől. 2 K. — VII. *Vadnai*: Czakó Zsigmond ismeretlen drámai költeménye. 30 f. — VIII. *Gyomlay*: Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről. 1 K 20 f. — IX. *Mahler*: Adalékok az egyiptomi nyelvhez. 60 f. — X. *Id. Színnyei J.*: Az első magyar bibliographus. 60 f. (1898—1901.) — XVIII. k. I. *Gyomlay*: Bölcs Leo Taktikája mint magyar történelmi kútforrás. 1 K. 20 f. — II. *Katona L.*: Temesvári Pelbárt Peldái. 1 K 20 f. — III. *Némethy G.*: A római elegia viszonya a göröghöz. 48 f. — IV. *Thúry J.*: A «Behdset-ül-Lugat» csagatáj szótár. 1 K 20 f. — V. *Katona L.*: Alexandriai sz. Katalin legendája középkori irodalmunkban. 1 K 60 f. — VI. *Dr. Cserép J.*: Határidőszámítás a rómaiaknál. 40 f. — VII. *Thúry J.*: Török nyelvmélekek a XIV. század végéig. 1 kor. — VIII. *Szilasi M.*: Adalékok a finn-ugor palatalis mássalhangzók történetéhez. 1 kor. — IX. *Kégl S.*: Szenáji. 3 kor. — X. *Katona L.*: A Teleki-codex. 1 kor. 60 f. — XIX. k. I. *Bayer*: Egy magyar Eszther-dráma. 60 f. — II. *Haraszi*: A renaissance francia színiköltészete és a színszerűség. 1 kor. 20 f. — III. *Thúry J.*: A közép-ázsiai török irodalom. 1 kor. 50 f. — IV. *Melich J.*: A brassói latin-magyar szótár-töredék. 60 f. — V. *Pecz V.*: A classica philologia jövője. 60 f. — VI. *Hegedüs I.*: Petrarca «Szózatja». 50 f. — VII. *Kúnos I.*: Ada-Kaléi török népdalok, fordítással és jegyzetekkel. 2 kor. — VIII. *Cserép J.*: C. Julius Cæsar commentariusainak folytatásai és Asinius Pollio. 80 f. — IX. *Melich J.*: Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből. Ára 3 kor. — X. *Kégl Sándor*: Dsélál ed-Din Rúmi négysoros versei. Ára 1 korona 50 fillér. — XX. k. I. *Ferenczi Zoltán*: Petőfi és a szocializmus. Ára 1 korona.

Megrendelhetők, a mennyiben még készletben vannak, a Magyar Tud. Akadémia Könyvkiadó-hivatalában Budapest, V. Akadémia-utca 2.